קול לובלין

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל ★ יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 37 • חשון-כסלו תשס"ב • נאָוועמבער 2001 • נומער 37

הדור השני מבקר בלובלין

עו"ד יוסף דקר

הקיץ במהלך חודש אוגוסט הגענו, נציגים של הדור השני, לביקור בלובלין.

הביקור תואם, עם הסניף הלובלינאי של ארגון הידידות ישראל פולין.

אכן אנשי הסניף ובראשם הגב' דנוטה קוביקו ומר רוברט קובלק, עשו מאמץ רב לארגן טיול שיהיה מענין ורב משמעות.

בהתאם לתכנון שלהם, נפגשנו עם ראש העיר ואנשים ממועצת העיר. ראש העיר, גם הזמין את אנשי הטלויזיה, הרדיו והעיתונות, לראיין אותנו. מעל הכניסה לבנין העיריה התנוסס דגל ישראל.

בנוסף, נפגשנו עם ראש המחלקה ללימודי עברית ויהדות באוניברסיטת מאריה קירי סקלודובסקה פרופ' מוניקה גרבובסקה.

ראוי באופן מיוחד לציון ביקורנו בתיאטרון אן. אן. הנמצא בברמה גרודזקה. שם הוקם ביוזמה פרטית, מוזיאון הבא לתאר את תולדות יהודי לובלין. במקום נמצא שחזור של הרובע היהודי בעיר וכן צילומי רחובות אחדים, כפי שהיו לפני המלחמה בית בית.

מדובר במוזיאון מרשים ביותר כאשר תחליף לכסף, מהווה מחשבה יצירתית ואומנותית.

בנוסף, ביקרנו כמובן גם באתרים הידועים כגון, מה שנותר מהרובע היהודי, בתי הקברות הישן והחדש, בית הכנסת ששיקם ד"ר שמחה וייס ז"ל וכמובן סיור במאידנק ואף באתר בו היה המחנה בליפובה.

ראוי גם לציין, את יד הזכרון המציין מיקומו של בית הכנסת של המהרש"ל, שם מצויין שהיד הוקמה בשיתוף פעולה של עיריית לובלין וארגון יוצאי לובלין בישראל.

התחושה היתה של רצון ומאמץ כן, לתת לנו הרגשה שאנחנו רצויים ומקובלים בלובלין וכי הם מייחסים חשיבות לביקורנו במקום כנצר ללובלינאים שחיו בעיר.

הביקור גרם, כמובן, להתרגשות רבה לכל אחד מאיתנו, כשאיתר את בית המשפחה או העסק וחש שהוא מתהלך במקום שהלכו בני משפחתו, שרבים מהם נספו בשואה.

אולם מבקש אני דוקא להדגיש את החלק הציבורי של הביקור ואת התחושה שנתנו לנו אנשי לובלין, שהיו אתנו במגע, כאילו אנו חלק מבני העיר.

ביקור זה מחזק את דעתי שיש להמשיך בביקורים בלובלין. המטרה בקיץ הקרוב תהיה ביקור משולב של בני הדור הראשון ובני הדור השני הן מהארץ והן מחו"ל.

teatrnn.pl

התוכן • אינהאלט

דור ההמשך משתלב בארגון יוצאי לובלין / יוסף דקר	3
בעקבות המכתב האחרון של דודי שמואל ז'יטומירסקי / נטע ז'יטומירסקי	4
מכתבים "משם" - גל-עד למזכרת / רותי גרדל-קרן	5
א זייער וויכטיקע איניציאטיוו / אברהם בינשטוק	7
א בריוו פון לובלין / דאנוטא קובעיקא	8
השכנים שלנו... / א. ש.	9
כל המציל נפש אחת, כאילו הציל עולם שלם / ירמיהו גוטליב	11
לובלין - עיר ואם בישראל	12
בית הכנסת המהרשל	14
הגיבור ממיידנק	16
רחובות ואנשים בלובלין של פעם בהם היו מרוכזים היהודים / ציפורה דסקל-וייסלפיש	17
יידישע קינדער גרעאטעוועטע פון מיידאנעק	18
קדושה אין גלות / נ. שמן	19
לובלין, מיין הייליקע שטאט / יעקב גלאטשטיין	20
נאר א דאנק "די קאסע" / משה אייזענבערג	20
זכרונות פון מיין היימשטאט / איתמר שווארץ	21
יידישע גבירים אין פארמלחמהדיקן לובלין / יוסף אכטמן	22
וואלעכמאנס טאנץ-זאל / יוסף בן-רשקה	24
דער דרדקי חדר פון לאנגן משה / יוסף אכטמן	25
גילוי מעניין; הדמעה שקפאה / ציפורה דסקל-וייסלפיש	26
לובלינער קוריאזן; פרילינג אויספלוגן / אברהם בינשטוק	27
היא לא ידעה / לנגלבן קלוויר אסתר	29
מיט 55 יאר צוריק / חנה וואסאנג	30
מאקעטע פון דער אלט-שטאט און הינטערן-שלאס	32
נחת פון לובלינער - קרת רוח מהלובלינאים	34
יידישער ווידערשטאנד אויף סאוויעטישער פארשיקונג / לובא קארן	35
רות גולדברג תרמה ליד ושם	41
קאפל מיזשעריצקי א בן 85 / משה קארין	42
הארציקע צוזאמענטרעפן מיט לובלינער אין קאנאדע / פאלע און סוכער פאכטשאט	46
בריוו פון לאנדסלייט	47
לזכרם - צום אנדענק	48
תרומות - באשטייערונגען	52
MIESZKANCY DOMU NR 41 PRZY ULICY KRAWIECKIEJ W LUBLINIE	62
THE HISTORY OF THE JEWS IN LUBLIN IN THE FIRST HALF OF THE 17th CENTURY	64

הקמת אתר "לובלין באינטרנט"

במהלך השנה האחרונה, התקבלה, בפגישות דור ההמשך, החלטה לפתוח אתר "לובלין" באינטרנט. המטרות המרכזיות, שעמדו לנגד עינינו היו שימור הזיכרון ויצירת קשר בין בני העיר, הפזורים בארץ ובעולם.

הרעיון המנחה היה ליצור אתר דינמי, שבו יהיו ארוגים שתי וערב הסיפור הציבורי והפרטי, תולדות הקהילה ופרקים אישיים.

נקודת המוצא בבניית האתר תהיה מפת העיר כפי שהיתה לפני החורבן. המפה תוביל מן הכלל אל הפרט. המשתמש באתר יוכל לשוטט ברחובותיה, לפי רצונו יוכל להתעכב ליד בית כלשהו, פרטי או ציבורי. כאן תהיה אפשרות להכנס לאותו מבנה ולקבל הגדלה שלו ופירוט, מה היה בו.

לדוגמה: אם זה בית כנסת - בהגדלה יראו תמונה שלו, תולדותיו, הרבנים החשובים שהיו קשורים בו וכו'. אם זה בית פרטי - אפשר יהיה לקבל תמונה או תרשים של הבית, מי המשפחות שגרו בו, לעבור למשפחה מסויימת, לקבל תמונות של בני המשפחה, טקסט כתוב של המשפחה וחיבור שלה לאנשים החיים היום.

יוצאי לובלין יוכלו לכתוב כל אחד דף על משפחתו. דפים אלה ישובצו במפת העיר. הדפים האישיים והדפים הציבוריים ישתלבו אלה באלה וירכיבו את תמונת הקהילה היהודית בלובלין, כפי שהיתה. תוך כדי שיחזור הדרגתי של העיר ילך ויצמח האתר. האתר יהווה אתגר ומוקד משיכה ליוצאי העיר ובניהם, ויחזק את הקשר בינינו.

עקרונות לגבי הדפים המשפחתיים:

א. הכנסת הדף המשפחתי לאתר תהיה כרוכה בתשלום. תשלום זה יאפשר את מימונו של האתר.

ב. יהיה שיוויון בגודלם ובעיצובם של הדפים המשפחתיים.

נושאים שיכללו באתר: תולדות הקהילה בלובלין, שואת יהודי לובלין, לובלין היום, מגוון נושאים מתחלפים, ביבליוגרפיה.

כתובות לתגובות:
עו"ד יוסף דקר, שד' חן 6, ת"א 64071 פקס' 03-5287002
E-mail: rndakar@bezeqint.net

"קול לובלין"

שנתון ארגוני הלובלינאים בארץ ובחו"ל

המערכת - רעדאַקציע: מרק אורטמן, יוסף דקר, צשה פישר-טרכטנברג, אלכסנדר שריפט, דוד שטוקפיש

*

כתובת המערכת: אַדרעס פון רעדאַקציע:
"קול לובלין", תל-אביב דיזנגוף 158
"Kol Lublin" Tel-Aviv, Dizengof 158, Israel
דפוס שלמה לוי, תל-אביב, טל' 03-6881727

teatrnn.pl

דור ההמשך משתלב בארגון יוצאי לובלין

המאמצים לשילוב בני הדור השני בפעילות ארגון יוצאי לובלין בישראל, החלו נושאים פירות ראשונים.
ביום 13.2.01, התקיים במלון "הילטון" בתל-אביב, על קפה ועוגות, כינוס ראשון של בני הדור השני.
הכנוס מומן ע"י חברנו היקר מר משה קורן.
בכנוס, נשאו דברים פעילי הארגון ונציג ארגון יוצאי פולין.
עיקר הכנוס היתה, הרצאה רבת ענין שניתנה ע"י מי שהוא היום מנהל גמנסית הרצליה וחוקר שואה בעבר, מר אריה ברנע.
ההרצאה ניתנה בהתנדבות, ואנו מודים למר ברנע במעמד זה על הענותו.

▪ ▪ ▪

ביום השואה והגבורה, התקיימה, כרגיל, האזכרה השנתית בבית העלמין נחלת יצחק, ליד האנדרטה לקדושי לובלין ומיידאנק. שלא כרגיל, נכחו באזכרה יותר ממאה איש, רובם בני הדור השני.
האסיפה השנתית שתתקיים השנה ביום 27.11.10, תוכננה במאמץ משותף על ידי בני הדור הראשון והשני כשהשאיפה לעשותה מעניינת יותר ביחס לאיפיונה בעבר. המגמה היא, לשלב בכינוס הרצאה עם קטעי שירה בנוסף לאלמנט הטקסי המקובל.
האכסניה תהיה מכובדת ומרווחת יותר (בית ציוני אמריקה). אנו מקווים שאף נוכחות בני הדור הראשון והשני תהיה מוגברת יותר.

יוסף דקר

<u>אירגון יוצאי לובלין בישראל * תל-אביב, רח' דיזנגוף 158</u>

ערב זכרון לקדושי עירנו

יתקיים ביום שלישי 27.11.2001 (י"ב כסלו תשס"ב), בשעה 18:00
בבית ציוני אמריקה, רח' אבן גבירול, פינת פריש, תל-אביב

בתוכנית:

הרצאה

החזן אריה בראון
לזכר הנפטרים

הדלקת 6 הנרות
פרקי קריאה

תחבורה: כל אוטובוסי "דן" ו"אגד" העוברים ברחוב אבן גבירול

האולם יהיה פתוח משעה 18:00

בעקבות המכתב האחרון של דודי שמואל ז׳יטומירסקי

נטע ז׳יטומירסקי - אבידר

מונח לפני מכתבו האחרון של דודי שמואל ז׳יטומירסקי, שנשלח בתאריך 19.3.43 לארץ ישראל, אל אבי יהודה זיטומירסקי. בתאריך מאוחר זה רוב יהודי לובלין כבר הושמדו.

אינני יודעת, כיצד הגיע אלינו המכתב, כי באותה תקופה לא היה קשר בין הארץ לבין פולין הכבושה. איזה גדרות, מכשולים וגבולות עבר המכתב, עד שהגיע לידי אבי? אינני יודעת.

בין הדברים שכתב מופיעה השורה הזאת: ״החלפתי את כתובתי. עכשיו אני בלובלין, רח׳ דרובנה 7״. מה היא הכתובת הזאת? שאלתי את וותיקי לובלין, בני הדור הראשון - ולא ידעו. חפשתי מפות של העיר ובדקתי אותן. אין. הכתובת הזאת לא נתנה לי מנוח. ידעתי: זוהי נקודת מפתח. דודי המעונה בדרכו האחרונה רצה, שנדע מה היה גורלו, והכתובת הייתה אמורה לספר זאת. אני מניחה שאבי לא ידע את משמעות הכתובת. אילו ידע בוודאי היה מספר לי. אבא כבר איננו, ואני עם פליאותי מול הכתב. איפה זה דרובנה 7?

ידעתי, התשובה מצויה בעיר עצמה. עלי להיות שם ולחפש שם.

עם קבוצת דור ההמשך הגעתי ללובלין באוגוסט השנה. במלון ״אוניה״, שבו התאכסנו, קניתי את מפת העיר. לשווא קרעתי את עיני מולה. אין כלום.

בארוחת הערב עם ידידי ישראל בלובלין, פתר לי את החידה מר רוברט קובאלק, היסטוריון, בעל ידע מופלג בחקר הקהילה היהודית בלובלין: ״בדרובנה 7 היה מחנה לעבודת כפייה. האסירים בנו בשביל הנאצים ״ספורט פלאץ״, כלומר: מגרש ספורט. המקום קיים עד היום. הוא לא רחוק מכאן, מעבר לגן״.

בלילה, בחדרי במלון בדקתי שוב את המפה. כן. יש סימון של איצטדיון. שניים. גדול וקטן. הקטן הוא כנראה העתיק יותר, ה״ספורט פלאץ״.

האמנם כך זה היה? דודי שמואל ז׳יטומירסקי, משכיל, מורה, איש ספר, בנה איצטדיון לגרמנים?!

השכם בבוקר חציתי את שדרות Racławickie, עקפתי את הגן הסאסקי (Ogrod Saski). הנה אני בוויניאבה (Wieniawa) ומגרש הספורט לפני.

נכנסתי.

ישבתי.

המגרש המוקף בטבעת אליפטית של מושבי אבן. כהים. עתיקים. אזוב ירוק מטפס עליהם, ועשבי בר צומחים בין האבנים האפורות. הכל שקט. ״כמו בית קברות כאן״, חשבתי. ״והמושבים - מצבות״.

צמוד לאיצטדיון הקטן, בו התייסר דודי, ישנו איצטדיון גדול, חדיש - של קבוצת הכדורגל המקומית W.K.S.Lublinianka .

בספר ״מיידאנק״ מאת יוסף מארשאלק מצאתי מפה של מחנה מיידאנק ושלוחותיו בעיר לובלין. על המחנה בוויניאבה כתוב, כי היה זה מחנה עבודה, סניף של מיידאנק, שסיפק כוח עבודה לבנות איצטדיון וחוות אימונים בשביל הס.ס.

ובכן, מה היה שם בדרובנה 7, במגרש הספורט?

היה שם איש אחד בן 43, בודד מאוד.

הוא איבד את אביו ואת אמו, את אחיותיו, את אשתו ואת בנו. את דודיו ודודותיו ובני עירו כולם.

אח צעיר היה לו בציון הרחוקה. ממעמקים, ממר שוביו, שלח אליו מילים אחרונות כתובות בדם ליבו.

אולי עוד נתראה אי פעם.

רצה לספר לו את אשר אירע, ואי אפשר לספר, כי יש שבעת מדורי צנזורה בדרך. ולכן רק כתב אני בדרובנה 7.

אולי עוד נתראה אי פעם - כתב לאחיו...

זכור אותי.

אחרי 58 שנים, אני, בת אחיו, הגעתי לדרובנה 7.

במקום ענותו, על מושבי האבן הקודרים, דמויי המצבות, פיזרתי קומץ עפר מארץ ישראל.

ומה קרה אחרי מגרש הספורט?

גם את זה לא ידעתי. גם את זה גיליתי רק עכשיו, בעזרתו של מר רוברט קובאלק.

דרך הייסורים של דודי הסתיימה, כנראה, ביום הנורא של ה-3 בנובמבר 1943.

ביום זה, בחודש השלכת, הוצאו להורג אחרוני יהודי לובלין, אסירי ה״ספורט פלאץ״, שבויי ״ליפובה 7״ ואסירים ממחנות נוספים באזור. הם הובאו אל תעלות, שנחפרו במיידאנק ליד הקרמטוריום החדש, ונורו שם, על שפת התעלות, כאשר פלוגות היורים מתחלפות במשמרות מבוקר עד ערב. תזמורת ניגנה במהלך הרצח מוזיקה לריקודים דרך רמקולים, על מנת לגבור על קולות הירי. אבל בעיר לובלין, המרוחקת 5 ק״מ משם, שמעו גם את המוזיקה, גם את הצעקות וגם את היריות.

ליד ערימת האפר הענקית במיידאנק מוצבת אבן זיכרון קטנה נפרדת לקורבנות אותו יום דמים.

18,400 יהודים. ביניהם דודי.

מכתבים "משם" - גל-עד למזכרת

מאת: **רותי גרדל-קרן**

בסופו של דבר, אחרי יותר משישים שנה מאז עזב את עיר הולדתו, חזר אבא לביקור בלובלין. כל השנים מאז נמלט אבא, עמנואל גרדל, עם אחיו שמואל, מן הבית ברחוב פרובוסטבו 19, זה הבית המשותף "הספולדום" בספטמבר 1939, מותירים מאחור ההורים את שפרה ומשה, ואת האחות הגדולה דבורה, שנספו עם יתר יהודי לובלין במחנה מיידנק.
כל השנים הרבות האלה, לא רצה אבא לחזור לפולין.
את שעזב בלית ברירה והוא נער צעיר בן 17 בלבד, עם אחיו הבוגר ממנו בארבע שנים, לא רצה לשוב ולפגוש. ההורים והאחות (סבי וסבתי, ודודתי) נספו, והבית כבר הפך לביתם של אנשים אחרים, המקום שהשאיר כנער, המקום שלא חזר יותר להיות מה שהיה אלא רק תזכורת כוללת למה שלא יחזור להיות, את המקום הזה לא רצה לשוב ולראות.
כשהייתי ילדה היה אבא מספר לי בהמשכים את הסיפורים מסמרי השיער על איך נמלטו הוא ודוד שמואל מפולין, איך הסתתרו במחסן של משפחה קרובה, איך עלו על רכבת המסויימת בנס, ולא על הרכבת האחרת שהובילה אל המוות. תלאות ונדודים, ושנים קשות במחנה עבודה בסיביר, בקור וברעב, בעבודה קשה, שנים שקשה היה לשרוד אותן, אבל בזכות המכתבים מן הבית, מאמא, מאבא, מדבורה, מכתבים רוויי דאגה לשלומם, ללא רמז כלשהוא על שמתרחש שם, בבית בלובלין, תחת שלטון הנאצים, בזכות המכתבים האלו החזיקו מעמד.
אבא היה מספר לי את סיפוריו, מראה את המכתבים ששמר כל השנים, אבל לחזור לשם, ללובלין, לעיר ולרחובותיה, לבית, לא רצה.
כך שישים שנה.
לפני שנה, הועלתה שוב ההצעה לנסוע לשם. הגיל המתקרב לשמונים והידיעה שאם לא עכשיו אז לעולם לא, ואולי בכל זאת כדאי לנסוע, כל אלו בסופו של דבר הובילו אותו להחלטה לנסוע, לחזור ללובלין.
אבא ביקש שאצטרף אליו, "גם דוד שמואל וביתו שפרא נוסעים", אמר.
סרבתי. חששתי מן המפגש עם העבר הכאוב. חששתי מן המראה של אבא מול מה שהיה פעם בית, מקום בו חיה משפחה גדולה חמה ומאושרת. ואיננה עוד.
נשארתי כאן.
בשיחות הטלפון מלובלין לגבעתיים, סיפר אבא שהם הולכים והולכים והולכים, רוצים לחוש ברגליים, לראות בעיניים את כל המקומות.
הבית בו נולדו בסטאשיצ'ה 22 הפך למרפאה.

ה"ספולדום" - הבית בו התגוררו עד 1939, עד שנאלצו לברוח, זה הבית ברחוב פרובוסטבו 19 עמד. מאוכלס ע"י פולנים מן הסתם.

לא העיזו לדפוק על הדלת ולהיכנס. "עוד יחשבו שבאתי לקחת להם את הבית", הסביר אבא. נשארו מבחוץ. עומדים ומביטים על חלונות הדירה.
משם הלכו לבית הקברות היהודי. מסתבר שהקברים שנשמרו היו קברים עד שנת 1600 בקרוב, וכל הקברים מאז ועד 1939 נמחקו.
אחר כך הלכו לביקור במחנה מיידנק. אין זכר לכל אותם האנשים שחיו כאן בעיר הזאת, ברחוב הזה, בבית הזה. לא להם, ולא לאבותיהם. לא קבר להם, ולא לסבא סבתא, שום זכר.
אבא חזר נרגש. "שום דבר לא נשאר, לא קבר, לא זכרון, גם אני כבר כבן 80, הכל יעלם כך כאילו לא היה דבר", הציקו לו המחשבות בלילות על המשכב.
הביקור בפולין העלה מחדש את הזכרונות, אבא חזר אל המגירות העמוסות בתמונות, הנה אביו משה ואימו שפרה העומדים זקופים, ובתמונה אחרת כל המשפחה בארוחה חגיגית סביב השולחן ואבא, מנולק הקטן השובב מציץ בין שני הוריו.
תחת התמונות מונחים היו גם המכתבים. צרור גדול של מכתבים ששלח אבא, ששלחה אמא, ששלחה דבורה, לסיביר. לשמולק, ולמנולק. לדודי ולאבי.
המכתבים שבעזרתם אבא, שהיה אז עלם כה צעיר, דימיין שהנה אבא ואמא כאן קרוב מעבר לאוהל, כאילו שמע את קולם, כאילו הרגיש את חומם. הם שהחזיקו אותו, הם שחיממו אותו שם בקור הסיבירי.
הוא שמר את המכתבים ונשא אותם על גופו כל הדרך חזרה ללובלין, אחרי המלחמה, כשבאו אל הבית הריק, אל ההרס, אל הוודאות הנוראה של מות ההורים והאחות האהובה.
הוא נשא אותם בדרך מלובלין לגרמניה למחנה אונרר"א בהמתנה לעליה, משם בנסיעה למרסיי בצרפת ובתלאות הקשות במהלך ההפלגה באוניה אקסודוס ("יציאת אירופה") בדרכה לישראל, ובחזרה לאחר שגורשו לגרמניה ומשם הפליגו שוב, הפעם בצורה לגאלית לישראל, בשנת 1948. מן המכתבים לא נפרד אף פעם. עכשיו הוציאם מן המגירה, לאט ובזהירות פתח את המעטפות המצהיבות, מלטף בעצבאותיו את האותיות המרקיבות את שמו של סבא משה בצד האחורי של המעטפה, השם הכתוב בדיו שחורה ומחוסה בחותמת האדומה הנוראה נשר המחזיק צלב קרס - חותמת השלטון הנאצי.
אבא הביט במכתבים, פתח וקרא שוב ושוב, דמעות בעיניו, "המכתבים לא יחזרו אל המגירה", אמר.
למחרת הלך וקנה אלבום מיוחד, ובזהירות הכניס את המכתבים פנימה. לחלקם כתב תרגום לעברית, כך אני ובעלי, וילדי נוכל לקרוא ולהבין מה כתבו סבא וסבתא ודודה חודשים ספורים לפני שנספו.

(המשך בעמ' 6)

בשער האלבום דף לזכרם:
לזכרם של
הורינו שפרה ומשה גרדל,
ואחותינו דבורה הי"ד
שנרצחו בידי הנאצים במחנה ההשמדה
ליד העיר לובלין שבפולין.
אוסף מכתבים,
שנשלחו מהבית (לובלין) שבכיבוש גרמני,
ל-מחנות העבודה בסיביר שבברה"מ.

ואחר כך התמונות, ההורים, ההורים עם התינוקת הראשונה דבורה, האח שמואל ואבא עמנואל הקטן. וגם הזמנה לחתונת הכסף:

ביום שישי שלישי בפברואר בשבע בערב, מתכבדים להזמינכם, שיפרה ומשה גרדל,

- כך באותיות כסופות חגיגיות...

ובדף ממול המכתבים המוכתמים בחותמת הנאצים. ואחריהם עוד ועוד מכתבים וגלויות שנכתבו מיוני 1940 ועד מאי 1941.

מכתבים שכותבים אבא ואמא בדאגה גדולה, "האם קר לכם?", "האם מנולק מסוגל לעבוד קשה?", ו... "אצלנו הכל בסדר". אף מילה לא נכתבת על שמתרחש שם בלובלין באותו הזמן.

ועוד: "האם יש לכם ספרים?", "האם יש לכם מספיק לבנים?", "מלבדכם אין לנו כלום", ו... "אינכם צריכים לדאוג לנו".

ובמכתב אחר כותבת סבתא שפרה ברכות ליום הולדתו של דודי שמואל, ומוסיפה: "כתב ידו של מנולק לא מוצא חן בעיני, האם הוא בריא? תשמור עליו כאח בוגר. אמא". וסבא משה כותב שכשמגיע הדואר הוא מחפש בכל החבילות, ואין כלום. "מנשק חזק. אבא".

שוב ושוב כותבים סבא משה וסבתא שפרה כי הם כמעט ואינם מקבלים מכתבים מאבי ומאחיו. אבל אצלם כך הם כותבים הכל כרגיל אין חדש וכולם בריאים.

"זה הרי הכל "שקרים" שהם כתבו שהכל בסדר", אומר לי אבא, "רק עלינו חשבו, אם יש לנו ספרים. ספרים לקרוא, זה מה שעניין אותם, כשהם בוודאי היו כבר בתנאי חיים קשים כל כך תחת סכנה, פחד. לא סיפרו דבר".

ביוני 1941 עם פלישת הגרמנים לברית המועצות הגיע מן הבית המכתב האחרון.

אחריו פסקו המכתבים.

בדף האחרון באלבום: תמונה של אבא ודוד שמואל ליד הבית הספולדום, ברחוב פרובוסטבו.

אחרי ששים שנה.

דבר לא נותר. אפילו קבר, מצבה, שום שבר.

אני אוחזת בידי באלבום המכיל את פיסות חייהם האחרונות של דודתי, סבי וסבתי, אבא מנולק מגיש אותו בהתרגשות לנכדיו: לבתי נעמה ולבני נמרוד.

"זו המצבה, זה הזכרון, זה ישאר". הוא אומר ואני יודעת שהוא מרגיש מאושר שמצא את הדרך לאחוז בזכרון בכל זאת ולהשאירו קיים.

כנס ציוני בלובלין (1925), בהשתתפות השליח מא"י, המשורר ליב יפה

ציוניסטישער צוזאמענפאר אין לובלין (1925), מיטן אנטייל פון שליח פון ארץ-ישראל, דער דיכטער לייב יפה.

(דאס בילד האט צוגעשטעלט צפורה דסקל-ווייסעלפיש)

בשורה רביעית מטה (מימין לשמאל): גילה וייסלפיש, יוסף ליברמן, ב. גורפינקל, יוסף וייסלפיש. האחרונה: ציפורה דסקל-וייסלפיש

א זייער וויכטיקע איניציאטיוו

אברהם בינשטאק

אין דעם רעדאקציע ארטיקל פון פאריקן נומער 36 "קול לובלין" אונטערן קעפל "הוקם דור המשך של יוצאי לובלין" איז ריכטיק אונטערגעשטראכן געווארן די וויכטיקייט צוצוגרייטן א דור פון קינדער און אייניקלעך פון די לעבנגעבליבענע לובלינער פון דער שרעקלעכער היטלער-שחיטה, און ווי אזוי, זארגן אז דער אנדענק פון אונדזערע קדושים זאל חלילה נישט פארגעסן ווערן.

די אויפגאבן פאר דער אנפירונג פון דער לאנדסמאנשאפט זענען נישט קיין לייכטע. טראץ אלע שוועריקייטן ווייטער ארויסגעבן דעם "קול לובלין", ווייטער אנהאלטן דעם קאנטאקט מיט די לעבנגעבליבענע טייערע לובלינער אין דער וועלט. איך שטרייך אונטער טייערע - ווייל די נאטור מיטן מלאך המוות אין דער שפיץ - טוען זייער ארבעט לויטן וועלט-שטייגער: "דור הולך (און ליידער צום באדויערן) דור לא בא". מענטשן ווערן אלט, גייען אוועק פון דער וועלט, און מיר מוזן זארגן אז דער ליכטיקער אנדענק פון אונדזערע טייערע - די קורבנות פון דער שואה - זאל חלילה נישט פארגעסן ווערן.

לאמיר נעמען אביישפיל פון דעם בארימטן קעמפער פאר פאראייביקן און נישט פארגעסן די אומגעבראכטע אזוי אכזוריותדיק מיליאנען מענטשן אין היטלערס טויט-פאבריקן - דעם שרייבער ק. צעטניק, וועלכער איז מיט א פאר מאנאט צוריק געשטארבן אין תל-אביב. זיין אמתער נאמען איז יחיאל דינור.

ק. צעטניק, וועלכער האט אדורכגעמאכט די גאנצע טראגעדיע אין די טויט-לאגערן און צופעליק - על פי נס - לעבן געבליבן, האט זיך געשטעלט פאר א ציל צו באקענען די קומענדיקע דורות מיט די גרוילעכקייטן פון דער שואה עפאכע. ער האט אנגעשריבן א ריי ביכער, ווי "דאס הויז פון די ליאלקעס", "סאלאמאנדרא", "דער זייגער איבערן קאפ", "מהאט אים גערופן פיפל" און אנדערע, וועלכע זענען איבערגעזעצט געווארן אין 20 שפראכן.

ווער עס געדענקט אויפן אייכמאן פראצעס ווען ק. צעטניק איז ארויסגעטרעטן אלס עדות איז ער פלוצלינג פארחלשט געווארן, ווען אין זיין מוח איז אדורך דער קאליידאסקאפ פון די שרעקלעכע ליידן און מארטיראלאגיע.

לאמיר זיך אומקערן צו אונדזער טעמע "דור המשך".

איז טאקע דער רוף אין פאריקן נומער "קול לובלין" צו דער יינגער גענעראציע נישט געבליבן "קול קורא במדבר" און ס'האט געגעבן די ערשטע פאזיטיווע רעזולטאטן.

ס'קומט א הארציקן "יישר כוח" דעם יונגן אדוואקאט יוסף דקר, וועלכער האט אויף זיך גענומען די איניציאטיוו, צוצוגרייטן געהעריקע פראגע-בויגנס, צעשיקט צו די יונגע לובלינער לאנדסלייט.

נאך א גאנץ קורצער צייט זענען צוריק ארייגעפלאסן די אויסגעפילטע פראגע-בויגנס פון א צוויי צענדליק יונגע מענטשן, וועלכע האבן אויסגעדריקט גרייטקייט - ווי מ'רופט עס אן: "געבן א פלייצע" צו דער טעטיקייט פון דער לובלינער לאנדסמאנשאפט - כן ירבו!

זיי זענען אונדזער האפנונג, אין זיי וועלן זיין דער געבענטשטער "דור המשך". און ווייטער פארזעצן די הייליקע וויכטיקע טעטיקייט.

משלחת הדור השני מקבלת הסברים מרוברט קובלק ברח' לוברטובסקה

די פארשטייער פון דור המשך באזוכן לובלין און באקומען אויפקלערונגען פון היסטאריקער ראבערט קובאלעק אויף לובארט אווסקע גאס

מען שרייבט אונדז.
כותבים לנו

דאנוטא קובעיקא, די פארזיצערין פון דער לובלינער אפטיילונג פון דער פריינטשאפט-געזעלשאפט פולין-ישראל, האט די טעג אונדז צוגעשיקט דעם פאלגנדיקן בריוו:

געערטער ה' דוד,

... דעם 29 און 30 יוני איז פארגעקומען אין לובלין די פייערונג פון אויפדעקן דעם אנדענק-שטיין, ווו ס'האט זיך געפונען די גרויסע מהרש"ל-שיל און אויך דער עטאפ פון די לובלינער יידן, ביי דער אנוועזנהייט פון שטאט-פרעזידענט פון ראשון-לציון, הער ניצן און דער ישראל אמבאסאדאר אין פוילן, וועלכער האט אנטהילט דעם אנדענק-שטיין. ס'איז געווען פייערלעך.

א טאג נאך דער טראגעדיע אין אמעריקע, האט גערעדט דער ישראל-אמבאסאדאר שבח ווייס און דערקלערט, אז נאך דער קאטאסטראפע אין ניו-יורק, האט די וועלט פארשטאנען די פראבלעמען און טראגעדיע פון ישראל און צוזאמען באקעמפן דעם טעראריזם.

אין די טעג פון 7, 8, און 9 אויגוסט האבן מיר אויפגענומען אין לובלין א גרופע פון 9 מענטשן פון ישראל - דור ההמשך - קינדער פון לובלינער יידן, וואס זענען געבוירן און געלעבט אין לובלין. אנגעפירט מיט דער גרופע האט דער אדוואקאט אין תל-אביב יוסף דקר (דער פריערדיקער נאמען זאקרויטשיק). ס'האט אונדז אויפגענומען דער שטאט-פרעזידענט, ס'זענען געווען אינטערוויוען אין די צייטונגען, ראדיא און טעלעוויזיע. די אלע מאטעריאלן האב איך איבערגעשיקט צו שריפטן. די געסט האבן צופרידענע פארלאזט לובלין. איך וויל האפן, אז אין דער צוקונפט וועט אונדזער צוזאמענארבעט זיך אנטוויקלען.

איך האב שוין אמאל געשריבן, אז אין לובלינער אוניווערסיטעט איז געשאפן געווארן אן אנשטאלט פאר דער געשיכטע און קולטור פון יידן, מיט וועלכן ס'פירט אן די פראפעסארין מאניקא אדאמטשיק-גראבאווסקא. זי זוכט "דאס בוך פון לובלין" וואס איז דערשינען אויף יידיש אין פאריז נאך דער מלחמה, ווי אויך די אויסגאבע אין עברית. די פראפעסארין קאן יידיש. כ'וואלט אייך געווען זייער דאנקבאר, ווען איר קענט באזארגן די ווערטפולע 2 ביכער.

ביי דער געלעגנהייט צום נייעם יאר שיק איך איבער צו אייך און אייער פרוי די בעסטע ווונטשן. שנה טובה.

דאנוטא קובעיקא
לובלין 14.9.01

פגישה של משלחות הדור השני עם ראש עיריית לובלין אנדרי פרושקובסקי (ראשון מימין)
פארשטייער פון "צווייטן דור" טרעפן זיך אין לובלין מיטן שטאט-פרעזידענט (רעכטס). טיף, לינקס, דער פארזיצער פון דור המשך, אדוו' יוסף דקר (זאקרויטשיק)

השכנים שלנו...

אינו עוסק בפוליטיקה, זו כמובן הכוונה לפוליטיקה פנימית, כמו הבדלי ההשקפות הפוליטיות של אזרחי ישראל. אך, ישנם נושאים הנוגעים לעם ישראל בכלל ולתושבי ישראל בפרט, שאין אנו יכולים להתעלם מהם, כי אלה יכולים לפגוע בנו קשות וכאן ההבדל במוצא שלנו - אם זה ליטא, פולין או מרוקו. אחד הנושאים הללו, קיבל בשנים האחרונות תפנית חמורה ביותר, הוא ההסתה הפרועה נגד ישראל והעם היהודי, המתבצע בקרב הערבים בכלל ובקרב הפלשתינאים בפרט. באחרונה אנו עדים למסע שפל, גזעני, אנטישמי ושימוש בשואה ככלי לניגוח ישראל בפרט וביהודים בכלל. מסע זה משמש את הרטוריקה הערבית ובכלל זה בדיונים פומביים של מנהיגיה. נשיאה החדש של סוריה, שרבים תלו בו תקוות שיביא לעידן חדש במדיניות סוריה, כינה את מדיניותה של ישראל כ"נאציזם חדש". בשאר, בנו של אסד, אותו כינה פעם עראפת "רוצח ההמונים שטבח במוסלמים בסוריה כולה ובעיקר באל-חמא, שבה נרצחו אלפים...." מעיז לדבר על "נאציזם חדש" בישראל. אך קולו של בשאר אינו קול בודד בחלל העולם הערבי. האוירה בו, ספוגה רעל אנטי יהודי מן הסוג הגרוע ביותר ובמיוחד בכל הקשור בשואה ובדימוי העם היהודי.

הנושא משתקף בחומרה מיוחדת בתקשורת ובמערכת החינוך ל הרשות הפלשתינית. לנו, לניצולי השואה ואזרחי המדינה, יש עניין מיוחד בפן הפלשתיני של ההסתה, שכן מדובר בשכנינו, איתם אנו צריכים להמשיך ולחיות. חשוב שנכיר אותם. שום נסיבות אינן מצדיקות הסתה מן הסוג שאנו עדים לה באחרונה, הסתה - אשר כפי שלמדנו על גופנו - סופה במעשי זוועה בשטח. אם נעקוב אחרי הפרסומים בתקשורת הפלשתינית אנו נתקלים בהסתה פרועה, מבית מדרשו של ה"שטרימר" הנאצי והכחשת השואה. אלה הם לרוב האמצעים בהם משתמשת הרשות הפלשתינית במאבק נגד מדינת ישראל והעם היהודי.

ההסתה היא בכלי התקשורת של הרשות, במערכת החינוך, במסגדים ואפילו בקייטנת הקיץ שבהם מאמנים ילדים להשתמש בנשק ובכל זאת למרות ההתחייבות שלקחה על עצמה הרשות בהסכמי אוסלו לחדול מכך.
בטאון מרכז אירגוני ניצולי השואה "מזכר", ממנו שאבנו חלק מהחומר, מביא גם כמה דוגמאות: עיתון פלשתיני: "הרוחות נשבו לטובתם כאשר החל מסע רדיפתם על ידי היטלר הנאצי... וההצגה החלה. הם התחילו להפיץ באופן מטיל אימה תמונות של ירי קולקטיבי המתבצע נגדם ולהמציא את הסיפור המזעזע של תאי הגזים, שעל פי טענתם - בהם היה היטלר שורף יהודים. עמודי העיתונים התמלאו בתמונות של יהודים שנקצרו על ידי המקלעים של היטלר ושל יהודים המובלים לתאי הגז. בתמונות אלה הם התרכזו בנשים, תינוקות וזקנים, והם ניצלו את זה כדי לעורר חיבה כלפיהם, כשהם דורשים פיצוי כספי, תרומות ומענקים מכל העולם. האמת היא שרדיפת היהודים היא אגדה שיקרית, שהיהודים כינו אותה "אסון ההולוקוסט" וניצלו אותה כדי לעורר חיבה אליהם".

ספר שהוציא לאחרונה משרד החינוך הפלשתיני משווה את הציונות לנאציזם ומתאר את התלמוד באופן מפלצתי, כספר שינאת גויים והולכת שולל. בספר זה נכתב כי הציונות מאמינה בחיסול "התושבים המקוריים". בהמשך מוצגות מטרות הלימוד של סוגיה זו בדרך הבאה: הבנת האופי הגזעני והתוקפני של התנועה הציונית".
בתכנית "דפים מן ההיסטוריה שלנו", המוגדרת כתכנית חינוכית, ששידרה הטלביזיה הפלשתינית, אמר ד"ר עצאם סיסלאם: "צצו פה ושם טענות שקריות שהיהודים נרצחו בשואה, הכל שקרים וטענות חסרות בסיס: לא חלמנו ולא אושוויץ. אלה היו מקומות לחיטוי. הם התחילו לפרסם באמצעי התעמולה שלהם, שהם נרדפו ונרצחו כדי ליצור את היישות הזאת, ישות זרה שהזרעה כסרטן בארצנו שבה גרו אבותינו".

בעבודת הדוקטוראט של אבו־מאזן, סגנו של עראפת, בנושא: "הפנים האחרות הקשרים הסודיים בין הנאציזם לבין הנהגת התנועה הציונית", הוא כותב: "האינטרס של התנועה הציונית היה לנפח את מספר ההרוגים בשואה כדי להשיג השיגים" ולאחר מכן: "הדבר הביא את התנועה הציונית לייצב בדעת הקהל העולמית את המספר שישה מיליון כדי שזו תחוש בייסורי מצפון ואמפטיה כלפי הציונות".

ד"ר סמיר שחדה, כתב באלג'אדידה: "אני סבור שישראל שיכנעה את העולם, בשקר מעשי הטבח והגזענות להם נחשפו היהודים בגרמניה, והשיגה את תמיכת דעת הקהל העולמית. היהודים בכל זאת היו האשמים, מאחר והרדיפות מתוארות כמעשה צודק כהתגוננות מפני הרוע". בתשבץ שפירסם יומון הרשות הפלשתינית אלחיאת אג'דידה השאלה: "מרכז יהודי להנצחת השואה והשקר", התשובה: "יד ושם".

אלה הן רק דוגמאות מעטות בלבד. אולם ההסתה הפרועה המתנהלת נגדנו בתקשורת מידי יום היא כאין וכאפס להסתה המתנהלת במסגדים שבשטחי הרשות הפלשתינית. שם ההסתה על ידי כהני הדת המוסלמים לובשים אופי של קריאה ממש לרצח יהודים, ואת התוצאות אנו רואים בפיגועי ההתאבדות הנערכים אצלנו. הדבר נידון, בין היתר, גם במסגרת הקונפדרציה העולמית של אירגוני ניצולי השואה. בישיבת הנהלת הקונפדרציה שהתקיימה ב־29.4.01, נתקבלו, בין היתר, ההחלטות הבאות:

א. אנו שרידי השואה הנוראה, מגנים בתוף את התעמולה הזוועתית של הערבים בכלל והפלשתינים בפרט נגד ישראל ודורשים את הפסקתה המיידית.

ב. הקונפדרציה רואה את הבעיה כחמורה ומסוכנת ביותר והיא תקיים דיון מיוחד בנושא בהקדם, כדי לבדוק דרכים יעילות למאבק בבעיה זו.

א. ש.

הכניסה לבית העלמין היהודי ברח' אוניצקה בלובלין, ששוקם ע"י משפחת פרנקל מאנטוורפן

teatrnn.pl

כל המציל נפש אחת, כאילו הציל עולם שלם

מאת **ירמיהו גוטליב**

בשבילי, לפסוק זה משמעות חשובה ואני חדור אמונה, שהוא יכול לגרום הרגשה טובה ואושר רב לכל החיים. התנסיתי במעשה, שאותו אני מתאר בכתבה זו, אך לא לפני תאור קצר מתולדות חיי.

אבי ז״ל נולד בעיירה מרקושוב, שליד העיר לובלין. בעודו ילד, הוריו עברו להתגורר בלובלין ושם עברו עליו שנות הנעורים. כל חייו חלם על המשפחה והעיר המופלאה הזאת.

בהגיעו לגיל 21, צריך היה להתגייס לצבא הצאר הרוסי, כי לובלין דאז השתייכה לרוסיה. כידוע, השרות בצבא נמשך תקופה של 6 שנים. בתור נער יהודי דתי, שלמד באחת הישיבות בעיר, הצעד הזה לא תאם את חייו הדתיים ולפי עצת אחיו המבוגר, שבאותה עת שהה כבר בבודפשט שבהונגריה, עזב אבי את לובלין ועבר את הגבול להונגריה. התחתן עם אמי שנולדה בעיר טוקאי, ועברו לגור באיזור המונרכיה אוסטרו-הונגרית, שבתום מלחמת העולם הראשונה הפך האיזור לרפובליקה צ׳כוסלובקית החדשה. שם נולדנו אנחנו, חמשת הילדים. כידוע, צ׳כוסלובקיה היתה אחת המדינות הדמוקרטיות ביותר באירופה, בניהולו של הנשיא הדגול מסריק ולאחר מותו בניהולו של הנשיא השני ד״ר טו. בנש.

הילדות שלי עברה עלי באושר ובשפע רב, היהודים במדינה נהנו מזכויות אזרחיות מלאות. הם היו אזרחים נאמנים ומהימנים לרפובליקה החדשה. המצב הזה נמשך עד שנות השלושים הראשונות ובעיקר עד עליתו של היטלר לשלטון בגרמניה. אחד הסממנים הראשונים של שלטון היטלר היה השנאה התהומית לעם היהודי. האנטישמיות טפטפה לאט גם לצ׳כוסלובקיה. בעיתונות הגרמנית המקומית שבחבל סודטים ובעיתונות הסלובקית של המפלגה הלאומית, אשר שאפה להתנתק מצ׳כיה, הופיעו מאמרים אנטישמיים ארסיים ברוח העיתון ״שטירמר״. הגרמנים והתעמולה האנטי יהודית הגיעו למימדים שלא ידענו עד אז.

בשנת 1938, לאחר התנקשויות רבות של האוכלוסיה הגרמנית בחבל הסודטים בממשלה, נשלחה משלחת בריטית מטעם ממשלת צ׳מברליין כמשקיפה לסודטים, אשר קבעה, שאכן יש לספח את הסודטים לגרמניה.

במרץ 1939 כבש הצבא הגרמני את צ׳כיה ומורביה ללא קרב. סלובקיה קיבלה עצמאות תמורת שיתוף פעולה מלא עם הגרמנים כולל כל החוקים האנטישמיים בשם ״חוקי נירנברג״.

פחד גדול נפל על היהודים ולאחר שהתחיל המשא ומתן על פתרון הבעיה היהודית התחלנו לחשוב על עזיבה. מפלגות ציוניות התחילו להתארגן לעליה ארצה בדרכים בלתי חוקיות, מאחר והגירה לגאלית לישראל נמנעה ע״י שלטונות בריטניה.

בעיר מגורי בנובצה התארגנה קבוצה של שישה בחורים לעליה, ואני בתוכם, אשר הצליחה לעזוב את המדינה. טילטולי הדרך היו קשים ולאחר שהיה ארוכה באיי יוון הגיעה הקבוצה לאחר שלושה חודשים לישראל מבלי שנתפסה ע״י הבריטים. אבל אליה וקוץ בה.

באותה עת אחותי המבוגרת היתה נשואה לבעלה מהעיר מונקץ שבחבל ״רוסיה הקרפטית״. חבל ארץ זה נמסר ע״י הגרמנים להונגריה וכך גיסי, בעל אחותי, הפך להיות אזרח הונגרי ותוך ימים ספורים רצו לגרש אותו מבלי לאפשר לו לקחת את אשתו, שהיא עכשיו כביכול אזרחית סלובקית. האומללות בבית היתה גדולה. אני מצאתי פתרון. ויתרתי על מקומי, ביוזמתי, בקבוצת ששת הבחורים ומסרתי אותו למורת רוחם של המארגנים, לגיסי והוא הגיע ארצה במקומי. אבל בעיית אחותי, שנשארה אצלנו בבית לא נפתרה. הבית התמלא בכי יומם ולילה.

אני השתייכתי לתנועת בני עקיבא. גם התנועה שלנו התחילה להתארגן לעליה בלתי חוקית. חיש מהר צורפתי לקבוצה. ואז צץ רעיון לוותר על מקומי בקבוצה לטובת אחותי. וכך היה. לאחר הסבר המצב ותחנונים רבים החליטו ראשי התנועה להענות לבקשתי וצרפו את אחותי לקבוצה במקומי. וזה למרות שאחותי השתייכה לתנועת ״השומר הצעיר״.

במו ידי עזרתי לאחותי להיכנס לאוניה שעגנה בברטיסלבה בנמל דנובה המקומי. באותו לילה האוניה הפליגה לעבר רומניה לנמל קונסטנסה. שם עברו העולים לאוניה גדולה אשר הפליגה לכיוון חיפה. התמזל מזלה של אחותי ותוך שלושה שבועות הגיעה ארצה וכאן התאחדה עם בעלה.

אני נשארתי בשואה ללא אפשרות לעזוב. במשך שש שנים עברתי שבעה מדורי גהינום. רדיפות יהודים, טילטולים במחנות עבודה ובסוף לחימה בשורות פרטיזנים ביערות סלובקיה בקור מינוס שלושים מעלות, ללא אוכל, בגדים וכולי. החזקתי מעמד והתמזלתי לראות את סוף המלחמה המיוחל. כל החיים הנני מאמין, שהודות למעשיי, הצלת שתי נפשות, על חשבון חיי. עברתי את המלחמה ללא שריטה.

לובלין - עיר ואם בישראל

לובלין — עיר במזרח־פולין; בשנים 1795—1815 בשלטון אוסטרי. מאז ועד 1918 ברוסיה הצארית.

העיר הייתה אסורה ליהודים עד 1336, כאשר התיר להם המלך קאז׳ימייז׳ ה־3 להתיישב על החרולות בקירבת העיר. מוכס עשיר בשם יוסף (יוסקו) שיינוביץ בנה לו בית בלובלין ב־1500 וכעבור עשרות שנים התיר זיגמונט ה־1 לייסד יישוב יהודי ליד מצודת העיר. ב־1602 ישבו בלובלין 2,000 יהודים ומספרם לא השתנה עד מחצית המאה ה־18. ב־1787 מנתה הקהילה כ־4,320 נפש. שררה מתיחות בלתי־פוסקת בינה לבין האוכלוסיה הכללית, נוכח מאבקם של היהודים על הזכות לגור בין החומות; בלית ברירה ישבו בשכירות מופרזת בבתים של כמרים או של בעלי־אחוזות, שהיו מחוץ לתחום שיפוטה של מועצת העיר. הם בלטו בירידים המפורסמים של לובלין ובמסחר המקומי והיו ביניהם בעלי־מלאכה שונים — חייטים, פרוונים, אופים, מייצרי מברשות ובירה — על אפם ועל חמתם של מתחריהם הנוצרים; גילדה משותפת להייטים הוקמה רק ב־1805.

ב־1780 ציווה סטאניסלאב פוניאטובסקי לגרש את היהודים מלובלין; הגירוש נידחה ל־1795, ועד 1862 היה קיים איסור רשמי על ישיבת יהודים בעיר. שנאת ישראל הייתה גוברת בימים שהיו נערכים בבית־הדין הפולני הגבוה משפטים של עלילת־דם; אם יהודי נידון למיתה, היו מוציאים אותו להורג בשבת מול בית־הכנסת של המהרש״ל, במעמד נכבדי העדה; לא אחת התלוותה לכך התנפלות על הרובע היהודי. בימי חמלניצקי סבלו יהודי לובלין עם שאר יהודי פולין וליטא, ובמחצית השנייה של המאה ה־18 שוב באה תקופה קשה ליהודים עם התפוררות מלכות פולין.

חרף כל התלאות, כבשה לה קהילת לובלין מקום מרכזי בין קהילות פולין, בזכות הישיבה הגדולה והירידים המקומיים. עם רבניה נמנו אז: יעקב בן יוסף פולאק, שלום שכנא בר׳ יוסף, שלמה בן יחיאל לוריא (המרש״ל), מרדכי בן אברהם יפה ומאיר בן גדליא לוריא („המהר״ם מלובלין״). בית־הכנסת המבוצר של המהרש״ל, המפורסם מכל בתי־הכנסת בעיר, הוקם ב־1567; הוא נהרס בדליקה ב־1655 ושוקם מחדש. היו בעיר גם רופאים ידועים, וחיים ויטאליס, שהוסמך בפאדובה (ב־1658), היה רופאו של מלך פולין.

במאה ה־19 הייתה לובלין מרכז מסחרי חשוב; משנפתחו לפניה שווקים נרחבים ברוסיה, הרחיבו היהודים את המסחר הסיטוני ופיתחו מפעלי תעשיה. אחד מבתי־החרושת הגדולים לסיגריות נוסד על־ידי יהודי ב־1860; 95% מתעשיית העורות הייתה בידי יהודים. קמו איגודים מקצועיים, נוצר ה„בונד״. מקרוב ל־3,000 ב־1806 גדלה הקהילה ל־10,415 ב־1862, שנת ביטול האיסור הרשמי על ישיבת יהודים בעיר. ב־1897 מנתה 23,586 נפש.

החסידות תפסה מקום חשוב בחיי הקהילה, בזכות הצדיקים ר׳ יעקב יצחק, „החוזה מלובלין״, ושושלת הרבנים אייגר, מאמצע המאה ה־19. גם מתנגדים מובהקים ישבו על כס הרבנות בלובלין, דוגמת ר׳ עזריאל הורוביץ ור׳ יהושע העשל אשכנזי, שניהל את המאבק נגד החסידות ביד רמה, בלי להתחשב בדעת אנשי המקום. במאה ה־19 נתרופפה השפעתה של לובלין, עם ביטול ועדי הארצות והשתלטות החסידות. במחצית השנייה של המאה נוסדו בתי־הספר הראשונים ליהודים עם רוסית ופולנית כשפת־הוראה, וב־1897 נפתח בית־הספר העברי הראשון. עד לשנות העשרים של המאה הנוכחית פעלו בלובלין קרוב ל־400 שנה בתי־דפוס עבריים שהוציאו לאור ספרי־קודש לרוב, ביניהם התלמוד והזוהר.

בפולין העצמאית ירד שיעור היהודים באוכלוסיה ל־35% בערך (לעומת 51% בסוף המאה ה־19), אך לא חלו שינויים משמעותיים במיבנה הכלכלי והחברתי של הקהילה. בשנות השלושים מנתה פחות מ־40,000 נפש. רבים עבדו בעיבוד עורות; ב־1939 היה שייך ליהודי בית־החרושת הגדול ביותר בעיר בענף זה ומחצית הפועלים בו היו יהודים. האיגוד המקצועי היהודי בענף מנה יותר מ־500 חבר. כשאר יהודי פולין, סבלו יהודי לובלין מן המדיניות האנטישמית בין שתי מלחמות־העולם. בשנות השלושים היו־גם התקפות אלימות מצד תלמידי האוניברסיטה הקאתולית בעיר, בהשפעת הרקטור והעיתון הפולני היומי „גלוס לובלסקי״ בעיר. עם זאת התנהלו בלובלין חיי תרבות וחברה ערים. האיגודים המקצועיים התמקדו סביב ה„בונד״ ו„פועלי־ציון שמאל״, ובמעמד הבינוני פעלו „אגודת־ישראל״ ומפלגת הפולקיסטים, שתיהן אנטי־ציוניות. המפלגות הציוניות ניהלו פעולה מסועפת. בתחום החינוך הדתי פעלו — ה„חדר״ המסורתי, „בית־יעקב״ לבנות ובית־ספר „יבנה״. מבית־הספר „תרבות״ יצאו הבוגרים הראשונים ב־1933; הפעולה התרבותית כללה

להקות דראמטיות, ספריות, תזמורות וארגון ספורט. הופיע עיתון יומי, בשם „לובלינער טאָגבלאַט". את „ישיבת חכמי לובלין" המפורסמת הקים ר' מאיר שפירא, שכיהן במקום בשנים 1925—1933; אחרי פטירתו לא נתמנה רב בלובלין ואת מקומו תפס בית־דין של שלושה.

ב־1939 ישבו בלובלין כ־38,000 יהודים. הגרמנים כבשו את העיר ב־18 בספטמבר 1939 ומיד החלו הפינויים מן הדירות, התקיפות ועבודות־הכפייה. זמן־מה חשבו הגרמנים להפוך את מחוז לובלין לשמורה יהודית ולרכז בתוכה מגורשים משטחי הכיבוש בפולין ומן הרייך עצמו. בסוף 1939 הובאו למקום כ־5,000 פליטים ובפברואר 1940 נוספו עליהם עוד 1,300 יהודים משטטין (קבוצה זאת לא נשארה בלובלין). באפריל 1940 נגנזה תכנית השמורה ולובלין נעשתה כעבור זמן אחד ממרכזי ההשמדה ההמונית. זמן־מה פעל בעיר אודילו גלובוצ'ניק, מפקד המשטרה ופלוגות הס.ד., מי שניצח בשעתו על „מיבצע ריינהארדט". ב־25 בינואר 1940 נתמנה ה„יודנראט" בן 24 חבר, בהרכב דומה לוועד הקהילה שפוזר ובראשות המהנדס הנריק בקר. האיש הבולט ב„יודנראט" היה סגן היושב־ראש מארק אלטן, שהחליף את בקר ב־31 במארס 1942, כאשר מספר חבריו הועמד על 12. בראשית פעולתו לא הסתפק ה„יודנראט" בביצוע פקודות הגרמנים (למשל, בגיוס לעבודות־כפייה), אלא יזם פעולות להקלת המצב. הוקמו בתי־תמחוי לעניים ולפליטים, הונהגו סדרי תברואה והוקמו בתי־חולים עם יותר מ־500 מיטות ושטח־הסגר עם 300 מיטות. נוסדו מעונות בשביל ילדים עזובים, ורק את מערכת החינוך לא הצליח ה„יודנראט" לשקם והלימודים התנהלו במחתרת.

במארס 1941 גורשו כ־10,000 לכפרים ולעיירות הסביבה ובסוף החודש נפתח הגיטו ל־34,000 היהודים בעיר; יהודי לובלין היו בין ראשוני הקרבנות של מסע ההשמדה. הגירוש התחיל ב־16 במארס 1942, בשיעור של 1,500 ליום; 30,000 יהודים נשלחו למוות בבלז'ץ, 4,000 נלקחו במיידאן טאטארסקי — מקום שישבו חודשים מספר בתנאים איומים. ב־2 בספטמבר נרצחו 2,000, ובסוף אוקטובר עוד 1,800. כ־200 נשלחו למאידאנק. בעלי־מקצוע מעטים עדיין הועסקו בלובלין, אך במאי 1943 נסגרו בית־המלאכה והיהודים נשלחו למאידאנק. עוד 300 הוחזקו במבצר („זאמק") והועסקו בבתי־המלאכה המעטים, שנשארו שם עד יולי 1944; גם הם הומתו ימים אחדים לפני הנסיגה מלובלין. סמוך לעיר היה גם מחנה לשבויי־מלחמה יהודיים מן הצבא הפולני ברחוב ליפובה 7 (במגרש ספורט). הראשונים הגיעו בפברואר 1940. תושבי הגנראל־גוברנמאן שוחררו, ואילו כ־3,000 שבויים שמוצאם היה משטחי הכיבוש הסובייטי או מן השטחים שסופחו לרייך, נשארו במעצר. ה„יודנראט" השתדל לסייע לשבויים ונעשו גם נסיונות לספק להם מיסמכים מזוייפים, כדי לאפשר להם לצאת מן המחנה. עם השלמת מסע ההשמדה, היו נסיונות בריחה והגרמנים הגיבו בעונשים קיבוציים. היו מן השבויים, שהצליחו להצטרף לפארטיזאנים והגיעו לעמדות פיקוד. בתחילת נובמבר 1943 נשלחה למאידאנק קבוצת השבויים האחרונה.

הצבא האדום שיחרר את לובלין ב־24 ביולי 1944; למחרת היום נכנסו לעיר צבא פולני סדיר ויחידות גרילה, וביניהן יחידה יהודית בפיקוד הסרן יחיאל גרינשפאַן. לובלין הייתה לבירה זמנית של פולין, עד לשחרור וארשה בינואר 1945. בלובלין פעלו אז מוסדות יהודיים לתרבות וסעד, ביניהם הוועד המרכזי ליהודי פולין. אלפי יהודים, רובם פליטים מרוסיה, התיישבו בלובלין, אך עזבו את העיר בשנים 1946—1950, מחמת האנטישמיות באוכלוסיה הפולנית. ב־1968 יצאו אחרוני היהודים מלובלין.

אנו זקוקים מאד
לספרי יזכור על לובלין
ביידיש ובעברית
שהופיעו בפאריס ות"א
התורם הנכבד יביא את הספר
לאזכרה

תודה

ENFANTS UNIFIES DE LUBLIN
et les environs
présentent ses meilleurs voeux à ses adhérents,
leurs familles et amis,
à la Communauté Juive de France,
au Peuple et à l'Etat d'Israël

à l'occasion de ROCH-HACHANA 5762
א כתיבה וחתימה טובה

Le Comité

בית הכנסת המהרש"ל בלובלין

בית הכנסת המפורסם והעתיק ביותר בין בתי הכנסיות הרבים בלובלין, העיר ואם בישראל, הוא בית הכנסת שע"ש המפרש וראש הישיבה הנודע של ק"ק לובלין, ר' שלמה לוריא (המהרש"ל) הבית נבנה ב־1567 (שכ"ז) ע"פ כתב רשיון של המלך זיגמונט אוגוסט, על מגרש שהיה שייך לרופא היהודי ד"ר יצחק מאי.

ביה"כנ נבנה בצורת מרובע, ושימש בוודאי דוגמא ראשונית לבתי הכנסיות המרכזיים בעלי ארבעה עמודי התווך שבקהילות בריסק, ולינא, הורודנא, טרנא, ריישא, פרמיסלא, אפטא, לאנצוט ואחרות. במרכז אולם התפילה ניצבים ארבעה עמודי תמיכות של הבימה הקשורים בחלקם העליון זה עם זה, ע"י מבנה קשתות חצי עגולות, אשר צורתן כעין קוביה המקומרת בתוכה. ארבעה עמודי הבימה הללו מורכבים כאן, כל אחד, מאגד של שלושה עמודים דקים יותר. לפנינו איפוא שנים עשר עמודים המתנשאים שלושה שלושה מכל עברי הבימה והתומכים כולם יחד בסיפון המקומר של בית הכנסת. מתחת ל"חופה" זו בנויה הבימה בצורת מצע סגור ממזרח וממערב ע"י מעקה ופתוח מדרום ומצפון ע"י מדרגות מצויידות אף הן במעקה. עיבוד המתכת במעקים אלה עשוי ברוח עבודות ה - (ברזל מחושל - ברזל נפחים). הבימה קשורה כאמור לתקרה ע"י קשתות היוצרות, בהתחברן עם קירות בית הכנסת, ארבעה קמרונות חביתיים, מקבילים לכתלי הבית, החלונות הגבוהים קבועים בלונטות של קמרונות אלה.

תכנית ביהכ"נ של המהרש"ל נחשבת בצדק כדוגמה ראשונה לפתרון הבעיה האדריכלית ליטורגית החשובה ביותר של בתי הכנסיות ביהדות אשכנז ופולין, והיא קביעת מקומה של הבימה והדגשת ערכה המיוחד בתיכנון בית התפילה. ואן, מקומה של הבימה מובלט כאן יפה על ידי הימצאה במרכז חל הבית, מול ארון הקודש, במצע מורם משאר מקומות התפילה הנמצאים מתחת לארבעת הקמרונות סביב הבימה.

"הבימה המכוסה והמעוטרת עמודים, תפקידה לא רק לשמש משענת הקמרון - עליה גם להדגיש את חשיבותה היא. הסטרוקטורה של בית הכנסת זה היא בלי ספק תוצאה של השקפת הרמ"א לגבי מקום הימצאה של הבימה בבית הכנסת. הרמ"א עמד, כידוע, בקשרי שו"ת הדוקים עם המהרש"ל ואף היה מקורב אליו קירבת חיתון. ועובדה זו השפיעה - כדברי רחל וישניצר - ודאי להפצת טיפוס בתי הכנסת בעלי בימה בנין בפולין.

-בשל קירותיו העבים הזכיר בית הכנסת שע"ש המהרש"ל

את בתי הכנסת המבצריים שבערי הספר המזרחיות והדום מזרחיות של פולין. ואמנם שימש ביהכ"נ לא פעם מקלט ליהודי לובלין בעת פורענות, ובייחוד בימי גזרות ת"ח־ת"ט.

ניסנבוים, ההיסטוריון הנודע של יהודי לובלין, מציין שהמהרש"ל בנה לו בית כנסת מיוחד, כדי שלא להתערב עם מתנגדיו והיה זה "היכל גדול ומפואר, המכיל בקרבו לערך שלושת אלפים איש".

ואכן, בית הכנסת שע"ש המהרש"ל, המפורסם ועתיק היומין, היה מן הגדולים והעשירים ביותר בתשמישי קדושה בבתי כנסיותיה של לובלין, העיר והאם בישראל, העיר של התוועדויות שליחי ארבע ארצות, עיר הישיבות והמדרשיות, העיר שנטלה תשעה קבין של יסורי ישראל בין ערי פולין, בימי המלחמה האחרונה.

כמה גלגולים עברו על בתי כנסת זה במשך שנות קיומו. בשנת תט"ו (1655), עם חורבנה של לובלין היהודים על ידי המוסקבאים והקוזאקים, נהרס גם בית כנסת זה. כעבור זמן מה, עם חידושה של הקהילה היהודית במקום, תוקן וחודש והחזיק מעמד על פי צורתו המחודשת כמאתים שנה. בשנת 1856, כשאירעה כאן "בהלת שריפה", חודש ושופץ הבניין הישן הזה בשכלול יסודי, ובצורתו החדישה התקיים כבית מקדש מעט מרכזי לקהילת לובלין היהודית המעטירה.

הכניסה לבית הכנסת הובילה דרך מבוא חיצוני גדול ("פאלוש"). במבוא זה התקיימו עוד לפני עשרות שנים אחדות ה"חופות" של זוגות נישאים וכאן הועמדו בערבי יום הכיפורים לפני תפילת מנחה על שולחנות מיוחדים ה"קערות" לצרכי הצדקה שבעיר ולקופת רבי מאיר בעל הנס בארץ הקודש. על יד ה"פאלוש", בכניסה מצד שמאל, היו חדרים מיוחדים לצורך "מנינים" קטנים נוספים לתפילה ולתורה. בכניסה הועמד כסא של אליהו הנביא לצרכי ברית מילה שהתקיימו כרגיל בבית כנסת זה. ארכו של אולם בית הכנסת מבפנים היה ל"ו אמה, רחבו - ל"ב אמה (לפי הסימן "לו-לב") וגבהוה כשלוש קומות. באמצעו של אולם בית הכנסת עמדה בימה גדולה, מנורות ונברשות מאור מרובות תלויות היו מתחת לסיפון המקומר בשרשרות עבות ארוכות. רושם כביר השאיר על מבקריו ארון הקודש המחוטב בגזרה נאה ומפואר בקישוטיו, צעצועיו וציוריו מעשה חושב ואמנות. על יד ארון הקודש משמאל, במקום הראשון, היה רשום באותיות גדולות: "אסור לשבת על מקום המהרש"ל ז"ל חוץ מהמרא-דאתרא".

ג' עזרות נשים עטרו את בית הכנסת משלוש רוחותיו. מצד שמאל למעלה נקראה "עזרת הנשים" שם "כלה-שוהל", הואיל ולשם הוליכו את הכלה בשבת הראשונה אחרי החופה יחד עם שושיניה ברוב פאר והדר ובפומביות גדולה.

מבין הסידורים הפנימיים של אותו בית כנסת, כדאי לציין, שעל יד הספסלים שבאולם היו עומדים שולחנותארוכים. לכל "חברה" בהתאם למסורת ותיקה, היה שולחן מיוחד. כמו, למשל, "שולחן האופים", "שולחם השענים", שולחן הנפחים" וכדומה. לכל "חברה" היו ספרי תורה מיוחדים המוצגים בארון הקודש פנימה וכמה תשמישי קדושה משלהם. עוד בתקופה לא רחוקה שימשו שולחנות אלה כמקום תפילה למתפללים עם הפנים לצד הכניסה, ורק בעבר הקרוב אחרי התאמצות יתרה מצד הפרנסים המודרניים, הוחלפו שולחנות אלה במקומות ישיבה ועמידה חדשים עם פנים לצד מזרח, ורק שולחנות אחדים נשארו כזכר מימים עברו משני עברי הכניסה לאולם פנימה.

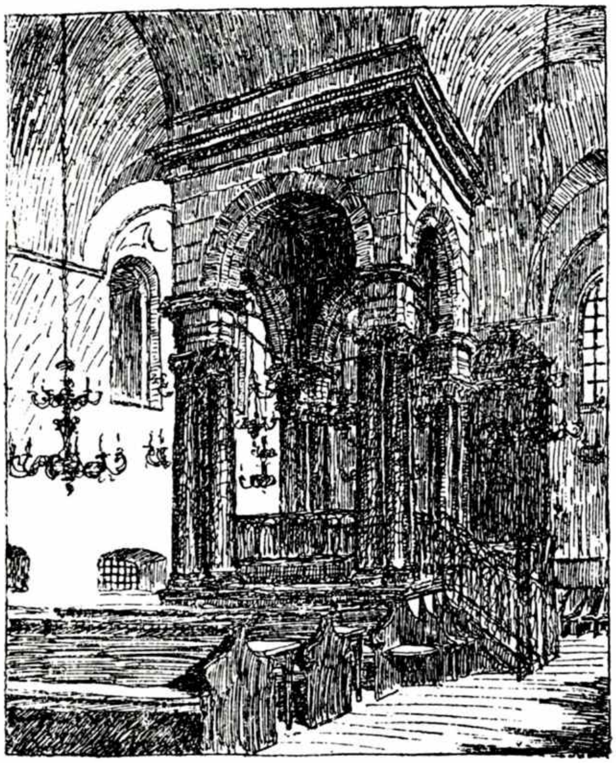

הבימה בביהכ"נ המהרש"ל

תחת גג אחד עם ביהכ"נ שע"ש המהרש"ל נמצא גם ביהכ"נ שע"ש המהר"ם (ר"ת של. מורנו הרב ר' מאיר מלובלין - נפטר בשנת 1616).

לאחר השריפות הגדולות ברובע היהודי בשנת 1656 ובשנת 1866, כנ"ל, נבנה גם ביהכ"נ שע"ש המהר"ם מחדש. אולם צורתו מאורכת. שני שלישים משטחו מיועדים לאולם התפילה הראשי, ושליש ל"עזרת הנשים". בין החלקים הללו מפריד קיר המגיע למחצית גובה האולם ומסתיים בקשת, עליה נשענת התקרה השטוחה. במרכז אולם התפילה מתנשאת בימה מעוטרת סיג יפה, העשוי ברונזה. בקצוותיו עמודים ועליהם חרותים ותבועים בצבעים חיים אגרטלים עם פירות. בבית הכנסת נמצא כיסא עליו ישב המהר"ם.

באותו בית נמצאים גם בתי תפילה של חברות אומנים. מבין בתי הכנסת היהודיים הידועים של קהילת לובלין יש להזכיר במיוחד את בית הכנסת של הפרוונים (לויפער-שוהל), ביהכ"נ פרנס, בית הכנסת "משרתים" וכן ביהכ"נ של "החוזה מלובלין".

כן ידוע על צבי הירש (ילין) מלובלין, ב"ר משה דאקטער, שליח ועד ד' ארצות (שנת תע"ז) וסוכן החצר של מלכי פולין זיגמונט ה-3 וולדיסלב ה-5, כי לעת זיקנה פרש מעסקי הציבור, הקים לעצמו ביכ"נ מיוחד (1638) ובפקודת המלך ולדיסלב נאסר לבחרו (בעל כרחו) להנהגת הקהל ולהתערב בסדרי ביהכ"נ שלו (במשך הזמן עבר ביהכ"נ לרשות חברת הדוודנים, ה"קאטלער", ש"שיפרו" אותו וחיבלו ביופיו המקורי.

הגבור ממיידאנק

כיליד מרקשוב וכאחד מבניה חש אני חובה קדושה לעצמי למסור לספר ה"יזכור" על קהילתנו עובדה אמיתית שהתרחשה במחנה המוות מיידאנק שליד לובלין. שמעתי זאת ממספר יהודים ניצולי מיידאנק אותם פגשתי בלובלין המשוחררת כשנכנסתי אליה כחייל רוסי, וכך היו פני הדברים.

כתופר עורות היה קשה לי לקבל עבודה מסודרת בעיירתנו ולכן התיישבתי בלובלין ושם נשארתי עד פרוץ המלחמה. כשהנאצים כבשו את לובלין במחצית ספטמבר 1939 ברחתי לרוסיה. ימים ארוכים לא היו מספיקים לספר את כל המאורעות שעברו עלי בשנות המלחמה.
מיד בתחילת המלחמה בין רוסיה לגרמניה הלכתי מרצוני והתגייסתי לצבא הרוסי. השתתפתי בקרבות קשים בחזיתות שונות, בסמאלענסק נפצעתי קשה בידי ושכבתי בבית חולים מספר חודשים. כשהחלמתי וחזרתי לכוחותי לאחר המאורע הקשה, קראתי בעתון שהצבא הרוסי כבר מכה בגרמנים על אדמת לובלין. שוב התגייסתי לצבא הרוסי והצלחתי להצטרף לחטיבה משוריינת של טנקים. תוך כדי כבוש ולרוב אפילו ללא התנגדות כלל וללא הפרעה בתנועה כבשנו את ה"חלם" והתכוננו להתקפה מהירה על העיר לובלין.
התקדמנו עם הטנקים ואני מזהה את הכניסה ללובלין מרח' לובארטאווסקע, ליבי הולם בחזקה, כשרצוני לחלוף במהירות על פני אותם רחובות בהם ביליתי את מיטב שנות נעורי, ואולי אמצא יהודי חי? ואפילו ששמעתי על הרציחות ההיטלריסטיות. לפתע נעצר המשוריין שלנו ועל אם הדרך נראים כחמשה עשר גברים רזים, תשושים ולבושי סחבות. אנו קופצים החוצה מהמשוריין ואני מזהה אותם כיהודים. ברוב תדהמה אני שואל אותם מה מעשיהם פה, ואחד מהם מספר לי שכבר 3 ימים שהם מתחבאים בארגזים ומחכים לצבא האדום. הם ברחו ממיידאנק וזאת תודות לגבורתו ותושייתו של אברך מלובלין.

מיהו? אני שואל בסקרנות מרובה.

צדוק גארפינקל, עונה היהודי.
השם הזה הזכיר לי הרבה זכרונות מלובלין היהודית. כיצד עברתי יחד עם צדוק ימים של שמחה וימים של סבל בעיירה, ברחוב, בחברה ובעבודה.
אני מבקש מהיהודים הניצולים שיספרו לי בדיוק את המקרה, ואחד הניצולים החל לספר: צדוק גארפינקל כבעל מקצוע מעולה היה אחראי ראשי במפעלי העורות שברחוב ליפאווע 7, שם עבדו שבויי מלחמה יהודים לצרכי הגרמנים. מדי בוקר לקחוהו שני חיילי אס.אס. ממחנה מיידאנק שם התגורר יחד עם אשתו ובנו למקום העבודה, ובערב תחת שמירה נלקח לביתו. רק לפני שלושה ימים באו למעוננו שלושה אנשי אס.אס. חמושים ואספו 30 יהודים כשביניהם היה גם האברך צדוק גארפינקל. אנו הבנו היטב שהפעם לוקחים אותנו לכבשנים, כיוון שלפי התנהגות הגרמנים במחנה מיידאנק היה לנו ברור שהרוסים קרבים אלינו. כשהרגישו הגרמנים שסופם קרב, רצו לחסל את המעט משארית היהודים שעדיין נותרו בחיים. היינו בטוחים שזו דרכנו האחרונה. התקרבנו לשער, כשלפתע אירע משהו מדהים. צדוק גארפינקל לפת בידיו החזקות את אחד ממלווי האס.אס. ובעוצמה אדירה הרימו לגובה וזרקו על הריצפה, כך ששתי רגליו נכנסו לבטנו, צדוק לא הסתפק בכך ובאותה מהירות שהרימו לגובה התנפל על הגרמני וקרע אותו לגזרים. הגרמנים הנותרים תפסו את המתרחש והחלו לירות. נקוב כדורים ושטוף דם נפל צדוק על הגוף הגרמני המתועב ושם נפח את נשמתו הטהורה.

אנחנו 30 היהודים המיועדים לגירוש נצלנו את המהומה והחילונו לנוס על נפשנו. הגרמנים ירו לעברנו והצליחו להרוג מספר יהודים, אבל אנחנו שאתם רואים פה הצלחנו להמלט ולהגיע הנה, וכבר שלושה ימים שוכבים אנו בשדה הפתוח תחת כפת השמים ללא אוכל וללא שתיה, ורק רעש המשוריינים שלכם הוא זה שבשר לנו את השחרור ולכן הגענו לקבל את פניכם, וכל זה הוא רק תודות לגבורתו של צדוק גארפינקל. מעשה שבמחנה מיידאנק היה בגדר של מקרה נדיר של התגוננות ותקומה.

רחובות ואנשים בלובלין של פעם
בהם היו מרוכזים היהודים

בקול לובלין מס' 35 התפרסמה רשימה של זליק וואסערשטרום מניו-יורק - בשפת האידיש ואני מתרגמת קטעים ממנה, בתרגום חופשי.

ציפורה דסקל - וייסלפיש, קיבוץ מרחביה.

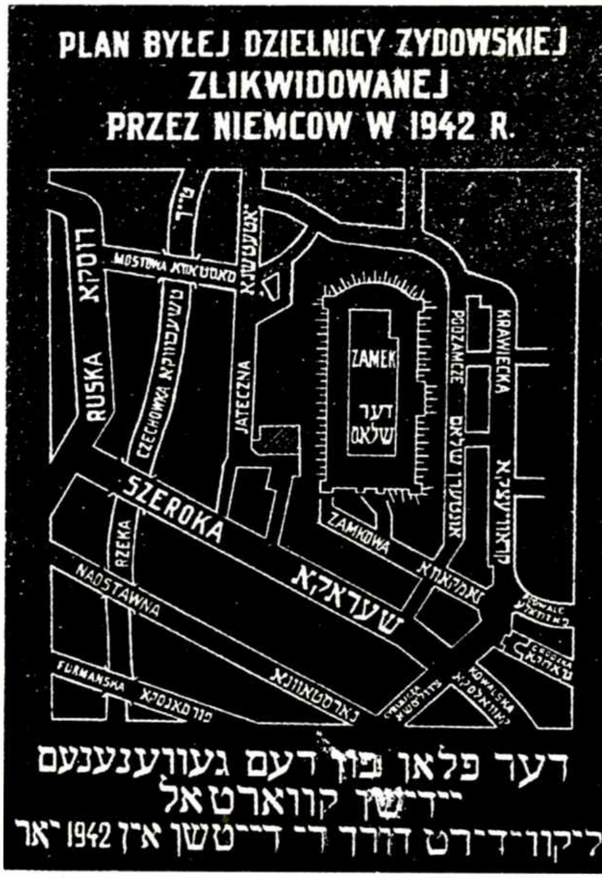

חושבני שיש בה רשימה מדוייקת של הרחובות ותכולתם ומפליא זכרונו של האיש.

בין היתר הוא כותב: לובלין לא הייתה עיר תעשייתית, היו בה אי אילה מפעלים ובתי חרושת, כולם בידי הפולנים, בהם לא הייתה דריסת רגל לפועלים יהודים.

בכדי להתפרנס, קמו בעלי מלאכה: חייטים, סנדלרים, כובענים, נגרים, אופים, בעלי עגלה, ספרנים ועוד ועוד. היו גם שעסקו בסחר בדים וחנויות לבגדים ונעלים ישנות, משומשות, יוצא איפה, שהתפרנסו אחד מהשני.

לרובם לא הייתה ידועה השפה הפולנית, כי לא היה מגע ואהבה יתירה לפולנים, שגרו ברובעים נפרדים.

הפרנסה הייתה דלה והחיים קשים, מרים, מלאי יאוש ללא תקווה.

והנה קטע אחד: שני סוחרי בדים ממהרים לפתוח חנויותיהם, אומר בערל פעלד לאהרון שמאראק: לו החזירו לי הדלפונים את שלקחו בהקפה, הייתי עשיר ממש.

עונה אהרון: אל דאגה, מתקרב החג, היהודים יתחילו לעבוד, יחזירו חובותיהם - כדי לקנות שוב בהקפה...

ועוד קטע: ההר השני הנמצא לא הרחק מהר "הארמון" גבה וגבה במשך שש מאות שנים וכשהתמלאו שורות המתים כיסו אותם בחול וכך נוצר מקום לנפטרים חדשים...

אמרו היהודים: "כשההר יגיע עד השמיים - יופיע המשיח עם שופרו הגדול - ובאה הישועה על היהודים".

וקטע נוסף: ר' יוסליה מתקרב לחנותו למי-סודה, מתהלך בקושי ובכבדות. שואלים היהודים: מה ההליכה הכבדה הזו, ר' יוסליה, כאילו משאות כבדים הנך סוחב.

עונה לו האיש: עיניכם לא רואות: בת לי לחתן ועבורה יש לי הכל, חסרים לי רק שני דברים: כסף לנדוניה, וחתן. ובנוסף יש לשלם שכר דירה, לפרנס את אשתי וילדנו, וגם חוב יש להחזיר - וכשסוחב אני "חבילה" כזאת על גבי, איך קלה תהיה הליכתי?

לא יוצא לי להשתמש בשפת האידיש, שפתי עברית היא, אך התענגתי על רשימתו של זליק וואסערשטרום, על זיכרונו המופלא, שפתו העסיסית וכשרונו הסיפורי.

מאוד הייתי רוצה ללחוץ את ידו.

23.7.2001

יידישע קינדער געראטעוועטע פון מאידאנעק

אן אומגלויבלעכע ידיעה, וועלכע האט זיך אבער ארויסגעוויזן אלס אמת: אין דעם הויז פון פוילישן רויטן קרייץ אויף דער ווישינסקי־גאס אין לובלין, געפינט זיך צווישן אנדערע יידן, א גרופע יידישע קינדער - יתומים אן עלטערן און קרובים.

דער גרעסטער טייל פון זיי זענען קינדער פון מאידאנעק. צוזאמען מיט זייערע עלטערן, זענען זיי געבראכט געווארן פון פארשידענע עקן לאנד אין דעם פארניכטונג־לאגער מאידאנעק, ווו ס'האט אויף זיי געווארט דער זעלבער גורל, ווי אויף די אנדערע, וואס זענען אהין געבראכט געווארן אין חודש יולי יאר 1944.

ווען די דייטשן זענען געצוווּנגען געווען צו פארלאזן די שטאט אין איילעניש, האבן זיי נאך באוויזן אויסצומארדן די עלטערן זייערע. די יידישע קינדער איז ממש דורך א נס געלונגען ניצול צו ווערן פון די רוצחישע הענט.

אויסער די געראטעוועטע קינדער פון מאידאנעק, געפינען זיך נאך אין דעם הויז קינדער, וואס זייערע עלטערן האבן זיי אפגעגעבן צו באקאנטע נישט־יידן נאך פארן פארניכטן די יידישע שטעט און שטעטלעך. איצט ברענגען די נישט־יידן צוריק די קינדער און גיבן זיי איבער דעם יידישן קאמיטעט.

די אויפזיכט איבער די קינדער האט דער לובלינער יידישער קאמיטעט. די קינדער פילן זיך גאנץ גוט אין דער היימישער סביבה צווישן יידן.

אן אנדער נומער פונעם ביולעטין פון דער יידישער פרעסע־אגענטור דערציילט, אז דעם 31־סטן דעצעמבער 1944 איז אין לובלין פארגעקומען א פייערלעכע דערעפענונג פונעם יידישן יתומים־הויז אויף דער ראדזשיווילאווסקע גאס.

אין דריי שיינע, רחבותדיקע צימערן, האט דער ארטיקער יידישער קאמיטעט איינגעארדנט א ווארעמע היים פאר עטלעכע צענדליק יידישע יתומים. די קינדער זענען איינגעטיילט געווארן אין צוויי גרופן. די ערשטע נעמט ארום יתומים אין עלטער פון 4־10 יאר, און די צווייטע - קינדער פון 10 ביז 15 יאר.

אין א ספעציעל־איינגעריכטן זאל פארברענגען די קינדער א גאנצן טאג ביים לערנען און פארוויילונגען.

די ווענט פונעם יתומים־הויז זענען באצירט מיט לאזונגען און צייכענונגען, געמאכט מיט קינדערישע הענטלעך, און א וואנט־צייטונג א״נ ״אונדזער היים״, אין וועלכער די קינדער דערציילן אויף זייער אופן זייערע זכרונות פון די איבערלעבונגען אין די וועלדער, בונקערס און היילן, ברענגען צום אויסדרוק זייערע געפילן, באשרייבן זייערע טרוימען און שטרעבונגען...

די פארבעטענע געסט האט באגריסט די פעדאגאגישע לייטערין פונעם הויז, דאמיעל.

אין א קורצער רעדע האט דער פארזיצער פון צענטראלן קאמיטעט פון די פוילישע יידן, ד״ר עמיל זאמערשטיין, אויסגעדריקט דעם גלויבן, אז די פארזאמלטע, דא ניצול־געווארענע קינדער וועלן אויסוואקסן אלס נוצלעכע בירגער און ווירדיקע יידן.

די קינדער האבן געזונגען יידישע און פוילישע לידער. דערנאך איז ארויסגעטראטן מיט א קאנצערט די באקאנטע יידישע פאלקס־זינגערין דיאנא בלומענפעלד.

(״לייענענדיק יידישע היסטארישע דאקומענטן״).

האזכרה לקדושי לובלין

תתקיים השנה בבית ציוני אמריקה בת״א

רח' אבן גבירול

ביום שלישי 27 בנובמבר 2001

בשעה 6 בערב

אנו זקוקים מאד

לספרי יזכור על לובלין

ביידיש ובעברית

שהופיעו בפאריס ות״א

התורם הנכבד יביא את הספר לאזכרה

תודה

קדושה אין גלות

/ נ. שמן

אַ וואָרט אַדער צוויי צו אַ לובלינער פייערונג

ווען נאָר דער נאָמען לובלין קומט מיר אויפן געדאַנק, דערוועקט עס אין מיר די הערלעכסטע רעמיניסצענצן פון אַן „עיר ואם בישראל", וואָס איז ביזן חורבן השלישי, טיטולירט געוואָרן אַלס „ירושלים דפוילן", און ביי אַ טייל — „די קרוין פון פוילישן יידנטום".

לובלין פאַרנעמט אפשר נישט דעם אויבנאַן, וואָס שייך פוילנס אויפשטייג אויפן געביט פון אינדוסטריע, עקאָנאָמיע, פינאַנס־ווירטשאַפט און קאָמערץ. זי פאַרנעמט אָבער אַ גרויסע ראָל אין פוילנס קאַמף פאַר פרייהייט און אומאָפהענגיקייט, און אַוודאי פאַרנעמט זי די גרויסע ראָל אין דער געשיכטע פון פוילישן יידנטום.

לובלין האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט לומדות, קדושה, אצילות. זאָגט מען אַרויס דאָס וואָרט לובלין — און מ'זעט פאַר זיך דאָס בילד פון אַלט און ניי־לובלין: שעראָקע און לובאַרטאָווסקי, די גרענעצן פון אָרטיקן יידישן תחום, שיינען פאַר אונדז תורה'דיק, קולטורעל און אַזוי יידישלעך.

לובלינס געשיכטע, איז די געשיכטע פון תורה־גיגאַנטן, אָנהייבנדיק פון ר' שלום שכנא ביז ר' מאיר שאַפּיראָ; פון מהרש"ל ביז ר' אלי' קלאַצקין; פון „אייזערנעם קאָפּ" ביזן מתנגדישן ר' הלל ליבשיץ; פון חוזה ביז ר' שלמה'לע איגר — ס'איז די לאַנגע, דורותדיקע קייט פון אצילותדיקער יידישקייט, פון לויטערער יידישער חכמה; פון יסודותדיקער איינגעזעסנקייט, איבער וועלכער אַ שטורעם פון מאָרד האָט זיך פאַרמאָסטן אויסצורייסן...

דאָס יידישע לעבן אין פוילן, איז שוין אין פופצנטן יאָרהונדערט געווען טיף פאַרוואָרצלט אין תורה, הלכה און מנהג. אין פוילן זענען שוין דעמאָלט אַוועקגעשטעלט געוואָרן די יסודות פון העכערע פאָרמען פון לערנען און שטודירן תורה, גייסטיקע צענטערן — און איינער פון די גרעסטע, איז געווען לובלין, דאָרט האָט ר' שלום שכנא, תלמיד פון ר' יעקב פּאָלאַק, אַ געבוירענער אין לובלין, גרויס געמאַכט זיין שטאָט מיטן שאַפן די אָרטיקע וועלט־ישיבה פאַר די בעסטע קעפּ פון אייראָפּעישן יידנטום.

אַרום פערציק יאָר האָט ר' שלום שכנא אָנגעפירט מיט לובלינער רבנות, מיט דער לובלינער ישיבה, וואָס איז געוואָרן באַרימט איבער דער גאַנצער יידישער וועלט. איינער פון אירע תלמידים איז געווען דער פוסק פון אשכנזישן יידנטום, דער „בע"ל המפה" ר' משה איסרלס, באַגרינדער פון הלכה און מנהג (ער איז געוואָרן ר' שכנא'ס איידעם) — און פון דער דאָזיקער ישיבה איז אַרויסגעקומען אַ גאַנצע פּלעיאַדע חכמי ישראל, נאָכפאָלגער פון חכמי צרפת ואשכנז, אויף דעם ברייטסטן פאַרנעם.

נאָך דער פטירה פון ר' שלום שכנא (1558), איז די שטול פון רבנות און מתיבתא נישט געבליבן ליידיק. מיר געפינען אין לובלין אויף די דאָזיקע אַמטן זיין זון ר' ישראל, דעם שוין דעמאָלט באַרימטן ר' שלמה לוריא (מהרש"ל); דעם מהר"ם מלובלין ר' מאיר און נאָך אַ צאָל פון אַזעלכע מאורי הגולה...

✶

יאָ, ס'ווילט זיך אַריינלאָזן אין אַ גרעסערן, ברייטערן און טיפערן שמועס וועגן אָט דער עיר ואם. ס'איז די נאָסטאַלגיע פון לובלינער, וואָס קען זיך נישט באַהערשן פון סענטימענטן און ליבשאַפט־געפילן. ס'ווילט זיך פאַרייביקן יעדן מאָמענט אין דער געשיכטע פון דעם דאָזיקן אייגנאַרטיקן יידישן ישוב, אָבער דאָס איז אוממעגלעך אין די באַגרענעצטע ראַמען פון „קול לובלין".

וויל איך בלויז באַגריסן די לובלינער יידן, וועמענס טעטיקייטן זענען מיר באַקאַנט געוואָרן דורך מיין ליבן פריינד, דעם רעדאַקטאָר דוד שטאָקפיש. דאָס זענען דאָך מענטשן, וואָס האָבן זיך פאַרבונדן און פאַרקניפּט אויף אייביק מיט לובלין — און מיט אַלץ וואָס זי שטעלט מיט זיך פאָר. ניט געקוקט אויף זייערע ראַנגלענישן אין דער ספּעציפיש־שווערער צייט, האָבן זיי נישט פאַרגעסן זייער אָפּשטאַם... זיך גרופּירט אַרום דער געזעלשאַפט, וואָס טראָגט מיט כבוד דעם נאָמען פון דער רומפולער שטאָט, וואָס איר אָרט אין פוילנס אומאָפהענגיקייט איז אייגנאַרטיק.

מיט די עטלעכע ווערטער וויל איך זיך סאָלידאַריזירן מיט די עסקנים, וואָס ניט זייער גראַנגל פאַר לעבנס־עקזיסטענץ און ניט דאָס דערגרייכן אייגענעם גליק און וווילזיין, האָט זיי געקענט דערווייטערן פון זייער היימשטאָט און עד היום זענען זיי געבליבן די „היטער פון דער מויער" — נישט צו פאַרגעסן לובלינער קדושה, לובלינער אידעאַלן...

איך וואָלט אַזוי געקאָנט גיין און גיין אין איין אָטעם — אָבער צו וואָס די איבעריקע רייד? צו וואָס די סופּערלאַטיווע אויסדרוקן?

דעם לעצטן האַלבן יאָרהונדערט, האָט דאָס יידישע פאָלק צו פאַרצייכענען:

- די מוראדיקסטע טראַגעדיע אין זיין געשיכטע — טאָטאַלן אומקום אין אַ פאַרנעם, וואָס האָט ניט קיין פאַרגלייך אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט;
- די אַנטשטייאונג פון מדינת ישראל — די פאַרווירקלעכונג פון שענסטן טרוים דורך אַלע דורות, זינט גלות בבל.

אין אַזאַ תקופה און אונטער אַזעלכע געשעענישן פראַווען די לובלינער די יאָרצייט נאָך דער עיר ואם. זאָל זיין דער ווילן פון דער השגחה, אַז איר און מיר אַלע זאָלן מיט חשיבות טראָגן דעם נאָמען ל ו ב ל י ן, וועמענס אָנזען איז אַזוי גרויס אין דער געשיכטע פון אונדזער פאָלק, און אירע אידעאַלן, די אידעאַלן פון שלום און גערעכטיקייט זאָל הערשן איבער דער וועלט.

ס'איז מיין און אונדזער אַלעמענס ברכה, אַז די נעסטן פון נעאָ־נאַציזם זאָלן אָפּגעווישט ווערן; די געפאַרן פון אַטאָמישער מלחמה זאָלן באַזייטיקט ווערן און מיר זאָלן זיך קאָנען אויסלעבן אין אַ וועלט פון קדושה, פון שלום און ברידערלעכקייט.

יעקב גלאַטשטיין *

לובלין, מיין הייליקע שטאָט

לובלין, מיין הייליקע יידישע שטאָט, שטאָט פון גרויסן יידישן דלות און פריילעכע יידישע יום־טובים. דיין יידן־גאַס האָט געשמעקט מיט פרישע, ראָזעווע און געבייטלטע ברויט, געזייערטע אוגערקעס, בשמים, הערינג און יידישן בטחון. דעם רבינס בית־המדרש, די מהר״ם־שיל און די מהרש״ל־שיל, די באַלמעלאָכישע שילעכלעך, האָבן געשאָנקען דעם קודש צום חול פון דעם וואָכיקן גרויסהאַנדל, מ׳שטיינסגעזאָגט. די פאַר־מעליקטע טרעגערס, וואָס זענען געשטאַנען און געוואַרט אויף אַ צווייער, האָבן זיך בינו לבינו אַריינגעכאַפּט אין רבינס בית־המדרש און הנאה געהאַט פון קול יעקב, פון די בחורים מיט די אַטלאַסענע און סאַמעטענע קולעכלעך.

לובלין, מיין הייליקע שטאָט. שטאָט פון אויפגעוואַכטן קלאַסן־קאַמף. דיינע שניידער־יונגען, שוסטער־יונגען, דיינע געזעלן און משרתים, זענען אויפגעשטאַנען איינצופירן יושר, גלייכהייט, ברודערלעכקייט פאַר אַלע „חברים און בירגער״. אַ הייליקער פלאַם האָט זיי געלייטערט די אויגן, ווען זיי זענען מיט שמחה געגאַנגען אין תפיסה און אויפן וועג געזונגען רע־וואָלוציאָנערע לידער.

לובלין, מיין הייליקע שטאָט פון בילדונג־דאָרשטיקע יונ־געלייט און יונגע מיידלעך, פון דעם ערשטן בעז־אַראָמאַט פון יונג־העברעיש און פון דער באַטעמטקייט פון שטאָלצן יידיש, פון חדר מתוקן, הזמיר, פראָפעסיאָנעלע פאַריינען, פון אונדזער געקייטלטער בענקשאַפט קיין אַדעס און קיין וואַרשע, ווו מיר האָבן געציטערט איבער ביאַליק, פרישמאַן, מענדעלי, פרץ, שלום עליכם, רייזן. מיין שטאָט פון פאַרחלומטע מאָלערס, פּאָעטן און פידל־שפּילערס.

לובלין, מיין הייליקע שטאָט מיט דעם אַלט־אַלטן און ניי־אַלטן בית־עולם, מיט די אהל׳ס פון גוטע יידן, קברים, וואָס צו זיי טאָר מען נאָענט נישט צוטרעטן, סיידן אין אַ גרויסער צרה, ווייל די ערד ברענט ממש מיט הייליקייט.

הייליקע שטאָט מיינע, דאָס האָסטו אויסגעבעטן די זכיה פאַר זיך, אַז ווען מען וועט ברענען און בראָטן אַנדערהאַלבן מיליאָן יידן, זאָל מען עס טאָן אין שאָטן פון דיינע קנאָפּע טויזנט יאָר יידישקייט. דעם־אַ הייליקן בית־עולם האָסטו גע־וואָלט פאַר זיך, כדי פון אַלע דיינע הייליקע גוטע ערטער, זאָל ווערן איין הייליק גוט־אָרט פאַר איין גרויסן צדיק — דאָס יידישע פאָלק. כ׳ציי אַרונטער די שיך פון מיינע פיס, ווען כ׳קום צו צום מיידאַנעק־וועלדל. די ערד איז קודש קדשים, ווייל ס׳יידישע פאָלק רוט דאָרט אין שאָטן פון הונדערטער פרומע דורות.

ווער וועט דיך צוריקבויען, מיין הייליקע שטאָט, אַז פאַר־וויסט ביסטו געוואָרן ביז דיינע פונדאַמענטן און ביסט איין מוראדיקע מצבה.

מען שלאָגט שינדלען, מען לייגט דעכער, מען פאַרריכט און מען פאַרניצעוועט אַן אַלטע, פאַסקודנע וועלט. אָבער מיין הייליקע שטאָט, די שטאָט פון מיין וועלט, וועט קיינמאָל נישט צוריק געבויט ווערן...

נאָר אַ דאַנק „די קאַסע״

פון דער אויסגאַבע „25 יאָר אַרבעט פון דער ערשטער גמילות־חסדים קאַסע אין לובלין״. יובי־לעאום־אויסגאַבע, לובלין, אלול תר״ץ. אונדזער בן־עיר, דער שרייבער נ. שמן פון טאָראָנטאָ, האָט צוגעשיקט די אויסגאַבע, פון וועלכער מיר דרוקן איבער דאָס לייט־אַרטיקל פונעם פּרעזעס פון דער גמילות־חסדים קאַסע, דער קדוש ר׳ משה׳לע איי־זענבערג הי״ד און פון ש. י. סטופּניצקי.

די ערשטע גמילות־חסד־קאַסע אויף לובאַרטאָווסקע האָט זיך שוין איר פאַרקירצטן נאָמען, מיט וועלכן זי ווערט באַצייכנט דורך איר גרויסער צאָל מיטגלידער; מיט רעס־פּעקט ווערט זי אָנגערופן סתם „די קאַסע״.

איך וויל אייך שילדערן, ווי אַזוי נאָר אַ דאַנק „די קאַסע״ ערנערן זיך הונדערטער פאַמיליעס מיט אַ הלואה פון 50 זל.. צי האָט איר געגלויבט, אַז מיט אַזאַ קליינע סומע, קאָן מען ווירקלעך אויפלעבן און זעטיקן קינדערלעך? באַקענט אייך מיט די מיטגלידער — און איר וועט אייך איבערצייגן.

1) אַ שטענדיקע מיטגלידערין פון דער גמ״ח קאַסע, איר האַנדל איז מיט גרינוואַרג אויפן טאַרג, די גאַנצע סחורה באַטרעפט 40—50 זל., אָבער ווו נעמט זי אַזאַ פאַר־מעגן?... אַ פערשטענדיקן ענטפער דערויף האָט געגעבן די קאַסע.

2) פון וואַנען לעבט אַ ייד? אָט קויפט ער אויף אַ הון, אַ קעלבל, אַ ביסל תבואה. ער לאַגערט עס נישט ביי זיך, נאָר פון האַנט צו האַנט פאַרקויפט ער און כאַפּט אַ פּאָר גראָשן. ווו אָבער האָט ער גענומען די ערשטע 50 זלאָטיס, וועלכע מען מוז צאָלן דעם פויער? — אַלץ „אין קאַסע״.

3) זי האָט געשלאָסן אַ קאָנטראַקט... מיט דעם נאָענטן דאָרפס־פויער, ביי וועמען זי דאַרף אָפּנעמען די מילך פון זיינע בהמות. אין שטאָט צעטראָגט זי די מילך און פאַרדינט אויף לעבן. מען מוז אָבער קודם כל איינצאָלן דעם פויער 50 זלאָטיס — און ווו נעמט מען דאָס פאַרמעגן? — אַלץ „אין קאַסע״.

4) דאָס פאַרפאָלק שטייט מיט אַ שטעלע אויפ׳ן טאַרג, זיי פאַרקויפן יידישע קינדערלעך אַלדאָס גוטס: צוקערלעך, שאָקאָלאַד, באַניקערן. שווער איז אָבער געווען איינצוקויפן דעם לאַגער סחורה. פון אַ פערמעגן פון 50 זלאָטיס האָבן זיי קיינמאָל נישט געחלומט. אַ גוטער שכן האָט זיי אַרויפ־געפירט אין קאַסע און זיי האָבן זייער ציל דערגרייכט. אַלץ „אין קאַסע״.

5) דער „יום־הדין״ אין מאַגיסטראַט! מען מוז די דראָזשקע לאַקירן, אַלץ אַ ביסל איבערפּוצן און באַנייען. עס דאַרף אָבער קאָסטן 60—50 זל., צו וועלכע נישט יעדער דראָזשקאַזש קאָן גרייכען. אַ גאַנץ יאָר שטופּט מען דורך, אָבער וואָס טוט מען נאָך ניי־יאָר? ווו נעמט מען די סומע, צו קאָנען זיך דערהאַלטן ביי דער פרנסה? אַלץ „אין קאַסע״.

6) זאָרגט אַ שניידערין: זי וואָלט געהאַט פרנסה בריווח, אָבער צו קויפן אַ מאַשין, מוז מען לכל הפחות געבען 60—50 זל. די ערשטע ראַטע, אָבער קיין געלט איז נישטאָ... זי באַקומט אָבער די סומע „אין קאַסע״.

הונדערטער בילדער, זייער אינטערעסאַנטע, קאָנט איר זען אין דער גמ״ח קאַסע. אַלע קומען באָרגן געלט, כדי ערלעך צו האַנדלען און מיט צופרידנקייט באַצאָלן.

ווען איר ווילט עפּעס טאָן ממשותדיקס, שטיצט די קאַסע, עס זאָל קיין געלט נישט פאַרפעלן און דער קוואַל זאָל נישט אויסטרוקענען.

לובלין, מנחם־אב, תר״ץ.

משה אייזענבערג
פאַרוואַלטונגס־פּרעזעס פון דער
ערשטער גמ״ח קאַסע אין לובלין

teatrnn.pl

זכרונות פון מיין היימשטאט

איתמר שוואַרץ, תל־אביב

מיט מיינע זכרונות וויל איך אויפלעבן אייניקע געשעענישן און פאקטן פונעם אמאל ברויזנדיקן, יידישן לובלין, דעם פארצווייגטן היסטארישן ישוב, וועלכער האט אין משך פון דורות ארויסגעגעבן בארימטע רבנים און געלערנטע וואס האבן געשאפן וויכטיקע גייסטיקע ווערטן פארן יידישן פאלק; די שטאט פון ועד ארבע ארצות וועלכע האט באנייט די יידישע געזעצגעבונג; די שטאט מיט מאנומענטאלע שולן, בתי־מדרשים און וועלט־בארימטע ישיבת חכמי לובלין, שוין אפגערעדט פון ברייט־פארצווייגטע רעליגיעזע, קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס — יתומים־הייזער, יידישן שפיטאל, הדרים און וועלטלעכע יידישע און העברעישע שולן און גימנאזיעס, א לאקאלע טאג־צייטונג, ספארט־קלובן, פאליטישע פארטייען און יוגנט־ארגאניזאציעס, וועלכע האבן געטראגן ליכט און וויסן, איינגעפלאנצט דעם גלויבן אין א שענערער און בעסערער וועלט און אויך פיל בייגעטראגן צום אויפבוי פון מדינת ישראל.

לובלין, — מיט אירע צענדליקער גאסן און געסלעך; פאבריקן און ווארשטאטן; סוחרים און ארבעטער — די צענדליקער טויזנטער אונדזערע נאענטסטע און אומפארגעסענע לויטערע נשמות, וואס האבן געלעבט און געווירקט אין גייסט פון דער תורה, עבודה, צדקה און מעשים טובים.

אן א פארוואס האבן די דייטשע ברבארן אלץ חרוב געמאכט, פארפייניקט און פארגאזט די יידישע לובלין, אונדזערע קדושים און טהורים וואס זענען אוועק מיטן רויך פון די קרעמאטאריעס.

די דורות־לאנגע געשיכטע פון יידישן לובלין איז תמיד געווען דורכגעזאפט מיט בלוט, פיין און ליידן. אין אלע צייטן האט מען געמוזט זיין וואכזאם, כדי אפצושלאגן די אטאקעס פון די שונאים, זיך פארטיידיקן קעגן בלוט־בלבולים, קעגן עקאנאמישן בויקאט, פאגראמען און אנדערע אנשיקענישן. די קעניגן, פירשטן און אנדערע הערשער האבן געזויגן דאס בלוט דורך פארשידענע שטייערן און ספעציעלע געזעצן, וועלכע האבן פארארעמט און אויסגעמאטערט די יידישע באפעלקערונג.

זייער וואגיק איז געווען דער יידישער אנטייל אין דער אלגעמיינער אנטוויקלונג פון דער שטאט — אין האנדל, קליין־אינדוסטריע, באנק־וועזן און פאבריקאציע, ווי די באוווּסטע ביר־און בראנפן־ברויערייען פון שטערנפינקל, זילבער און אייכנבוים; די גארבעריי־פאבריקן פון בריקמאן און זילבערשטיין, אין וועלכע עס האבן אויך געארבעט צענדליקער קריסטלעכע ארבעטער; אין דער צווישן־שטאטישער קאמוניקאציע; עס איז אויפגעבויט געווארן די פרעכטיקע „ישיבת חכמי לובלין” אין וועלכער עס האבן געלערנט הונדערטער תלמידים פון אלע עקן וועלט און צו וועלכע עס זענען יאר־יערלעך געקומען טויזנטער אויסלענדישע באזוכער און עלטערן. דאס אלץ האט פיל בייגעשטייערט צום וווילשטאנד פון דער שטאט.

שווארצע וואלקנס האבן ווידער פארצויגן דעם האריזאנט און אנגעזאגט א שטורעם. דער גראנגל צווישן דער ענדעציע און סאנאציע וועגן דער געשטאלטיקונג פון פוילן איז געווען אין פולן ברען.. די רעאקציע האט ווידער אויפגעהויבן דעם קאפ און אפן דעמאנסטרירט איר שנאה צו דעמאקראטיע און צו יידן. אן אנטיסעמיטישע כוואליע האט אנגעהויבן פארפלייצן די שטאט. די אנטיסעמיטישע צייטונגען „גלאס לובעלסקי” און „זשעמיא לובעלסקא” זענען טאג־טעגלעך ארויס מיט העץ־ארטיקלען, פארשפרייט שקרים קעגן יידן, געשיט פעך און שוועבל, וואס האט טאקע געגעבן רעזולטאטן.

כוליגאנעס און מעסער־שטעכער האבן אנגעהויבן „ארבעטן” אין אלע צענטראלע פונקטן פון שטאט. די סטודענטן פון לובלינער קאטוילישן אוניווערסיטעט — די צוקונפטיקע גלחים און מאראל־פרעדיקער וועגן מענטשן־ליבע — האבן זיך גענומען די היילקע מיסיע פון זייער לערער און וועגווייזער פאר די פאגראמשטשיקעס. זיי האבן אוועקגעשטעלט פיקעטן נעבן יידישע געשעפטן, נישט ארייגעלאזט קיין קריסטלעכע קונים; אייגנטימער פון קריסטלעכע צוקערניעס, וואס האבן עקזיסטירט א דאנק דער יידישער קליענטור, האבן ארויסגעהאנגען אויפשריפטן, אז יידן זענען נישט געווונטשן. אין די באנען און עפנטלעכע אונטערנעמונגען, אויף פוטבאל־מעטשן — איז מען געווען בדראט מיטן לעבן. רעקרוטן האבן ראבירט יידישע געשעפטן; מען האט ארייגעשטעלט א צלם אויפן שטח פון יידישן בית הקברות. איבערטרעטן די שוועל פון זאקסישן גארטן איז פאר יידן געווען געפערלעך צוליב דעם אומגעשטערטן כוליגאניזם און אנפאלן. די מונדירטע שומרים האבן נישט געזען און נישט געהערט די הילפס־רופן פון די צעשלאגענע יידן. (ווען איך שרייב די דאזיקע שורות, פיל איך נאך די קלעפ פון די גומענע שטעקנס, וואס מיר האבן ארייגעכאפט פון די כוליגאנעס).

דער פרעכטיקער שטאטישער גארטן מיט די מאלערישע אלעען, וואסער־פאנטאנען, בלומען, מיטן בערגל ארום דער „תליה” ווו מען האט אמאל געהאנגען פוילישע פאטריאטן — פרייהייטס־קעמפער, איז געווען א צוציונגס־ארט פאר דער שטאטישער באפעלקערונג, בפרט פאר דער יוגנט. דארט פלעגן פארקומען צוזאמענטרעפן, ווו מען האט דיסקוטירט וועגן כל־ערליי וועלט־פראבלעמען, געטרוימט וועגן רעוואלוציע און פעלקער־פארברידערונג.

צערונען דער שיינער חלום אין אנבליק פון דער גרויער ווירקלעכקייט — געבליבן איז ביטערע אנטוישונג...

יידישע גבירים אין פארמלחמהדיקן לובלין

יוסף אכטמאן

אונדזער לובלין, אַ שטאָט פון בערך 45 טויזנט יידן, האָט קוים פארמאָגט אַ צווי ביז דריי צענדליק גבירים, נישט קיין מיליאָנערן. מ׳האָט אפילו דערציילט, אז קאָפּל קעניגסבערג האָט אין „באנק פּאָלסקי״ געהאט אַ זכות צו אפּעריר ביז אַ מיליאָן רובל (אפשר אַ ביסל איבערגעטריבן). קיין פאבריקן אין לובלין זענען כמעט נישט געווען אין יידישע הענט, אויסער די דריי גארבארניעס פון אייכענבוים, בריקמאן און זילבערשטיין, וואָס זענען אויך געווען אייגנטימער פון הייזער, די גאָזשעלניע פון הערשל זילבער, מיט דער אזוי גערופענער „פּסחוווקע״, מיט וועלכער אויך גויים האָבן זיך אָנגעשיכורט; די 2 — 3 פרימיטיווע פאבריקן פון סאדע־וואסער אויף דער בראווארנע־גאס און זאקן־סקארפּעטקעס פאבריק פון קרעמפּעל, טאקע אַ פאבריקאנט, דווקא א סאָציאליסט, פון די אָנפירנדיקע חברים פון „בונד״, אויף דער סטאשיצא־גאס; די אלעיאַרניע אויף דער שעווסקא־שוויענטאדוסקא. איך מיין, אז דאָס איז אלץ... די רעשט אינדוסטריע איז שוין געווען אין גויישע הענט, ווי די וואָגן־פאבריק פון העס אויף לובארטאווסקא, די זייף־ליכט־פארבן פאבריק פון שולץ; די מיל פון קראוזע; די כעמישע פארבעריי פון געטצע. דער בראוואר פון פעטער און די גרויסע אונטערנעמונג פלאגע־לאשקעוויטש פון מאשין־טיילן פאר אויטאס און עראָפּלאנען. די פאבריק פון לאנדווירטשאפטלעכע מאשינען פון וואָלסקי.

וואָס שייך די יידן — דאָס זענען טאקע געווען „אנגעשטאפּטע גבירים״ — ווי מען האָט זיי גערופן אין לובלין: שמואל אייכנבוים, אייגנטימער פון אַ „מאַיאנטעק״ אונטער לובלין, וווּ אונדזער יוגנט האָט געמאכט די הכשרה, איידער זי איז געפאָרן קיין ארץ־ישראל; אן אייגן הויז אויף דער קרולעווסקא־גאס; שאול וואלמאן — אַ גרויס אייזן־געשעפט אויף לובארטאווסקע עק צירולניטשע; ווי דערמאָנט קאפּל קעניגסבערג, מיט אַ צווייט הויז אויף דער ניעצאלע־גאס, אויסער רינעק 1.

אלזא, די גבירים זענען טאקע געווען די אייגנטימער פון הייזער, די אזוי גערופענע „קאמיעניטשניקעס״. זאלן מיר אנהייבן פון דער שוויענטאדוסקע נר. 8, ווו דער שרייבער פון די שורות האָט געוווינט — דאָס הויז פון זילבערשטיין. אַ קוריאז: שמילעק, אַ זון פון דעם „בורזשוי״ זילבערשטיין, איז געווען אַ קאָמוניסט, וואָס האָט נישט איין מאָל אָנגעפירט מיט אַ שטרייק אין טאַטנס גאַרבאַרניע, כדי צו פארבעסערן די סאָציאלע פארזיכערונג און לוינען פון די ארבעטער. שמילעק זילבערשטיין האָט חתונה געהאט מיט יוסטינא ראפּאפּאָרט, אויך אַ קאָמוניסטקע, וואָס האָט אונטערן נאָמען יוסטינא סיער געקעמפט קעגן די דייטשן אין דער רעזיסטאנס־באוועגונג אין פאריז. נאָכן קריג געקומען צוריק קיין פוילן און דאָרט געשטאָרבן. ער אליין, שמילעק, ווי מען האָט דערציילט, איז אלס טראָצקיסט פארשיקט געוואָרן אין רוסלאנד און געשטאָרבן אין אַ לאגער אין די בערג פון אוראל.

כאראקטעריסטיש, אז דער רוב פון דער לינקער יוגנט, קאָמוניסטן, זענען געווען פון פארמעגלעכע עלטערן. אין דעם בארימטן פּראָצעס פון „רעווקאָם״ (רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט), האָט מען פארמשפּט די פעדערווונע, אַ טאָכטער פון דער אלמנה, אייגנטימערין פון אַ הויז אויף שעווסקא. צום סוף איז זי געוואָרן אויסגעטוישט קיין רוסלאנד.

איך געדענק אויך אַ צווייט הויז אויף דער קראָקאָווסקא, נאָך דעם גרויסן קליידער־געשעפט פון שפעט — די פרידמאנווונא, אַ טאָכטער פון גביר, אַ גרויסער סוחר און פארטרעטער פון די צוקער־פאבריקן. די זיגמונטווונא, אַ טאָכטער פון אַ ציין־דאָקטער אויף דער בראמאָווא־גאס און אייגנטימער פון אַ הויז, ווו עס האָט געוווינט בראָמבערג, אַ זון פון אַ פארטרעטער פון האָפּן (אַ געוויקס צו פאבריצירן ביר). געהאט אן אייגן הויז און סקלאדעס פאר האָפּן אויף דער אָגראָדאָווא־גאס, אַ טאָכטער פון דעם בארימטן אדוואָקאט ביר, אויף דער קראקאָווסקע, אין הויז פון פּאָלאק איוואניצקי.

ווי איר זעט, האָט נישט די אָרעמקייט און נויט געצוווּנגען די יונגע מענטשן צו קעמפן פאר דעם קאָמוניסטישן אידעאל. קאָן מען דאָך מיינען, אז לובלין איז געווען אַ קאָמוניסטישע פעסטונג אויף דער יידישער גאס. אָבער דער געדאנק איז פאלש. לובלין איז גראָד געווען באקאנט מיט פיל־פיל קעמפער פאר דער ציוניסטישער באוועגונג. לאָמיר נאָך דערמאָנען אייניקע געשטאלטן: י. קערשמאן, ז. ניסענבוים, ע. שיינברון, מ. זיידנמאן, אדוו. מ. אלטען, שפּער, שיף, זשיטאָמירסקי, ווייסלפיש, י. ווייסבראָט, ל. שיפּער און אנדערע.

פון שוו.־דוסקא גייען מיר ווייטער צו די צוויי הייזער, טיף געבויט, אז מען האָט זיי געזען אויך אויף דער זיעלאָנא־גאס — די געביידע פון ליכטנשטיין, אַ סוחר פון וויין, ביר און אנדערע געטראנקען. סוף שוו.־דוסקא עק לובארטאָווסקע, האָט איר געהאט דאָס הויז פון דער גבירטע רייזעלע גאָלדרינג. אַ ביסל ווייטער — בייערס גרויס, לאנג הויז מיט דער קארמעלקעס־פאבריק. נאָך ווייטער פון האלינא טורקעלטויב,

באלד ביי דעם טייך און אויף דער אנדערער זייט טייך, אויף דער בראָווארנע, ווי פריער דערמאָנט, דער פלאַץ און הויז פון שטערנפינקעל — און אָט האָט איר שוין קאצענעלענבויגנס בארימט הויז לובארטאָווסקא 24, ווו ס׳האָט זיך געפונען די גילזן־פאבריק און דער זאל פון די האנדלס־אָנגעשטעלטע באקאנט אויך מיטן נאָמען „סטאָוואזשישעניע סוביעקטווו״, ווו ס׳זענען פאָרגעקומען פאָרלעזונגען, מאסקן־בעלער, פארזאמלונגען. דרך־אגב, ישראלס אייניקל, אַ זון פון זיין טאָכטער, איז דער גוט באקאנטער אין ישראל — אלמגור.

אַ ביסל ווייטער — דאָס הויז פון יחזקאל שיפער, אַ גביר אַ בר־מזל, וואָס האָט געוווּנען אויף דער לאָטעריע דאָס העכסטע געווינס — 75 טויזנט רובל. נאָך אַ פּאָר קלענערע הייזער און איר האָט שוין דאָס הויז פון דעם גביר ריימאן, באווינט מיט קבצנים, אָרעמעלייט, וואָס נישט נאָר וואָס זיי האָבן נישט געצאָלט דירה־געלט, נאָר פאר וועלכע דער בעל־הבית ריימאן האָט ערב־שבת געשיקט אַ טייל לאָקאטאָרן אַ חלה און ווייַן אויף קידוש.

נאָך דעם יידישן שפּיטאָל — אַ פּוסטער, גרויסער פלאַץ אויף דעם וועג קיין לובארטאָוו־לענטשנא, איז געשטאנען דאָס הויז פון דער גוט באקאנטער פאמיליע שיף, אַן אייגנטימער פון אַ צעגעלניע. רעכטס אויף לובארטאָווסקא־גאס — דאָס הויז פון קאָפּל וורמאן, מיט דעם גרויסן קאָלאָניאל־געוועלב. אויף דער אנדע־רער זייט טייך — דאָס הויז פון ווארהאפטיק. אויף דער קאָוואלסקא־גאס האָט איר געהאט פיל געביידעס מיט אָפיצינעס, וואָס האָבן זיך געצויגן ביז דער צירולניטשע־פורמאנסקא־גאס, פון פייגעלע אברהם־לייזערס. דווקא אויף איר נאָמען, ווייזט אויס, אז זי איז „געגאנגען אין די הויזן״. אנטקעגן — דאָס הויז פון נגיד באָרענשטיין. אָט גייען מיר צוריק צו דער נאָווא־גאס, מיטן הויז פון ביירעך קאָלבערג פון דער נאָווא־אָלעינא, ביז דעם בארג לינקס, ריבנא־קאָווא־לסקא. אויף דער בראמאָווא־גאס פון דער גביר׳שער משפחה שיינברון, ווו ס׳האָט געוווינט דער דאָקטער צימבערג — אָרדינאטאָר פון יידישן שפּיטאָל און די קאָמוניסטקע הערצמאן, וועלכע איז אין די פופציקער יאָרן געווען אין ישראל, צוזאמען מיט איר מאן, דעם קאָנסול אָסטראָווסקי.

אויף דער גראָדזקע־גאס האָט איר געהאט דאָס הויז פון פינקעלשטיין, לאנג ביז דעם בארג. רעכטס, צו ריבנע־קאָוואלסקא, דאָס הויז פון לייבל געווערץ. נישט ווייט פון דעם הויז פון די זילבערס, אויף דער ארכידיאקאָנסקא־גאס, ביי דער ברום סוף גראָדזקא, באלד נאָך ניסענבוימס ביכער־געוועלב — דאָס הויז פון די קליינמאנס, דער פאָטער פון דוד קליינמאן דער אויגן־דאָקטער, וואָס איז געשטאָרבן אין ישראל. ער איז געווען דער איינציקער יידישער באאמטער אין לובלינער מאגיסטראט.

נאָך אַ פּאָר גבירים־אדירים אויף דער ראדזשיווי־לאָווסקע־גאס : דער פאָטער פון רעדאקטאָר „מישל זשידאָווסקא״, פרייטאג, ווו ס׳איז אין די יאָרן 1914—1916 געווען שפערס גימנאזיע און דערנאָך — אין הויז פון ראָשגאָלדן.

אויף דער זאמאָיסקא־גאס, נאָך אַ הויז אויף דער נאמיעסטניקאָווסקא־גאס, פון אַן אנדערן ראָשגאָלד — אנטקעגן דעם „האָטעל פאָלסקי״, פון דעם גביר אייבעשיץ. מען ווייסט צו דערציילן, אז דער דאָזיקער ראָשגאָלד איז געוואָרן שטארק פאראָרעמט, ווייל אין די יאָרן 1920/21, בשעת דער דעוואלואציע פון זלאָטי, האָט ער פארקויפט די נחלה, אָבער פאר די מיליאָנען זלאָטיס האָט ער קוים־קוים געקויפט אַ שעכטל סיגארעטן.

אויב מיר זענען אויף דער זאמאָיסקא, זאָלן מיר נישט פארגעסן די גבירים סלאָבאָדקין, ערליך (איג־האבער פון אַ מיל און פלעצער), פון דער פאמיליע ערליך, באוווסטער טעאָרעטיקער און מנהיג פון „בונד״, וועלכער איז דערמאָרדעט געוואָרן אין ראטן־פארבאנד, צוזאמען מיט וויקטאָר אלטער.

אויף דער צענטראלער גאס, קראקאָווסקיע־פּשע־דמיעשטשע, דאָס הויז פון דעם אויגן־דאָקטער זיידענ־מאן, נישט קיין געוואלדיקער גביר. אויף דער שאָפּענא־גאס, דאָס הויז פון לייב טענענבוים, ווו ס׳איז געווען דער „קלוב טאָוואזשיסקי״, ווו לובלינער אדוואָקאטן און סתם אינטעליגענטן — „נאָכשלעפּערס״ האָבן פארברענגט די אָוונטן ביי קאָרטן, פלאָטקעס, מוזיק און טענץ. און נאָך 2 יידישע הייזער אויף קראקאָ־ווסקיע־פּשעדמיעשטשע : לייזער לוצקיס און ראָטרו־בין, צוזאמען מיט דעם שותף וויידנבוים, ביים זאַק־סישן גאָרטן. די צוויי דערמאָנטע גבירים זענען פון אייגענער, שווערער פראצע, דערגאנגען צו אַ פארמעגן.

כדאי צו דערמאָנען די וואלד־סוחרים : די משפחה מ. גרין, וואָס אויסער וואלד, האָבן זיי עקספּאָרטירט שמאטעס פאר אויסלענדישע פאבריקן ; געווען אויך בעלי־בתים פון אַ הויז אויף דער שעראָקא־גאס ביי דער מהרש״ל שול, אַ צווייט הויז אויף דער רוסקע, און דאָס דריטע הויז — אויף דער ביכאַווסקע.

אהרהלע כהנא און בורשטין — האָלץ־סוחרים, באזיצער פון צוויי הייזער אויף לובארטאָווסקא, רעכטס נאָך דער רוסקא־גאס. און דאן אויף דער טשיכא־גאס — נישט קיין אביונים : גאָזשעטשאנסקי, זיסערמאן — אימפּאָרטערן־פּארטרעטערס פון נאפט, זאלץ, קוילן, צוקער און אויך מאַשינען — דער עיקר פון שוועדן.

איך מיין, אז דאָס זענען שוין אלע, אָדער כמעט אלע. און זאָלן מיר מוחל זיין די אנדערע אין גן־עדן, וואָס כ׳האָב זיי נישט דערמאָנט, חס־וחלילה צו פארמינערן זייער כבוד...

אין די הייזער האָבן געלעבט, געוווינט נאָר יידן, אָרעם און רייך — אלע גלייך, נאָר יידן. און דער איינציקער גוי איז געווען דער סטרוזש, וואָס פאר אַ מוציא חלה, האָט ער שבת אָנגעצונדן די קיך, ווינטער — דעם אויוון און אראָפּ גענומען די לייכטער פון אַ יידישן טיש...

וואַלעכמאַנס טאַנץ־זאַל

יוסף בן־רשקה

אין אָנהייב פון דער גראָדזקע גאס, אין רינעק, האָט זיך געפינען דער טאנץ־זאל פון וואלעכמאנען, באקאנט אויך מיטן אָפיציעלן נאָמען אין דער פוילישער שפראך: "שקאָלאַ טאַנצווו וואַלעכמאַנאַ" – דער אמאָליקער "דיסקאָטעק" פאר דער יידישער יוגנט אין לובלין, ווו מ'האָט געהאט א מעגלעכקייט צו לערנען זיך טאנצן און אויך טאנצן דאָרט, נאָכן אויסלערנען זיך; כאפן אַ פלירט און צודריקן זיך, ווי עס פירט זיך ביי א טאנצנדיק פאָרל.

די אמאָליקע טענץ זענען געווען גאָר עפּעס אנדערש אנטקעגן די היינטיקע "משוגענע" טענץ, מיט זייערע ווילדע פיגורן, ווי מען דרייט זיך און מען ווארפט זיך אין אלע זייטן, די הענט מיט די פיס הערן נישט אויף צו באוועגן זיך. ווי קומט דאָס אלץ צום אמאָליקן ראָמאנטישן וואלס, קאָנטערעדאנס, די פאָלקע און פאָלקע־גאלאָווקע, שוין אָפּגערעדט פונעם סענטימענטאלן טאנגאָ, ווען קערפּער טוליעט זיך צו קערפּער, נאָר מיט א סך צערטלעכקייט און איידלקייט. און אָפּגעהיטן זאָל מען געווען ווערן, ווען עמעץ פון די בחורים האָט אינמיטן טאנץ זיך דערלויבט אויף א נישט פיינעם, "כשרן" זשעסט. לויט די געזעצן פון וואלעכמאנען, איז געווען וויכטיק אָפּצוהיטן דעם האלב פראנצויזישן, האלב פוילישן טאנץ־טריט ("טאַנעטשני קראָק"), דעריבער זענען אלע אנדערע "פוילע שטיק" געווען פארבאָטן. אויב ווער פון די טענצערס האָט דאָך עובר געווען אויף די כללים, האָט ער שוין געקאָנט לאנג ווארטן, ביז א לייטיש מיידל זאָל געבן איר הסכמה מיט אים צו טאנצן.

יעדן שבת־צו־נאכטס איז אין וואלעכמאנס טאנץ־זאל פאָרגעקומען די א.ג. "אָגולנע" – אן אלגעמיינער טאנץ־אָוונט, מיטן אנטייל פון די, וואָס האָבן זיך נאָך געלערנט טאנצן און די וואָס האָבן שוין פארענדיקט די לערע. מיט אנדערע ווערטער – די "ספּעציאליסטן" און די "לערנייינגלעד" און "לערנמיידלעך" האָבן געהאט די מעגלעכקייט זיך צו באווייזן מיט זייערע דערגרייכונגען. דער אָפּצאָל איז געווען איין זלאָטי. פארשטייט זיך, אז געצאָלט האָט דער בחור. ס'האָט געהייסן, אז ער "פונדעוועט".

אויף דער "אָגולנע" זענען געווען גאָר אָנגעלייגטע געסט די שילערס פון שפּערס גימנאזיע, וועלכע מ'האָט גערופן "שפּערלאקעס". ס'איז געווען א כבוד צו טאנצן מיט אזא "שפּערלאק", ווייל מ'האָט זיי געהאלטן אויך פאר סטודענטן און "די סמעטענע" פון דער יידישער יוגנט אין לובלין.

מיט די טענץ אויף דער "אָגולנע", האָט אָנגעפירט וואלעכמאן אליין און געזאָרגט פאר די געהעריקע פיגורן, קרייזן, "קייטעלעך" און אנדערע כללים, ווי "א פאָרל אונטער א פאָרל", אָדער דער באפעל אויף פויליש "דאַמי אַוואַנסויאָן", ד.ה. אז די פרויען אוואנסירן, זיי דארפן שפּאנען פאָרויס. און אויב דאָס איז אים געפעלן געוואָרן, האָט ער באפוילן "יעשטשע ראַז", נאָך אמאָל.

צו די אלע טענץ, האָט צוגעשפּילט דער פידלער דוד אקערמאן, אָדער דער בלינדער משה – אלץ אָן נאָטן. מיט זייער שארפן געהער, האָבן זיי אויפגעכאפּט און זיך צוגעאייגנט די קלאנגען פון אלע טאנץ־מעלאָדיעס און באגלייט די טענץ מיט די טענצערס. איך געדענק גוט, ווער עס האָט אקאָמפּאנירט די פידלערס אויף דעם אלטן, הייזעריקן פּאָרטעפּיאן – וואלעכמאן בכבודו ובעצמו. בדרך כלל איז די יידישע לובלין געווען געבענטשט מיט גוטע, אפילו טאלאנטפולע מוזיקערס.

דער פריער דערמאָנטער דוד אקערמאן, וואָס האָט געקענט שפּילן אויף אלערליי מוזיקאלישע אינסטרומענטן (איינער פון זיין משפחה דארף זיך געפינען אין ישראל, אין כפר־סבא). צו דער פלעיאדע לובלינער יידישע מוזיקערס, האָבן אויך געהערט דער פאָטער און זון שפּילפויגל, ביידע באגאבטע קינסטלער. דער פעיקער וויאָלענטשעליסט און סאקסאָפאָניסט ראָזענר־ב, וועמענס פאָטער האָט ארענדירט דעם "הזמיר"־ זאל אין לובלין. די צוויי פידלערס, אויך א טאטע מיט א זון – די פערנאנדס. דער ראדיאָ־קינסטלער ראָזענשער, וואָס געפינט זיך אין לאנד. דער עיקר האָבן זיי געשפּילט אין די קינאָס "קאָרסאָ", "קאָלאָסעאום" און אנדערע, אין דער תקופה פון די שטומע פילמען. זיי האָבן געוווּסט ווען און ווי אזוי צוצופּאסן זייערע טענער צו דעם וואָס עס האָט זיך אָפּגעשפּילט אויפן עקראן: פרייד און טרויער, ווי אויך אנדערע דערשיינונגען. מ'האָט זיך געקענט פארלאָזן אויף זייער מוזיקאלישן חוש.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך דערמאָנען, אז די צוויי בארימטע מוזיקערס, די פאמיליע מנזה, זענען קינדער פון א לובלינער מוטער, מאניע לאנדאו ז"ל, וואָס איז צוזאמען מיט איר טאָכטער, וועלכע האָט געפירט א פרעבל־שול אויף דער זשעלאָנא־גאס אין לובלין, געקומען קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1918; איך דערמאָן זיך, אז מיט א 70 יאָר צוריק, האָט אין לובלין געגעבן קאָנצערטן אן 8־יאָריק וווּנדער־קינד, א פידלער, מיטן פאמיליע־נאָמען פרידמאן, וואָס האָט שפּעטער עמיגרירט קיין אמעריקע. זאָל אויך דערמאָנט ווערן די בארימטע פּיאניסטין פישמאן, וואָס האָט פארלאָזט לובלין און אויפגעטרעטן מיט קאָנצערטן אין דער גרויסער וועלט מיט א סך דערפאָלג.

דער דרדקי־חדר פון לאנגן משה

יוסף אכטמאן

אפילו אין מיין איצטיקן עלטער (92 יאָר), איז מיר נאָך אלץ שווער זיך אויסצוהיילן פון דער "קראנקייט" וואָס הייסט לובלין. א סברה, אז דער באקציל פון דער אלטער היים איז טיף פארוואָרצלט אין זכרון און באוווסטזיין. הגם מיינע זכרונות זענען פערזענלעכע, זענען אָבער די שילדערונגען פון אלגעמיינעם כאראקטער, ווייל אין אזא דרדקי־חדר האָבן דאָך געלערנט א סך לובלינער קינדער.

די נאדסטאַוונע גאס איז געווען באקאנט מיט איר גרויסער צאָל חדרים. כמעט אין יעדן הויז האָט זיך געפונען א חדר. איך געדענק עטלעכע פון זיי, וואָס זענען שוין נישטאָ און וועלן נישט זיין מער, ווי אויך זייערע רבי׳ס די מלמדים, וואָס זענען געווען באקאנט פון זייערע צונעמען – און נישט פון די פאמיליע־נעמען, ווי: דער בלינדער געצל, דער גראָבער ברוך, דער לאנגער משה און אנדערע.

דער מלמד געצל איז געווען בלינד נאָר אויף איין אויג, וואָס איז געווען צוגעדעקט מיט א שאָל פון א וועלטשענער ניס און די ברילן פאר דעם זעעוודיקן אויג, זענען געווען אָנגעהאָנגען אויף די אויערן מיט א שטריקל. דער פּופּיק, דער גראָבער ברוך, דער לאנגער משה, א סך האָבן נישט פארשטאנען, פאר וואָס מען רופט אים ניט דער הויכער. טאקע ביי אים, דעם ברייטפלייציקן און לאנגן משה, הָאָב איך באקומען מיין ערשטע יידישע דערציאונג און בילדונג. זיין חדר איז געווען פארעכנט פאר די אזוי גערופענע "בעסערע קינדער", וועמענס עלטערן האָבן אנטקעגן אנדערע חדרים געצאָלט אן עטוואָס העכערן שכר־לימוד און צו דער צייט. דער לאנגער משה האָט אויך געהאט א בעלפער, וואָס האָט ביינאכט אָפּגעפירט די קינדער א היים. דער בעלפער האָט אויך אין סוכות געברענגט פאר גראָשנס צו די קינדערס עלטערן דעם אתרוג און לולב צום בענטשן, ווייל זיי האָבן נישט געקענט זיך דערלויבן איינצוקויפן אן אייגענעם אתרוג. דאקעגן פסח האָט ער געברענגט די "סטעמפּע" צו שטויסן מצות אויף מצה־מעל פאר קניידלעך, כרעמזלעך און פערפל.

משהס דרדקי־חדר האָט זיך געפינען אין עק פון דער נאדסטאַוונע גאס, נאָענט צום טייך, וועלכער האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט א שמוציק פליסיק וואסער, מיט שווימענדיקע שטיקלעך האָלץ, שמאטעס און אנדערע זאכן, וועלכע מיהאָט אהין אריינגעוואָרפן. אויסער דעם, האָבן די תלמידים נישט איינמאָל אראָפּגעלאָזט די הייזלעך און אויפן פלאץ געטאָן זייער באדערפעניש... אזוי איז זיך דאָס טייכל געפלאָסן דורך אייניקע גאסן פון דער יידישער געגנט אין לובלין און דערגאנגען ביז קאלינאָווטשיזנע, העט־העט ביז קרויזעס מיל און דאָרט פארשוווּנדן.

ווייזט אויס, אז איך האָב זיך געמוזט רעכענען צו די "בעסערע קינדער". איך בין דעמאָלט אלט געווען א יאָר 4־5 און כ׳געדענק, ווי דער לאנגער משה בכבודו ובעצמו האָט מיך נישט געפירט ביים הענטל, נאָר ממש געטראָגן אויף זיינע הענט אין חדר אריין. דאָס איז געווען א גרויסער, לאנגער און ברייטער צימער. וואס האט אויך געדינט פאר א קוך און עסזאל. ביים אריינגאנג איז געשטאנען א פאס מיט וואסער, וואָס די קינדער האָבן אין עמערס געברענגט פונעם פלומפּ אין הויף. די תלמידים האָבן אויך געהאָלפן דער רביצין אין דער שטוב־ווירטשאפט, ארויסגעטראָגן דאָס מיסט צום קאסטן, אויף וועלכן מ׳האָט נישט איינמאָל געזען ארומלויפן שטשורעס און מייז.

ביים פענצטער לינקס, איז געשטאנען א טיש. בעצם – א לאנג ברעט, ארויפגעלייגט אויף קאָזלעס. אויף הארטע, אומבאקוועמע בענק, אָן אַן אָנלען, זענען געווען אויסגעזעצט עטלעכע צוואנציק קינדער, מיט וועלכער דער לאנגער משה האָט מיט א ניגון געקנעלט דעם אלף־בית, צי א פרשה חומש און רש״י, אָדער מעביר געווען די סדרה פון דער וואָך. ווי אויך: אישה, אַ אישה כּי ווען תזריע זי וועט תזריע זיין וילדה זכר און סיוועט געבוירן ווערן א זכר וטמאה שבעה ימים – און אזוי ווייטער... דאקעגן מיט די קינדער, וואָס האָבן געהאט "אָפּענע קעפּ", האָט ער טיילמאָל געלערנט א בלאט גמרא.

דאָס שלאָפצימער איז געווען רעכטס, אָפּגעטיילט מיט א הילצערן ווענטל, אויף וועלכן ס׳איז געהאָנגען דאָס בילד פון משה רבינו מיט די עשרת הדברות. רעכטס – דאָס בילד פון אהרון הכהן. און אינמיטן, צווישן די צוויי – א שיין קאָלירט בילד פון רבנים און גאונים, בראש מיטן רמב״ם. מיר האָבן געטראכט נישט איינמאָל: פון וואנען האָט מען געוווּסט, ווי אזוי די אלע גרויסע, בכבודיקע לייט האָבן אויסגעזען?

אין שלאָפצימער זענען געשטאנען צוויי בעטן, אין פאָרם פון א "ד", א קאָמאָד פאר וועש און אויף אים – צוויי מעשענע לייכטער מיט א בשמים־פּושקע. איך מיין, אז פון זילבער, ווי אויך עטלעכע בעכער. אין דעם שענקל האָט נישט געקענט אריינגיין א סך פון זייער גארדעראָב, זענען די רעשט מלבושים געהאָנגען, ווי פארשעמט, אויף דער וואנט, איבערגעדעקט מיט א ליילעך.

אזוי האָט מען זומער און ווינטער, ביז אין דער נאכט אריין, געלערנט, ריכטיקער געזאָגט – געקנעלט מיט די קינדער: "ויקרא האָט גערופן, אל צו משה, איינער וואָס האָט געהייסן משה". נאָר מיר, די קינדער האָבן שוין געוווּסט, אז דאָס איז משה רבינו...

נאָר דעם אמת געזאָגט, זענען דאָך פון אזעלכע דרדקי־חדרים מיט זייערע מלמדים אויסגעוואקסן רבנים, געלערנטע, פען־מענטשן, אינזשעניערן, דאָקטוירים און פערזענלעכקייטן, מיט וועלכע אונדזער פאָלק האָט שטאָלצירט...

גילוי מעניין

ציפורה דסקל וייסלפיש

בעקבות רשימתי: "שנת יובל למדינתנו - תשנ"ח 1998" שהופיעה בעיתון המועצה האזורית עמק יזרעאל "בעמק", באפריל 98, כתבתי בין היתר על קליטת עולים חדשים מרוסיה שהתפוררה והוספתי משפט: אולי באו גם מהכוזרים?

לאמיתו של דבר לא האמנתי בשאלתי זו וחשבתי שאולי הייתה מיותרת.-בשבת, 30 למאי, צלצל הטלפון: "את ציפורה דסקל מקיבוץ מרחביה? קראתי את רימתך שהופיעה "בעמק" ואני רוצה לספר לך: אני ומשפחתי - אנו מהכוזרים. את מספר הטלפון שלך מצאתי באלפון "יזרע" ואני מאוד מבקש להיפגש עמך ולספר לך".

נדהמתי.

טרם פגישתנו עיינתי באנציקלופדיה העברית, ממנה למדתי:

הכוזרים (כזרים) הם מלאום טורקי, שהתקיימו בדרום מזרח רוסיה, באזור וולגה־קווקז מן המאה ה־7 עד המאה ה־12, ייחודם ההיסטורי: התגיירותם. לא נותרו כל תעודות כתובות בלשון הכוזרית, שום תעודות היסטוריות מהימנות ממקור כוזרי בכל לשון שהיא.

ידועות ממנה כמה מילים בלבד. המצויירות בתעודות יווניות (ביזנטיות) עביות ועבריות, המתייחסות לשמות פרטיים, לשמות מקומות וכו'.

מסופר שהתגיירותם של הכוזרים הייתה כנראה בעקבות וויכוח משולש בין נוצרי, מוסלמי ויהודי - בפני המלך בולאן, התגיירות של העם כולו או של חלקו.

על כל פנים של בית המלוכה ושל השכבה השולטת במדינה.

על פי המסורת עליה הסתמך ר. יהודה הלוי בספר "הכוזרי", חלה התגיירות בשנת 740 לספירה הנוצרית.

מכאן סיפורו של האיש הגר בעמק יזרעאל (שמו ומקום מגוריו שמורים אצלי):

"אחרי שגורשו סבתי ומשפחתה מרוסיה, עלו ארצה ב־1900 והביאו עמם ספר תורה. סבתי סיפרה לי שמשפחתי מצאצאי הכוזרים וסיפור זה עובר מדור לדור: כשגורשו עשרת השבטים מהארץ הם התפזרו ונדדו מארץ וארץ, ממקום למקום.

אחרי נדודים רבים הגיעו שבט דן לרוסיה לקווקז. המלך בשם יוסף קיבל אותם וזה היה אחרי שהמלך וממלכתו התגיירו.

למקום מושבם קראו: סרטוב, שפירושו: שר־טוב. בממלכה זו היו מלחמות רבות עם עמים שניסו לפלוש אליה. היו נצחונות והרחבת גבולות, אך לבסוף נוצחה הממלכה וחדלה להתקיים אחרי קיום של כ־200 שנה".

ההנחה שאמנם התקיימה ממלכה יהודים עצמאית גדולה וחזקה במשך 200 שנה - עוררה מורת רוח בעולם הנוצרי ועד ראשית המאה ה־20 סרבו חוקרים נוצריים רבים להכיר בתוקפן של העדויות השונות. לעומת זאת, עודדה מסורת זו את רוחם של היהודים בגלות.

מכל האמור כאן מסתבר שגם שרידי שבט דן שבו הבייתה וחיים כאן בינינו.

הדמעה שקפאה

היה זה בחודש מרץ 1939. מצבם של יהודי פולין הלך והורע. מקורות הפרנסה הידלדלו, לפני חנויות היהודים עמדו משמרות של "אנדקים" - המפלגה הימנית - שונאי ישראל, ולא איפשרו לבני עמם לקנות אצל היהודים.

המצב היה ביש.

מלחמה הורגשה באויר. נחפרו שוחות, הסוחרים לא מכרו עוד בהקפה.

לפתע הכל נרגע. בפרלמנט ("סיים") הפולני דנו אך ורק בשחיטה היהודית, הגורמת צער יתר - לנשחטים. שרה ב"סיים" בשם פריסטור - שהתברר מאוחר יותר שהיתה מרגלת גרמנית - עשתה את כל המאמצים שנושא זה לא ירד מסדר היום, וכך התקרבנו לחודש ספטמבר הגורלי.

בשנים אלה, היתה משאת נפשם של הנוער היהודי, להגיע ארצה ולבנותה. נוסדו קיבוצי הכשרה, בהם הכשירו עצמם הצעירים לעבודה פיזית קשה. הבריטים סגרו את גבולות הארץ ורק למעטים ניתנה אפשרות כניסה אליה.

נפרוץ! נעפיל! בדרך לא דרך, נעפיל ונגיע! (מעפילים לגורל לא ידוע...)

אחרי שנים של הכשרה, הגיעה נערה אחת להיפרד ממשפחתה.

קרובים, ידידים וחברים הגיעו לתחנת הרכבת. עוד בטרם היציאה ביקשה הבת: רק לא לבכות - לא לתת לאנטישמים לשמוח בדמעות היהודים...

עוד מעט תזוז הרכבת, רק בלי בכי, בלי בכי! היא אמרה.

דיברה כדי למלא כל רגע - לא לבכות!

במכרז המלווים עמדה האם, היא זכרה היטב את הקשת ביתה, ולפתע: דמעה קפאה בעינה... זו היתה הפרידה האחרונה, והדמעה שקפאה, עדיין כלפיד בוער - בליבה של המעפילה.

ק. מרחביה
23.5.98

ווי קען זיין א שבת אן א טשאלנט?

לובלינער קוריאזן / א. בינשטוק

ביי יידן איז אנגענומען, אז אויף שבת מוזן אומבאדינגט זיין 3 זאכן: חלות אויפן טיש, וויין אויף קידוש און א טשאלנט. אן א שבתדיקן טשאלנט זעט עס אויס ווי א רבי אן א שטריימל.

פארמעגלעכע יידן האבן געמאכט א בעסערן טשאלנט מיט א געפילטע קישקע, א גוט שטיקל פלייש און אנדערע געשמאקע צוגאבן. אויך א פעטן קוגל האט מען געמאכט.

ארעמע יידן האבן אויך געמאכט א טשאלנט פון וואס מ'האט געקענט: קארטאפעלעך, בעבאלאך, פערל-קאשע, אביסל שמאלץ. און אויב ס'איז געווען האט מען אריינגעלייגט א פופעקל, א גערגעלע, א פיסעלע.

היינט אין די מאדערנע צייטן שטעלט מען זיך נישט פאר אז גרייטן א טשאלנט אויף שבת איז א פראבלעם. ס'זענען פאראן גוטע אויוונס מיט טיימערס, מ'שטעלט אן די געהעריקע טעמפעראטור און דער אויוון היט שוין צו ס'זאל ארויסקומען א גוטער טשאלנט.

אין יענע צייטן זענען די באקוועמלעכקייטן נישט געווען. ס'זענען געווען בעקערייען וועלכע האבן פרייטיק געהייצט די אויוונס ספעציעל אויפצונעמען די טשאלנטן, וואס די ווייבער האבן געברענגט אריינצושטעלן אויף שבת. דוכט זיך גאנץ פשוט, אבער ווי ס'האט זיך ארויסגעוויזן זענען אפטמאל געווען קאמישע סיטואציעס.

מיט גרויס כבוד האבן די ווייבער פרייטיק פארנאכט געברענגט די כלים, גוט פארמאכטע, פארדעקטע מיט לייוונט די היץ זאל זיך בעסער האלטן.

די בעקערין האט אריינגערוקט די כלים אין אויוון און מיט א ברכה ס'זאלן ארויסקומען געראטענע טשאלנטן, און געווונטשן די ווייבער א גוטן שבת.

און דא קומט דער קוריאז:

שבת פארמיטאג, ווי געוויינלעך, שיקט מען די קינדער אהיים ברענגען דעם טשאלנט. די כלים אויף טשאלנט זענען טאקע געווען פארשידענע, אבער נישט קיין צו גרויסער אויסוואל. ס'זענען געווען א סאך ענלעכע טעפלעך. די קינדער האבן נישט שטענדיק געקענט דערקענען וועלכע כלים זענען זייערע. אן אפטע דערשיינונג איז געווען פארטוישן די טשאלנטן. קענט איר זיך פארשטעלן די סצענעס און מינעס, ווען מ'האט אינדערהיים געעפנט די כלים.

האט זיך אנגעהויבן א מארש מיט די טעפלעך צוריק צום בעקער. אפטמאל האט מען באוויזן צו פאריכטן דעם טעות אויב נישט אלע האבן אפגענומען.

ווען אין א ארעמע שטוב איז אריינגעפאלן א פעטער טשאלנט, האט מען געדאנקט דעם אויבערשטן פאר דער גוטער מתנה אויף שבת און געמאכט א שוויג. און פארקערט, ווען אין א רייכע משפחה איז אריינגעפאלן א קבצונישער טשאלנט, קענט איר זיך שוין פארשטעלן די זויערע מינעס. קיין ברכות האט מען דארט נישט געהערט...

דער אלטער בית-עולם אויף דער וואליע א זיכער ארט קעגן באמבעס

אויפן אלטן בית הקברות, ווי סרוען די בארימטע רבנים און צדיקים ז"ל איז מען געוויינלעך געגאנגען ווען ס'איז געווען א שווערע גזירה קעגן יידן, זיי זאלן בעטן ביי גאט רחמים אפצושאפן די גזירה. מאמעס פלעגן גייען בעטן א גוטן שידוך פאר זייערע טעכטער. מען איז געגאנגען "איינרייסן קברים" צו ברענגמן א רפואה שלימה פאר שווער קראנקע; אדער נאך א שלעכטן חלום, און סתם ווען ס'איז געווען שווער אויפן הארצן.

ווען די דייטשן האבן אין סעפטעמבער 1939 באמבארדירט לובלין האט זיך אנגעהויבן א גאנץ אנדערער שטראם פון באזוכער צו די קברים און אוהלים פון די גרויסע רבנים און צדיקים אויפן אלטן הייליקן ארט.

גאנצע משפחות, פרויען מיט קינדער האבן געשטראמט צום הייליקן ארט. דארט צווישן די אלטע מצבות און אוהלים פון די צדיקים האבן זיי זיך געפילט זיכערער קעגן די באמבעס און גלייכצייטיק געבעטן אויף א גיכע מפלה פאר די היטלעריסטישע מערדער.

מ'האט זיך באזארגט מיט שפייז און ווארעם אנטון ספעציעל פאר די קינדערלעך. פארנאכט האט מען אנגענומען מוט און געגאנגען א היים איבערנעכטיקן.

איך מוז באשרייבן א געוויסן הומאניטארן פאל: א יונגעלע האט נישט געוואלט מיטגיין מיט דער מאמען און שוועסטערלעך ביז מ'וועט אים נישט דערלויבן מיטנעמען זיין שטייגעלע מיטן קאנאריקל. אויך פארן פייגעלע האט ער געזארגט א זיכערן פלאץ.

ס'האבן אויך אויסגענוצט די געלעגנהייט תהילים-זאגער און חזנים אויף צו מאכן אביסל פרנסה.

ווייבער וועלכע האבן דארט געהאט קברים פון זייערע זיידעס אדער עלטער זיידעס האבן גערן באשעפטיקט די חזנים.

ס'האבן אויך נישט געפעלט דערביי קיין קוריאזן: א געוויסע פרוי איז געלעגן ביי א מצבה, געוויינט און ארויסגעלייגט אלע אירע צרות אויפן קבר פון איר עלטער-זיידן.

- אפשר ווילט איר איך זאל זאגן א קאפיטל תהילים, מאכן א אל מלא רחמים פאר אייער עלטער זיידן? - פרעגט דער חזן. יא, פארוואס נישט. ס'איז מיר נישט קיין שאד א פאר זלאטעס צו זיין אנדענק.

דער חזן טוט זיין תפילה מיט אניגון אין ביים מאכן דעם אל מלא רחמים, ווען ער דערמאנט דעם נאמען וואס אויף דער מצבה - מאכט די פרוי א געוואלד! אוי ווי איז מיר, דאס איז דאך נישט מיין עלטער-זיידנס קבר. דער חזן איז געווען אין א פארלעגנהייט און א זאג געטאן צו דער פרוי: "איך בין דא גארנישט שולדיק. אזוי ווי איר לייגט זיך - אזוי מאך איך".

פרילינג אויספלוגן

אביסל נאסטאלגיע (נישט קיין קוריאז)

מיר געדענקען נאך די שווערע ארבעטס-באדינגונגען פון דער יוגנט. אין סוטערינעס, בוידעם-שטיבלעך, אין ענגע שלאסערייען, סטאלערייען, שניידער ווארשטאטלעך, אן לופט, נישט געהעריקע באהייצונג און באלייכטונג.

די "צוקונפט"-ארגאניזאציע און לובלין און אויך אנדערע יוגנט-ארגאניזאציעס האבן וואס אן אֶמת געפירט א וויכטיקע אויפקלערונגס-ארבעט, קרייזן אויף פאליטישע, עקאנאמישע און קולטור טעמעס, ספארט און פארוויילונגען.

אבער די אידעאלאגישע און סאציאליסטישע שפייזן זענען נישט גענוג געווען פאר דער יוגנט. ווי האבן די חז"ל געזאגט: "לא על הלחם לבדו יחיה האדם". פלעגט מען טאקע אין די שבתדיקע פרילינג פרימארגנס ארגאניזירן אויספלוגן אין די דערפער אויסער דער שטאט. ארויסגעפירט די יוגנט אויף דער פרישער לופט, אויסגלייכן די רוקנס פון דער נישט לייכטער ארבעט, באפרייען זיך אביסל פונם רויש פון מאשינען, קלאפן פון האמערס אין די שלאסערייען, אדער די זעגן אין די סטאלערייען, ניי-מאשינען און אנד.

איז מען טאקע נעגאנגען געניסן פון די נאטור שיינקייטן אויף די דארפישע וועגן. צווישן פעלדער, לאנקעס און וואסערן, דערפילט די שארפע, אויפפרישע נדיקע לופט פון פריש געקאשעטע גראז, מ'קוויקט זיך מיט די ריחות פון די בליענדיקע סעדער און גערטנער, עפל און קירשן ביימער, די אראמאטן פון בעז ביי די דארפישע הייזער, די אקאציע ביימער, ס'שפראצן די ערשטע נארציזן און אנדערע פרילינג בלומען, ס'הערט זיך דאס סוויטשען פון פייגעלעך וועלכע באגריסן דעם פרילינג. פון א לאנקע הויבט זיך אויף א באטשאן מיט א זשאבעלע אינם לאנגן שנאבל. ער טראגט פרישטיק פאר די קליינע באטשאנדלעך.

די יינגע חברה שטויסן זיך ממש אן אין דעם שיינעם אנקומענדיקן פרילינג און זומער, אטעמען אריין די פרישע לופט, פילן זיך מונטערער און מיט א ספאנטאנעם געזאנג פון יוגנט-לידער "פילט מען אן די באטעריעס" צו די קומענדיקע וואכעדיקע טעג.

דער ווייטער שפאציר האט פארשטענדלעך, אביסל מיד געמאכט די יינגע פיס. האבן טאקע די ארגאניזאטארן צוגעגרייט א פיצוי (פארגיטיקונג) עפעס צו נעמען אין מויל אריין.

ביי א געוויסע פויערטע איז באשטעלט געווארן (נישט קיין פאלאפל, נישט קיין שווארמע אדער בארעקאס) נאר יינגע קארטאפעלעך מיט פוטער און מיט פרישן קאפער באשיט, זויערמילך, און פריש דארפיש ברויט מיט פוטער. ס'האט געהאט טעם גן-עדן. פארטרונקען מיט קאלט וואסער פון ברונעם.

אפגערוט זיך, מיט פרישע כוחות און געזאנג מיט בעז צווייגעלעך און בלימעלעך אין די הענט, צוריק מארשירט אין שטאט אריין.

די אויספלוגן זענען שטענדיק באגלייט געווארן דורך לערער פון דער פאלקס-שול און א ספארט-אינסטרוקטאר.

א. בינשטוק

קאליגאנעס און וואנדאלן אין דער שיל "חכמי לובלין" אין בני-ברק

דער קאמיטעט פון דער לובלינער לאנדסמאנשאפט טוט אלץ, צו פאראייביקן דעם אנדענק פון די לובלינער קדושים.

און דא אין בני־ברק קומען לאבוזעס, וואנדאלן און שענדן דעם הייליקן אנדענק פון די לובלינער קרבנות פון נאציזם און פאראומרייניקן די שיל "חכמי לובלין".

די ידיעה פון דעם וואנדאלן אקט נעמען מיר פון "פארווערטס" אין יידיש, פון 31 אוגוסט 2001.

וואנדאליזם אין א שיל

אומבאקאנטע פארשוינען האבן זיך אריינגעריסן מוצאי-שבת אין דער שיל "חכמי לובלין" אויף דער דעסלער-גאס אין בני ברק, צעווארפן פאטאס מיט חזירים און גערופן צו גלייבן אין ישו. די שיל "חכמי לובלין" געהערט צו דער אונגאריש-חסידישער באוועגונג. די ארטיקע חסידים טענהן, אז הינטער דעם דאזיקן וואנדאליזם-אקט שטייט א גרופע יונגע לייט, צווישן וועלכע ס'זענען פאראן אויך געוועזענע חרדים.

לנגלבן קלויר אסתר

היא לא ידעה

בגינת הבית בצל המימוזה
ישבה דבורקה שקועה בקריאה
עצרה לפתע, היא כמו בהיפנוזה
היא שוב בוהה - זה באמת קרה?

השמש במלואה נפלה על הפרחים
איך זה היה, אי אפשר לשכוח
את הימים הנוראים משחור שחורים
אי אפשר להבין, זה לא נקלט במוח

הייתה לה משפחה - היו מאושרים
ימי חול, שבתות וחגים
הלב נצבט, מי יכול לשכוח
ימי נעורים, משפחת אוהבים.

הייתה לה אחות עם עיניים שחורות
תמירה ויפה כמו אלה יוונית
גומות חן - תמיד מחייכות
ברק לבבי בעיניים - תמיד

היו לה עוד אחות ואח
היו דודים ודודות, בני משפחה
לא עזר אלוהים, הוא אותם זנח
לא נשאר איש אחד לרפואה

לדבורקה ואחותה היו סודות נעורים
היו שובבות עליזות ושמחות
יחד חלמו לימים מאושרים
אך השמנים השתנו, נהיו שחורות

עם בואם של הנאצים המשפחה התפוררה
מי בבריחה לא ידוע ומי לגזים
לא ידע איש על אחיו מאומה
מי שנשארו היו ליתומים

אחרי שנות מלחמה, עוני וסבל
התגלגלה דבורקה לארץ אבות
הגורל הטוב הושיט לה חבל
החלימה - הגיעו שנים יותר טובות

טובות? כך זה באמת נראה
אך העצב והכאב קשים לנשוא
כתבה למוסדות, לעיתונים - את המשפחה חיפשה
וכך עברו שנים בלי שום תוצאה

קרו כבר בהיסטוריה ניסים ונפלאות
יד הגורל הפגיש בין אחים
חשבה דבורקה יכול להיות
שאמצא מישהו שעוד נשאר בחיים

ישבה דבורקה בביתה במרפסת
בצל המימוזה, דפדפה בעיתון
עינה נפלה בידיעה המודפסת
אחותה יפה נפטרה אתמול

היא הגיעה ארצה עם עליית הנוער
התאוששה, למדה, נעשתה מדענית
דבורקה לא ידעה - חיפשה במרחקים
כשאחותה גרה במרחק רגעים.

נישט פאַרגעסן!

מיט 55 יאָר צוריק

דערציילט פון חנה וואַסאָנג

פאַראיאָרן זומער, האָט מען אָפּגעמערקט די דאַטע פון א האַלבן יאָרהונדערט פונעם קעלצער פּאָגראָם. צוליב טעכנישע סיבות, זענען די דערינערונגען פון חנה וואַסאָנג נישט אָפּגעדרוקט געוואָרן אין פאַריקן נומער "קול לובלין". ברענגען מיר איצט די דערציילונג פון אירע איבערלעבונגען, אויך אין שיכות מיט דעם פּאָגראָם אין קעלץ.

די רעדאַקציע

... ס'איז שווער צו גלויבן, אַז א מענטש קען אַדורכטראָגן אַזעלכע שוועריקייטן און פּיין, וועלכע איך האָב אַדורכגעמאַכט מיט 55 יאָר צוריק. ס'איז אוממעגלעך צו פאַרגעסן, וואָס ייִדן האָבן אין יענע טעג איבערגעלעבט - און איך פּערזענלעך.

דאָס איז געשען דעם 6טן יוני 1946. איך בין מיטן עשעלאָן אָנגעקומען פון מערב אוקראַינע, ווו כ'האָב זיך דערוווּסט, אַז מיין מאַן משה, וועלכן איך האָב נישט געזען גאַנצע 4 יאָר, געפינט זיך אין לובלין אַלס פּוילישער זעלנער. אונדזער עשעלאָן איז אָבער אַריין געפאָרן קיין קעלץ. מיין שטרעבונג איז געווען קיין לובלין. האָט א ייִד פון וואַרשע מיך אָפּגערעדט דערפון, ווייל דעמאָלט זענען געווען וואַלן אין פּוילן און פאַר ייִדן איז געווען א געפאַר צו פאָרן אין די באַנען. נאָר אויסער דער געפאַר, האָב איך נישט געהאַט מיט זיך קיין געלט. פון דעסטוועגן איז מיר געלונגען צו שאַפן א קליינע סומע און כ'האָב געקויפט א באַן-בילעט קיין לובלין. איינגעשטיגן אין באַן, ווידער אין עשעלאָן פון 6 צי 7 וואַגאָנען. מיר זענען צוגעפאָרן ביז סקאַרזשיסקאָ. דאָ האָט זיך די באַן אָפּגעשטעלט און מענטשן פון דער אומלעגאַלער און אַנטיסעמיטישער A.K. האָבן אָנגעהויבן פרעגן און קאָנטראָלירן ווער פון די פּאַסאַזשירן זענען ייִדן. אַן אַנטדעקטן ייִד האָבן זיי פּשוט געוואָרפן דורכן פענצטער, אָדער געשאָסן אין וואַגאָן. דער וואָס האָט זיי אויסגעזען ווי א ייִד, האָבן זיי געפּאָדערט דאָקומענטן. איך האָב נאָר געהאַט א צעטל, אַז מיין מאַן דינט און פּוילישן מיליטער. האָט איינער פון זיי זיך אָנגערופן:
- דיין מאַן קאָן זיין א פּאָליאַק, אָבער דו ביסט א זשידוווע. הײַנט פאָרט קיינער נישט אָן דאָקומענטן. און אַז דו ביסט א ייִדישע, וועט מען דיך פערטיק מאַכן...

איינער האָט געזאָגט, מ'זאָל מיך נעמען ביי די פיס, וועל איך אַרונטערפאַלן הינטער די רעדער, האָט א צווייטער זיך אָנגערופן: "וואַרף זי אַרויס, זי וועט סיי ווי פּגרן ווי א הונט". און איך בין געשטאַנען פאַר די רוצחים, ווי א פאַרמשפּטע צום טויט.

זיי האָבן מיך אויפגעהויבן און אַרויסגעוואָרפן דורכן פענצטער פון צוג. מיין גליק איז געווען, וואָס דער ווינט האָט מיך נישט פאַרטראָגן הינטער דער באַן, אויף די רעלסן. איך בין "געפלויגן" אין דער לופטן און נאָך עטלעכע סעקונדן געפאַלן אויף דער ערד, נאָר דער רעכטער פוס האָט זיך פאַרגראָבן אין זאַמד און גלייך ווי ער וואָלט געוואָרן צעמאָלן. איך בין געבליבן ליגן מיטן קאָפּ איינגעגראָבן אין דער ערד. גראָד איז פאַרבייגעגאַנגען א פּויערטע, וועלכע האָט געטראָגן 2 ליידיקע באַניעס פון מילך. זי האָט זיך אָפּגעשטעלט לעבן מיר, אויפגעהויבן מיין קאָפּ פון דער ערד, אָפּגעווישט דאָס פּנים, זי האָט אוודאי געמיינט, אַז איך בין א פּוילישע און א פאַרזאָרגטע געפרעגט:
- מיין קינד, וואָס איז מיט דיר? פונוואַנען קומסטו דאָ אַהער? וואָס איז געשען? מ'האָט דיך אַרויסגעוואָרפן פון צוג, אָדער ביסטו אַרויסגעפאַלן?

זי האָט פּרובירט אויסליידיקן איין באַניע, אַנטדעקט דאָרט א ביסל מילך, מיר געגעבן אויסצוטרינקען און געזאָגט:
- איך קאָן דיר איצט מער גאָרנישט העלפן. איך ווין פונדאַנען אַן אַנדערטהאַלבן קילאָמעטער. איך גיי א היים און וועל צושיקן מיינע צוויי זין. זיי וועלן דיך ברענגען צו מיר, איך וועל דיך אויסבאָדן און איבערטוען...

זי איז אַוועק און איך האָב אויסגעדרייט מיין פּנים צום באַשעדיקטן פוס און אָנגעהויבן זיך דערמאָנען, ווי אַזוי מ'האָט מיך אַרויסגעוואָרפן פון צוג און דער אומגליקלעכער פאַל... דער ביין פונעם פוס איז אַרויס פון זיין אָרט, בלוט האָט זיך געגאָסן. איך האָב מיט מיין נאָזטיכל פאַרבונדן דעם פוס. פּלוצום האָב איך געזען ווי צוויי מענטשן קומען אָן און דערנענטערן זיך אין מיין ריכטונג. דאָס זענען געווען די צוויי זין פון דער קריסטין, וועלכע האָט פריער מיט מיר זיך פאַרנומען. איינער פון זיי האָט מיך געפרעגט: "וואָס איז דאָ געשען? ביסט אַרויסגעפאַלן פון דער באַן?" מיין ענטפער איז געווען, אַז איך ווייס גאָרנישט. דער אַנדערער פּאָליאַק רופט זיך אָן: "קוק אויף דעם פוס, מיט אַזאַ פוס ווילסטו זי זאָל געדענקען?!"

די צוויי האָבן זיך באַראַטן, צי מיך אָפּפירן צו זיי

teatrnn.pl

אהיים, צי ארויפזעצן אויף דער באן אין סקארזשיסקאָ, וועלכע זאָל מיך אָפּפירן קיין קעלץ, ווייל דאָרט איז פאראן אַ שפּיטאָל, אין וועלכן איך נויטיק זיך איצט.

זיי האָבן אָפּגעהאלטן דעם צוג און דער קאָנדוקטאָר האָט דערציילט, אז אין קעלץ איז געווען א פּאָגראָם, און אז אין צוזאמענהאנג דערמיט האָט מען ביי דער געלעגנהייט מיך ארויסגעוואָרפן פון דער באן. די צוויי ברידער האָבן זיך פארעקשנט, אז מ׳זאָל מיך ברענגען אין קעלצער שפּיטאָל, ווייל קיין אנדערע ברירה איז נישטאָ, כדי מיך צו ראטעווען. דער קאָנדוקטאָר האָט באפוילן מיך אוועקלייגן אין דריטן וואגאָן, נעבן דער טיר, ווייל דאָרט זענען געווען פערד. ווען איך האָב געזען, ווי מען פּאָיעט אָן די פערד, האָב איך אויך געבעטן א ביסל וואסער - און באקומען אן ענטפער "זיץ זשידווא"...

מיר זענען אָנגעקומען אויף דער באן-סטאציע אין קעלץ. דער קאָנדוקטאָר האָט געמאָלדן דעם "רויטן קרייץ", אז ער האָט אין צוג א פארווונדעטע פרוי, וועלכע מ׳דארף אָפּפירן אין שפּיטאָל. מ׳האָט אים געגעבן א קראנקן-שוועסטער, וועלכע האָט געבעטן ביי עטלעכע זעלנער, זיי זאָלן איר העלפן איבערטראָגן א פארווונדעטע פרוי פון וואגאָן אין אמבולאנס. פון די זעלנער איז אָבער געקומען א קורצער ענטפער: "זאָל זי שטארבן ווי א הונט, די זשידוווקע, מיר דארפן איר נישט העלפן"... די שוועסטער האָט מיר דערקלערט, אז איך וועל מוזן זיך אָנשטרענגען און אדורכגיין איבער די רעלסן צום אמבולאנס. זי וועט מיר העלפן.

קוים מיט צרות אָנגעקומען אין שפּיטאָל, ווו מ׳האָט מיך אוועקגעלייגט אויף דער פּאָדלאָגע און געהייסן ווארטן. דער דאָקטער וועט באלד קומען. ס׳זענען אדורך גאנצע 3 שעה ביז ס׳האָט זיך באוויזן א דאָקטער, ווייל מ׳האָט דעמאָלט געבראכט אין שפּיטאָל 42 טויטע און עטלעכע צענדליק פארווונדעטע פונעם פּאָגראָם, וואָס איז פּאָרגעקומען אין שטאָט. דערווייל האָבן די מענטשן פון שפּיטאָל-פּערסאָנאל אַראָפּגעצויגן די פינגערלעך ביי די קרבנות...

ענדלעך האָט א דאקטער באטראכט מיין פוס, אים ארייגעלייגט צווישן צוויי ברעטלעך, פארבאנדאזשירט און דערקלערט, אז ער קאָן נישט דערווייל מער אויפטאָן. מאָרגן קומט דער הויפּט-דאָקטער - וועט ער דערצידירן.

איין קראנקן-שוועסטער האָט געזען מיינע יסורים און געמאכט אן איינשפּריץ קעגן די ווייטיקן. כ׳בין איינגעשלאָפן. ווען כ׳האָב זיך איבערגעוועקט, איז ביי מיין בעט געשטאנען א שוועסטער א נאָנע און געפרעגט, צי איך וויל ריידן מיט א גלח. האָב איך געענטפערט, אז כ׳בין א יידישקע - און זי איז אוועק. צומאָרגנס האָט מען געפרעגט ביי די קראנקע און פארווונדעטע צי זיי האָבן ערגעץ משפּחה אָדער פריינט. איך האָב אָנגעגעבן דעם אדרעס פון מיין מאנס שוועסטער אין לובלין. זיי האַבן צו איר טעלעפאָנירט און נאָך צוויי טעג זענען צו מיר געקומען מיין מאן מיט זיין שוואָגער, וועלכער האָט געארבעט אין דער פּאָליציי. א דאנק זייערע באמיאונגען, איז געלונגען מיך איבערצופירן אין שפּיטאָל אין לובלין, ווו כ׳בין געלעגן 5 חדשים. דאָרט האָט מען מיין פוס ארייגעלייגט אין גיפּס און נאכן אראָפּנעמען אים, בין איך געגאנגען מיט דער הילף פון צוויי שטעקנס. אזוי האָט געדויערט דריי יאָר...
נאָר פון יענע געשעענישן מיט 50 יאָר צוריק, איז מיר שווער צו באפרייען זיך פונעם געדאנק וועגן דעם טיפן אנטיסעמיטיזם, וועלכער איז פּאַרוואָרצלט ביי א טייל פּאליאקן.

המבקרים של דור שני בלובלין מתענינים בדגם הרובע היהודי המצוי בתיאטרון אן-אן

די באזוכער פון צווייטן דור און לובלין אינטערעסירן זיך מיט דער מאקעטע פון יידישן קווארטאל, וואס געפינט זיך אין טעאטער ען ען

Makieta Starego Miasta i Podzamcza
odtwarzająca stan z okresu międzywojennego

1. Zamek (2)
2. Zespół synagogalny (3)
3. Ulica Szeroka
4. Bożnica "Chewra Nosim" (9)
5. Ulica Kowalska
6. "Ochronka" (12)
7. Brama Grodzka (13)
8. Ulica Lubartowska

קורת רוח מהלובלינאים – נחת פון לובלינער

הפעם יש לנו ברשימה ארבעה בני העיר: שניים שזכו לגיל מכובד -

לובה קורן (80) **וקופל מיזריצקי** (85)

ושניים בעשייה למען הציבור: **רבקה גולדברג וחיים שביט**.

לובה קורן - 80 יאר ביז 120

דעם 27.1.2000 האבן די משפחה, פריינד און לאנדסלייט געפייערט דעם 80-סטן געבורטסטאג פון לובא קארן, די פרוי פון אונדזער בן-עיר און פילאנטראפ משה קארן. די שמחה איז פארגעקומען אין האטעל "הילטון" אין תל-אביב. נאך א ריי באגריסונגען פון די זין און פריינט, האט דער עולם זיך געפרייט מיט דער סאלעניזאנטין און ביי דער געלעגנהייט דערמאנט אייניקע וויכטיקע אויפטוען פון לובא, ווי די לאנגיאריקע פארזיצערין פון עליית הנוער אין דייטשלאנד, די ארגאניזירונג פון כמעט אומזיסטיקע מיטאגן פאר נייע עולים פון רוסלאנד אין די זיבעציקער יארן, ווען ס'האט זיך אנגעהויבן די גרויסע עלייה, די הילפס-אקציע פאר בלינדע קינדער אין תל-אביב, דאס אויפשטעלן אייניקע חינוך-אנשטאלטן (קינדער-גערטנער, שולן, צוזאמען מיט משה), ווי אויך די טעטיקייט לטובת יידיש אין ישראל.

אבער מיר האבן פיל אנערקענונג, באוווּנדערונג און באגייסטערונג פאר דעם מוטיקן און קאנסעקווענטן קאמף, וועלכן זי האט געפירט - און אנגעפירט - אויף סאוויעטישער פארשיקונג, ווען זי איז אנטלאפן פון פוילן נאכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה.

א פראגמענט פון דעם העלדישן געראנגל, וועלכן זי האט געפירט אין יענע באדינגונגען, ברענגען מיר ווייטער.

איר דערציילונג איז געווען אפגעדרוקט אין "קול לובלין" נר. 11 און 12.

יידישער ווידערשטאַנד אויף סאָוויעטישער פאַרשיקונג

לובאַ קאָרן

דער טיפער אָפּקלאַנג אין דער וועלט נאָכן פאַרטרייבן דעם שרייבער אַלעקסאַנדער סאָלזשעניצין פון ראַטנפאַרבאַנד, אויך צוליבן „חטא” פון דערציילן דעם שוידערלעכן אמת פון די סאָוויעטישע לאַגערן און תפיסות, האָט אָנגערעגט אַ סך פון די פוילישע יידן, וואָס האָבן אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה פאַרזוכט דעם ביטערן טעם פון פאַרשיקונג — צו דערציילן אָדער אַליין שרייבן וועגן זייערע איבערלעבונגען אין יענער מוראדיקער תקופה.

אויך לובאַ קאָרן (די פרוי פון אונדזער בן־עיר משה קאָרן־טאַשעמקאַ), האָט וואָס צו דערציילן — נאָר איר סיפור המעשה איז אויסטערליש דערמיט, וואָס זי איז געווען איינע פון די הויפּט־איניציאַטאָרן פון אַן אָרגאַניזירטן בונט און ווידערשטאַנד קעגן דער מעכטיקער נ.ק.וו.ד. און אָרטיקער נאַטשאַלסטווע פון לאַגער, וווּ זי האָט צוזאַמען מיט נאָך הונדערטער יידן פון פוילן זיך געפונען אויף קאַטאָרגע־אַרבעט. ס'איז אַ דערציילונג פון אַ שווערן, נאָר העראָישן געראַנגל, וועלכער איז אין יאָר 1940 געפירט געוואָרן דורך פאַרשיקטע פליטים קעגן דער שלעכטער דערנערונג, שמוץ, קעלט און שקלאַפן־אַרבעט און ווי אַזוי אַ הייפל בעזשענצעס האָבן געוואַגט צו פּראָטעסטירן און קעמפן קעגן דעם שרעקלעכן רעזשים.

(אויפגענומען און פאַרשריבן: א. זאַמדער).

מיין היים און משפחה

— איך בין געבוירן אין שטעטל שעדלישטש, ־עלעמער פּאָוויאַט, לובלינער וואָיעוואָדסטווע. מיר זענען געווען זיבן קינדער: יוסף,ביילע, ליבע, לאָלע, יאַנקל (דערמאָרדעט דורך די פּאָליאַקן אין כעלעם אין יאָר 1946, שוין נאָך דער באַפרייונג), קרעסל (אומגעקומען אין יאָר 1942) און משה. דאגות פרנסה האָבן מיר נישט געהאַט. מיין פאָטער, אַ ייד אַ למדן, האָט צוגעשטעלט היי און פּאַשע פאַר דער פּוילישער אַרמיי. די זין האָבן געלערנט אין די ישיבות אין פּאַרטשעוו און אין לודמיר, דאַקעגן די טעכטער האָבן געלערנט אין דער בית־יעקב שול און אין דער פּוילישער שול.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן, דעם 1טן סעפּטעמבער 1939, בין איך אַלט געווען 17 יאָר. מיטן אַריינדרינגען פון דער היטלעריסטישער אַרמיי אין פּוילן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ מאַסן־אַנטלויפן פון דער ציווילער באַפעלקערונג, באַזונדערס פון די יידן. אויך אונדזער משפחה האָט אין איילעניש פאַרלאָזט דאָס שטעטל — אין אָנהייב אָקטאָבער זענען מיר אָנגעקומען קיין לוצק און זיך איינגעאָרדנט אויף דער וולאַדזשימיערסקי־גאַס נומ' 26, גלויבנדיק, אַז דאָ וועלן מיר איבערהאַלטן די מלחמה־צייט און דערנאָך זיך אומקערן אַהיים. עס האָט אָבער נישט גענומען קיין סך צייט און אונדז האָט געטראָפן אַ גרויס אומגליק: אַז אויטאָ איז איבערגעפאָרן אויף טויט אונדזער פאָטער. ער איז דאַן אַלט געווען 49 יאָר — און די מאַמע מיט זיבן קינדער זענען געבליבן אָן אַ באַשפּייזער. אַ גליק, וואָס מיר האָבן געהאַט אַ ביסל געלט פון דער היים. די ברידער האָבן זיך גענומען צום האַנדל און די שוועסטערס — צו נייעריי.

די פאַרשיקונג

די פּאַספּאָרטן־גזירה וועלכע די סאָוויעטישע מאַכט האָט איינגעפירט לגבי די פליטים פון פּוילן, האָט אויך נישט אויסגעמיטן לוצק. אין דער אמתן, זענען במילא פאַרשיקט געוואָרן סיי די וואָס האָבן אַרויסגענומען דעם סאָוויעטישן פּאַספּאָרט, סיי די וואָס האָבן זיך פאַרשריבן צוריק צו פאָרן קיין פּוילן. דעם 28סטן יוני 1940 האָט מען מיין מאַמען, שוועסטער, ברודער און מיך פאַרשפּאַרט אין אַ לאַסט־וואַגאָן מיט נאָך צענדליקער פאַרשיקטע און נאָך 3 וואָכן שלעפּן זיך אין אַנטי־סאַניטאַרע באַדינגונגען, ענגשאַפט און ביי נאָרמירטע שפּייז־צוטיילונגען פון וועלכע מ'האָט געהונגערט — זענען מיר אָנגעקומען קיין ביערעגייעוו. אין זכות פון דעם וואָס כ'האָב געקענט ריידן רוסיש, האָב איך געפועלט ביי די סטרעלאָקס (וועכטער) פון אונדזער וואַגאָן, אַז די טיר זאָל זיין אַ ביסל אָפן און אויף דעם לאַנגן וועג האָבן מיר כאָטש געכאַפּט אַ ביסל פרישע לופט.

אונדזער עשאַלאָן האָט געציילט אַ טויזנט פינפהונדערט פאַרשיקטע פון מערב־אוקראַינע, וועלכע רוסלאַנד האָט אַנעקסירט אין סעפּטעמבער 1939. מען האָט אונדז אַראָפּגעלאָזט אין אַ וואַלד, ווו אויסערביימער, האָבן זיך אויך געפונען אַ סך... קברים. אויף יעדער קבר — אַן אויפשריפט ווער עס ליגט דאָרט און אויף וויפל יאָר ער איז געווען פאַרמשפט. אַן אַרעסטאַנט, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען אַ סך יאָרן, האָט מיר דערקלערט:

— אויף דעם אָרט זענען געווען פאַרשיקט קולאַקעס — און זיי זענען דאָ אומגעקומען אין די טויזנטער פון הונגער, שמוץ און קעלט. בעסער צו וואַרפן זיך איצט אין וואַסער, איידער אַדורכמאַכן דאָס וואָס זיי האָבן אַדורכגעמאַכט...

אַזאַ איז געווען די „אויפנאַמע” פון די אָקערשט געקומענע אויף פאַרשיקונג. „אַ שיינע פּערספּעקטיוו” — האָב איך זיך געטראַכט. „זומער איז דאָ נישטאָ קיין וואַסער” — האָט געזאָגט אַ צווייטער לאַגערניק. „איר וועט דאָ פגרן”. דערנאָך האָט ער מיך געפרעגט ווי איך הייס — און דערהערנדיק מיין נאָמען, רופט ער זיך אָן:

— לובאָטשקאַ, דו ביסט מיר אַ שאָד...

פון דעסטוועגן האָט נאַטשאַלסטווע נישט געצוווּנגען אונדז צו באַלדיקער אַרבעט, נאָר געגעבן 2 וואָכן „אָפּרוסק”, ד. ה. אורלויב. האָט מען דערווייל זיך איינגעאָרדנט אין די באַראַקן, ווו מ'האָט אַריינגעשטופּט 12 מענטשן אין איין צימער.

צווישן די פאַרשיקטע האָבן זיך געפונען אויך עטלעכע פּערזענלעכקייטן, ווי: פּראָפ' לאָטער פון וואַרשעווער אוניווערסיטעט, אַדוואָקאַט שטאָק און אַנדערע. ווי נאָר ס'האָבן זיך געענדיקט די 14 פרייע טעג, האָט מען גענומען טרייבן צו דער אַרבעט אין וואַלד — אונטער־

שנײַדן און צעזעגן ריזיקע ביימער. די אַרעסטאַנטן זענען פֿאַרטיילט געוואָרן אין בריגאַדעס און בראש פֿון איינער אַזאַ בריגאַדע האָט מען מיך אַוועקגעשטעלט. די קאָטאָרגע־אַרבעט וואָלט אפשר לייכטער געווען צום איבערטראָגן, ווען מיר באַקומען עסן צו דער זעט. ליידער, נאַטשאַלסטווע האָט באַשטימט נאָרמעס, וועלכע מ׳האָט באַדאַרפֿט אויספֿירן, ווייל אויב נישט, האָט מען אַראָפּגענומען פֿון די עטלעכע הונדערט גראַם ברויט. געאַרבעט האָט מען פֿון זון־אויפֿגאַנג ביז זון־אונטערגאַנג, אונטער דער אויפֿזיכט פֿון פֿאַרמשפּטע קולאַקעס, וואָס האָבן זיך דאָרט געפֿונען זינט דער צוואַנגס־קאָלעקטיוויזאַציע אין די דרייסיקער יאָרן.

אַלעמען האָט באַהערשט אַ געפֿיל, אַז מיר וועלן דאָרט אויסגיין פֿון הונגער, היצן אָדער קעלט, פֿון די אַנטי־סאַניטאַרע באַדינגונגען, ווייל די באַראַקן זענען פֿול געווען מיט פֿליי און וואַנצן. דאָס ביסל זופּ מיט די 800 גראַם ברויט האָט מען געטיילט ביינאַכט, אין דער סטאָלאָווע (עס־זאַל). די נישט אַרבעטנדיקע האָבן באַקומען בלויז 300 גראַם ברויט, מיט אַ טעלער זופּ.

באַלד אין אָנהייב האָט מען זיך ווי ס׳איז אַן עצה געגעבן. ווער עס האָט געהאַט אַ בגד צי אַ פּאָר שיך צום פֿאַרקויפֿן, אָדער צום אויסטוישן אויף ברויט, האָט עס גערן געטאָן. אָבער אַז אויך דאָס האָט זיך אויסגעלאָזט, איז געוואָרן קלאָר, אַז מיר וועלן שוין פֿון די דאָזיקע וועלדער נישט אַרויס קיין לעבעדיקע. איז מען נאָר אַוועק עטלעכע מעטער פֿון די אויפֿזעערס פֿון דער בריגאַדע, מיט וועלכער האָסט געאַרבעט — איז מען פֿאַרלוירן געגאַנגען צווישן די געדיכטע ביימער און קוסטעס.

נאָך ערגער איז געווען אין די נעכט, ווייל מען האָט נישט געקענט איינשלאָפֿן און זיך אָפּרוען נאָך דעם שווערן אַרבעטס־טאָג, צוליב די טויזנטער מאָסקיטן און אַנדערע פֿליגעלעך. איז מען שעהן־לאַנג געזעסן ביים שייטער־הויפֿן, אַז דאָס פֿייער זאָל דערווייטערן די אינזעקטן. זיצנדיק אַזוי ביים פֿייער, איז געבוירן געוואָרן דער געדאַנק פֿון בונט. מיר באַשטימען צו טרעפֿן זיך דעם צווייטן אָוונט אין באַראַק, כדי אַרומצורײדן מערער פּרטים. „אויב אומקומען — זאָל כאָטש די גאַנצע וועלט וויסן” — איז געווען אונדזער באַשלוס.

צוזאַמענגעס האָבן מיר זיך געטראָפֿן: 12 מענער און איך איינע, אַ יונג מיידל. אין דעם צוזאַמענטרעף האָבן זיך אויך באַטייליקט די פֿריער דערמאָנטע פּראָפֿעסאָר זון אַדוואָקאַט. דערנאָך האָבן מיר נאָך עטלעכע נעכט זיך געטראָפֿן אַלע מאָל אין אַנדערן באַראַק, אין דער פֿינצטער — ביז עס האָט זיך אויסקריסטאַליזירט אַ געוויסער פּלאַן:

פֿאַר אַלעמען איז געווען וויכטיק אָנצוקומען צופֿוס קיין ביערעגייעוו, 14 קילאָמעטער פֿון אונדזער פּאַרשיקונג. אין ביערעגייעוו האָט זיך געפֿונען די הויפּט־נאַטשאַלסטווע. אָבער דאָרט איז אויך געווען אַ טייך מיט שיפֿן — און אויב אונדז געלינגט צו דערגיין אַהין, וועט מען פֿאָדערן אָדער פֿאַרכאַפּן עטלעכע שיפֿן און אַנטלויפֿן מיטן וואַסער. די עיקר פֿאָדערונג אונדזערע האָט באַדאַרפֿט זיין — אַרויסנעמען פֿון דער טייגע! אין פֿאַל ווען עס געלינגט נישט צו פֿאַרכאַפּן שיפֿן, איז פֿאַראַן גענוג ביימער אויף צונויפֿצוקלאַפּן אַ טראַטווע און אַנטלויפֿן. מיר האָבן אויך געוווסט, אַז אין ביערעגייעוו זענען פֿאַראַן יידן, וואָס וועלן אפֿשר צוהעלפֿן.

בסך־הכל איין חודש נאָך אונדזער אָנקומען אין דער טייגע, איז אַלץ געווען גרייט צו אַ פּלאַנירטן אַנטלויפֿן.

אַ זייגער 10 פֿרי האָט ווער פֿון אונדז באַדאַרפֿט געבן אַ קלאַפּ אינעם גאָנג — אַ צייכן, אַז די טויזנט פֿינפֿהונדערט לאַגערניקעס זאָלן זיך צונויפֿזאַמלען נעבן מיין באַראַק, דערנאָך זיך אויפֿזעצן אויף די וואַגאָנעטקעס פֿון דער שמאָלער באַן־ליניע וואָס האָט געפֿירט קיין ביערעגייעוו און זיך אַוועקלאָזן אין יענעם אָרט, כדי פֿאָדערן פֿון דער נ. ק. וו. ד. בעסערע באַדינגונגען, אָדער פֿולשטענדיקע באַפֿרייונג.

מיר לאָזן זיך קיין ביערעגייעוו

צו דער אָפּגערעדטער שעה, האָט אין לאַגער הילכיק אָפּגעקלונגען דער גאָנג. פֿון אַלע זייטן האָבן זיך באַוויזן די אַרעסטירטע. צום לעצט זענען אָנגעקומען די אַלטע לייט, פֿרויען, קראַנקע, קימפּעטאָרינס און אויך מיט נייגעבוירענע אויף די הענט. די פּעקלעך מיטן ביסל אָרעמקייט און עסנוואַרג האָט מען אַרויפֿגעלייגט אויף די וואַגאָנעטקעס, דאָס בעטגעוואַנט איז נאָך געוואָרן צוגעגרייט פֿון פֿריער. אויף דעם האָט מען אַוועקגעלייגט די קינדער און קראַנקע. מ׳האָט אויך געזאָרגט דערפֿאַר, אַז עס זאָלן זיין די נייטיקע מכשירים, ווי: האַמערס, שרויפֿן, זאַפּאַסרעלסן — אין פֿאַל אַ וואַגאָנעטקע אָדער פּלאַטפֿאָרמע וועלן אַראָפּ פֿון די רעלסן. מיר האָבן געהאַט צווישן די אַרעסטירטע אינזשעניערן, וואָס האָבן געקענט זיך מטפּל זיין מיט עווענטועלע, טעכנישע שטערונגען.

ווען אַלץ איז שוין געווען פֿאַרטיק צום אַרויסמאַרש, האָבן 13 מענער און איך (די אָנפֿירונג פֿונעם בונט), זיך געשטעלט בראש פֿונעם עשאַלאָן, וועלכער האָט גערירט אין וועג. די מענער האָבן געשטופּט די וואַגאָנעטקעס, די יונגע מיידלעך זענען געגאַנגען צופֿוס. נאָכן אָפּפֿאָרן און דורכמאַרשירן אַ 7 קילאָמעטער, האָבן זיך באַוויזן 15 נ.ק.וו.ד.־יסטן אויף פֿערד. דערנענטערנדיק זיך צו אונדז, האָבן זיי אָנגעצילט די רעוואָלווערן און באַפֿוילן זיך אומקערן צוריק אין פּאָשאָלעק. מיר האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס האָט מען פֿון פּאָשאָלעק צו וויסן געגעבן אין ראַיאָן, אַז דער ישוב האָט זיך אויסגעליידיקט און אַז אַלע לאַגערניקעס זענען אַוועק מיט דער קאָלייקע. אונטער דער דראָונג פֿון געווער, האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט — נאָר ס׳האָט פּאַסירט אַ פֿאַל, אַז איין מיידל האָט באַקומען אַ קאָפּע פֿון אַ פֿערד. איך האָב געהייסן דעם מיידל סימולירן אַ געשטאָרבענע, דערנאָך האָבן פֿיר בחורים זי אויפֿגעהויבן אין דער הייך און אַלעמען געוויזן, אַז ס׳איז פֿאַראַן אַ קרבן. אין דעם מאָמענט האָב איך מיט דער פֿלאַש וואַסער, וועלכע כ׳האָב געהאַלטן אין האַנט, דערלאַנגט דעם פֿערד וואָס האָט געקאָפּעט. דער פּאָליציי־מאַן האָט אָנגעצילט אויף מיר זיין רעוואָלווער און אויסגעשריען: „אָדער דו גייסט צוריק, אַ נישט — שיס איך”. איך בין נישט געוואָרן נתפּעל פֿון זיין דראָונג, נאָר געעפֿנט די בלוזע און אים געענטפֿערט אַז אַלע זאָלן הערן:

— „סטרעלאיי! יאַ ניע באָיוס, מי ביעזשענצי!”
(שיס! איך האָב נישט קיין מורא! מיר זענען פּליטים!)

די אומגעבעטענע געסט האָבן ווייזט אויס זיך איבערצייגט, אַז מיר אַלע זענען אַנטשלאָסן צו גיין פֿאָרויס — און בשום אופֿן נישט — צוריק. בלית ברירה האָבן זיי אויפֿן באַפֿעל פֿון אָפֿיציר, פֿאַרשטעקט די רעוואָלווערן אין די טאַשן — און זיך געלאָזט אין ווייטערדיקן וועג. אַרום 5 פֿאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען קיין ביערעגייעוו.

צו אונדזער גרויסער איבעראַשונג, האָבן אונדז דאָרט אָפּגעוואַרט נישט נאָר אַ סך נ.ק.וו.ד.יסטן, נאָר אויך...

יידן, וואָס מ'האָט זיי געברענגט צו שקלאַפן־אַרבעט, אַזוי ווי אונדז, פון די פאַרנומענע געביטן פון מערב־אוקראַינע און מערב־ווייסרוסלאַנד. צו זיי איז געהאַט דערגאַנגען די ידיעה פון אונדזער מרידה און אויף אַ פאָלאַנע, נישט ווייט פונעם ברעג טייך, האָבן זיי פאַר אונדז אויפגעשטעלט ביידלעך פון צווייגן, צוגעגרייט האָלץ און וואַסער, ווי אויך טעפּ און קעסלען צום קאָכן. האָט מען טאַקע פון מעל און וואַסער צוגעגרייט אַ מאכל, באַקאַנט מיטן נאָמען „זאַטשערוכע”. איך בין געווען די פאַרטיילערין פונעם עסן פאַר די קראַנקע און קינדער. אין אונטן האָבן די יידן פון ביערעגייעוו געברענגט פאַר אונדז ברויט.

די נ.ק.וו.ד. זענען געשטאַנען פון דער ווייטנס, באַגנוגנט זיך בלויז מיטן אָבסערווירן, נישט געטשעפעט. ווייזט אויס, זיי האָבן נישט געהאַט גענוג כוחות אין ביערעגייעוו, נאָר געוואַרט אויף פאַרשטאַרקונג. ביינאַכט האָבן מיר אַוועקגעשטעלט אַ וואַך פון יוגנטלעכע.

צומאָרגנס גאַנץ פרי, ווי נאָר די זון האָט אויפגעשיינט, האָבן איבער אונדזערע קעפּ זיך באַוויזן עראָפלאַנען. ס'איז נישט שווער געווען צו פאַרשטיין, אַז דאָס זענען פליענדיקע אָבסערוואַציע־פונקטן פון דער הייך, וועלכע די נ.ק.וו.ד. האָט געשיקט. ערשט אויפן צווייטן טאָג האָט זיך באַוויזן אין ביערעגייעוו אַ גרעסערע צאָל מיליציאָנערן און זיי האָבן שוין געהאַט אוודאי גענויע אָנווייזונגען ווי אַזוי צו רעאַגירן אויף דעם בונט פון די „פּאָליאַקן”, ווי זיי האָבן אונדז גערופן.

נאָך מיט אַ טאָג פריער האָבן די פאַרמשפטע קולאַקעס פון יענער זייט טייך געשריגן צו אונדז:

— איר ווייסט וואָס איר האָט אָפּגעטאָן? פאַר אַזעלכע זאַכן שיסט מען ביי אונדז. דאָס וואָס איר האָט געטאָן — האָט נאָך קיינער נישט געוואַגט צו טאָן אין רוסלאַנד, ביי דער סאָוויעטישער מאַכט. אַרעסטירטע זאָלן זיך בונטעווען — ווער האָט געהערט אַזעלכעס?

אַז די נ.ק.וו.ד. אויפן אָרט האָט באַקומען פאַרשטאַרקונג, איז געווען קלאָר, אַז זיי וועלן זיך אַ נעם טאָן צו אונדז. צו מיר איז טאַקע צוגעקומען אַ העכערער אָפיציר און געדראָט:

— לובאַ, דו וועסט ביי מיר אַזוי קוקן (און דערביי צונויפגעלייגט די פינגער ווי תפיסה־קראַטן).

מיין ענטפער איז געווען אַ קורצער און שאַרפער:

— צי כ'וועל זיצן צי נישט, איז נישט אייער זאַך. איך וויל נאָר, אַז די גאַנצע וועלט זאָל וויסן, אַז מיר שמאַכטן דאָ אויף פאַרשיקונג, אין די ערגסטע באַדינגונגען. איך וויל נישט אומקומען אַזוי ווי די וואָס זענען געקומען אַהער פריער און אויף זייערע קברים איז געבליבן דער אויפשריפט אויפן שטיין אויף וויפל יאָר קאַטאָרגע זיי זענען געווען פאַרמשפט...

דער אָפיציר איז אַוועק — און אין אונדזערע הערצער האָט זיך דערוועקט אַ האָפענונג, אפשר פאָרט וועט מען אונדז נישט באַשטראָפן, נאָר אומקערן אין לאַגער אויף בעסערע באַדינגונגען. דערווייל האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ שלאַקס־רעגן, וועלכער האָט געדויערט גוטע עטלעכע שעה. מיר זענען געווען אויפן פעלד, אָן וועלכער ס'איז באַשיצונג קעגן דער פאַרפלייצונג פון הימל. די מענטשן האָבן זיך גענומען איינברעכן. אַממיינסטן זענען געווען באַזאָרגט די משפחות פון די קראַנקע און די עלטערן פון קינדער. וווּ וועט מען זיך אַהינטאָן מיט זיי?

אויך די אָרגאַניזאַטאָרן פון דעם בונט האָבן מיט אַמאָל דערפילט די גרויסע אחריות, וועלכע זיי האָבן גענומען אויף זיך. מיר האָבן טאַקע באַשלאָסן צו באַראַטן זיך וועגן ווייטערדיקע שריט, נאָר אָט קומט צו מיר צו אַ נ.ק.וו.ד.־אָפיציר און ווענדעט זיך אין יידיש:

— לובאַ, שלאָג זיך מיטן פויסט אין האַרצן אַז האָסט געזינדיקט. — דערנאָך האָט ער געפרעגט אויפן הויכן קול: — ווער עס קאָן ריידן רוסיש, זאָל אַרויפגיין אויף דער פלאַטפאָרמע.

— איך! — האָט זיך פון מיר אַרויסגעריסן אַ ספּאָנטאַנע תשובה.

— קינד מיינס! האָט מיין מאַמע זיך צעוויינט. — דו קענסט נישט די רוסן. דו ריזיקירסט מיט דיין לעבן. איך וועל דיך שוין מערער נישט זען...

נאָר ווידער דערהערט זיך דעם אָפיצירס קול:

— ווער וויל דערציילן וואָס דאָ קומט פאָר? וואָס האָט אייך דערפירט צו דער איצטיקער לאַגע?

— איך! — האָט זיך מיר ווידער אַרויסגעריסן אַן ענטפער. איך בין אַרויף אויף דער פלאַטפאָרמע און מיינע ערשטע ווערטער זענען געווען: — איך וויל וויסן פאַר וואָס האָט איר אונדז געברענגט אַהער, אויף אַ פאַרשיקונג־אָרט, וווּ עס זענען פאַראַן פאַרמשפטע אויף 15 יאָר קאַטאָרגע און מער? פאַר וועלכן פאַרברעכן זענען מיר באַגאַנגען? ווען די רויטע אַרמיי איז אַריין קיין מערב־אוקראַינע, האָט די גאַנצע באַפעלקערונג זיי אויפגענומען מיט בלומען, עסנוואַרג, מתנות. די פרייד איז געווען גרויס. מיר האָבן זיי באַגריסט ווי באַפרייערס. מ'האָט אפילו דערציילט, אַז סטאַלין האָט באַדאַנקט די איינוווינערס פון די מערב־געגנטן פאַרן קבלת־פנים פאַר דער רויטער אַרמיי. אָבער ווי אַזוי האָט איר אונדז אויפגענומען? מיט וואַנצן, פליי, לייז, שמוץ אָן עסן און טרינקען. מיט וואָס האָבן זיך פאַרזינדיקט די פרויען און קינדער. די אַלטע לייט? ווי נאָר עס וועט קומען דער ווינטער, וועלן מיר אַלע דאָ אויסשטאַרבן. איר האָט אונדז פאַראורטיילט צו אַרבעטן אין „ליעס־פּראָוואַל” — אָבער ווער פון אונדז האָט אַמאָל געאַרבעט אין אַ וואַלד? מיר האָבן נאָר געוווּסט ווי אַזוי ביימער וואַקסן, אָבער נישט ווי אַזוי אויסהאַקן ביימער, זיי צעזעגן און טראַנספּאָרטירן. נישט אַנדערש, איר ווילט מיר זאָלן געפינען דעם טויט ביי די ביימער — און קיינער וועט דערפון נישט וויסן. מיר זענען יונג און ווילן לעבן. צי ווייסט איר אין אַ וואָסערע באַדינגונגען מיר געפינען זיך? 12 מענטשן אין איין באַראַק — אַ חורבה, מיט צעלעכערטע ווענט, יינגלעך און מיידלעך צוזאַמען. אפילו איצט, אין זומער, איז דאָס וואַסער אין די ברונעמער פאַרפרוירן נאָך פון ווינטער. אויב מיר וועלן נישט אומקומען פון דער שווערער אַרבעט, דראָט אונדז אַ לאַנגזאַמע גסיסה פון נישט דערעסן. אויב איר מיינט, אַז מיר האָבן בדעה אומצוקומען ווי די היגע זאַקלוטשאָנני — האָט איר אַ טעות. איר וועט דאָס נישט דערלעבן!...

דער אָפיציר איז מיר אַריינגעפאַלן אין די רייד:

— בויט אייך דאָ אויף אַ וואַרשע, ווייל אויב נישט וועט איר אויספּגרן. וואָס איז אייך דאָ אַזוי שלעכט? פאַראַן גוטע לופט...

איך האָב אָבער נאָך נישט געזאָגט וואָס מיר האָט וויי געטאָן. האָב איך גענומען ריידן אויפן הויכן קול:

— אויב דאָ איז פאַראַן אַזאַ גוטע לופט, טאָ ברענגט אַהער אייערע פרויען, זאָלן זיי דערפון געניסן און אונדז פירט אַוועק אין שטאָט אַריין. מיר קענען אַרבעטן ביי אונדזערע פאַכן און ברענגען מערער נוצן, ווי ביים אויסהאַקן וועלדער. די דאָזיקע אַרבעט פון קאַרטשעווען ביימער האָבן אַפילו מענער ביי אונדז נישט געטאָן, אין

פרילן זענען נישט געווען אזעלכע טייגעס. שטעלט אייך פאר, ווען איך הייס עמעצן פון אייך איבערפירן א הויז פון איין ארט אויפן צווייטן — וועט איר עס באוויזן צו טאן ? גענוי אזוי טויגן מיר נישט צו האקן ביימער.

— וואסזשע ווילט איר יא טאן ? — האט דער אפּיציר געפרעגט מיט איראניע.

— נאר ארבעטן ביי אונדזערע פאכן — און דערפאר איז מען גרייט אלץ צו טאן.

ס׳איז צו באוואונדערן, וואס די פארזאמלטע נ.ק.וו.ד.־לייט האבן אזוי געדולדיק אויסגעהערט נישט נאר מיך, נאר אויך די צוויי מענער און א פרוי וואס האבן גערעדט נאך מיר. פונעם פארזאמלטן עולם האט זיך נישט איינמאל דערהערט א ספּאזמאטיש געוויין, טיפע קרעכצן און אייניקע האבן אפילו אוועקגעחלשט.

דער עלטסטער גיט א באפעל, אז די אלע וואס האבן גערעדט, זאלן מיט אים גיין אין קאנצעלאריע. דארט האט א הויך־וווקסיקער נאטשאלניק ווידער גענומען דראען מיט אויסשיסן אלעמען : — ווער זייט איר דען ? שטויב אויף דער ערד, א גארנישט. מיר וועלן אייך אומברענגען...

— ווער מיר זענען ? — האב איך אים איבערגעשלאגן די רייד. — מיר זענען פרייע בירגער, מענטשן. הינטער אונדז שטייען די רעגירונגען פון ענגלאנד און אמעריקע. מיר וועלן זוכן שוץ ביי נאך רעגירונגען.

— זאמאלטשי, שפּיאן ! (שווייג, שפּיאן) ! — זאגט מיר דער אפּיציר. — מיר וועלן נאך זען צי די מערב־לענדער וועלן זיך פאר אייך אננעמען. רוסלאנד איז שטארקער פון זיי. איך לייג דיר פאר מיט די אנדערע, וואס געפינען זיך דא, אז איר זאלט אויפפאדערן אלע זיך אומקערן אין דער טייגע. וואס ס׳וועט שפּעטער זיין — וועלן מיר זען.

מיר האבן פארלאזט די ביורא פונעם נאטשאלניק און אוועק צו די יידן אויף דער פּאלאנע, כדי זיך מיט זיי צו באראטן. אויפן וועג זאגט צו מיר פּראפעסאר לאטאר :

— פריילין לובא, איר זייט דאך א פארשטענדלעך מיידל און שאצט ניכטער אפּ די לאגע אין וועלכער מיר געפינען זיך. די נ.ק.וו.ד. מיינט גאנץ ערנסט מיט אירע דראונגען. אויסער דעם, איז גרויס אונדזער אחריות פאר אזוי פיל יידן, באזונדערס כלפּי די קראנקע פרויען און קינדער. איך מיין, אז מיר האבן נישט קיין אנדערע ברירה ווי הייסן דעם עולם צוריק גיין פונוואנען מ׳איז געקומען. זאלן זיי צוריק ארויפלייגן אויף די וואגאנעטקעס זייערע זאכן און צוריק פארן, אנדערש וועלן זיי אונדז דערשיסן.

אזוי ווי ס׳איז שוין געווען שפּעט אין אוונט, האבן מיר באשלאסן ערשט צו מארגנס זאגן די מענטשן אונדזער באשלוס. ארום 8 א זייגער אין דער פרי האבן מיר זיי אויפגעקלערט די געשאפענע סיטואציע און געהייסן זיך גרייטן אין וועג אריין... אויף צוריק. אין דער אמתן איז דער עולם געווען רעזיגנירט, אפּאטיש, באזונדערס די קראנקע. זיי האבן שוין געוואלט האבן אן ארט ווו דעם קאפּ אוועק צו לייגן.

איך האב באמערקט, ווי מיר גייט נאך אויף שריט און טריט אן אומבאקאנטער מאן, געקליידעט ציוויל. האב איך א פרעג געטאן : — וואס עפּעס גייט איר מיר נאך ? זיין ענטפער איז געווען : — איך זע, אז דו ביסט דער הויפּט־ארגאניזאטאר פון דעם בונט. וויל איך אבסערווירן דיין ווייטערדיקע אויפפירונג.

איך האב זיך נישט גענומען צום הארצן זיינע רייד און אכטונג געגעבן, אז אלץ זאל ווערן צוגעגרייט צום ארויספאר. איך בין דערנאך אוועק אין דארף אויסטוישן עטלעכע קליידער און וועש אויף עסנווארג — און נאך 3 טעג פון קאמף, ווידערשטאנד און מרידה קעגן די אוממענטשלעכע באדינגונגען אין דער טייגע — האבן מיר זיך אומגעקערט אהין, פונוואנען מ׳איז געקומען.

די ארגאניזאטארן פון דעם בונט זענען געווען : פּראפ׳ לאטאר, אדוואקאט שטאק, מאטל שטערן (איצט אין ניו־יארק), אברהם פליישער (אין לאנדאן), שמואל אברהם עלצטער ז״ל און זיינע זין : יאסקע און חיים (אין גבעת אולגה, חדרה), איך און דער שוואגער פון דער פרוי קריגער — בארנשטיין פון ווארשע.

געווען אויך ביי אונדז א מוסר, א געוויסער קראכמאלניק, וועמען נאטשאלסטווע האט באשטימט פאר א נאריאדטשיק (אויפזעער). ער האט געמאלדן אלע דרייצן פון דער אנפירונג, אז מען רופט אונדז אין שטאב. אין דער פייערלעשער־רעמיזע איז טאקע געווען פארזאמלט א צאל אפּיצירן און זיי האבן אונדז געמאלדן, אז מען פירט אונדז אוועק קיין ביערעגייעוו, אויף אן אויספארשונג. די אויספארשונג האט געדויערט א גאנצע נאכט, נאר איך מוז אונטערשטרייכן, אז זי איז געפירט געווארן אויף א מענטשלעכן אופן.

דערנאך האט מען אונדז אוועקגעפירט אויף א שיפל קיין אסינא. מיר האבן זיך געפונען אויפן וואסער א טאג מיט א נאכט.

אין אסינא האט מען אונדז איינגעזעצט אין א תפיסה און דארט געפארשט צוויי וואכן בייטאג און ביינאכט. זיי האבן זיך נישט געקענט מוחל זיין וואס אזעלכעס האט געקאנט פּאסירן אין רוסלאנד. אין קאמער זענען מיר געזעסן פינף פרויען. נאך צוויי וואכן האט מען אונדז פארגעלייענט, אז מיר וועלן ווערן באשולדיקט לויטן פּאראגראף 11/10/58 און דערביי „פארזיכערט", אז עס דראט דערשיסונג אדער ווינציקסטנס 25 יאר פארשיקונג. דערנאך האט מען אונדז אין א רעגנדיקער נאכט ארויסגעפירט צופוס צום באן און געווארנט : „א טריט אויף לינקס, א טריט אויף רעכטס — שיסן מיר". צוויי שעה האט געדויערט דער דאזיקער מארש. בערך א דרייסיק ארעסטירטע, פארשפּארט אין א פּראכטוואגאן, זענען געפארן אין דער ריכטונג קיין נאוואסיבירסק, ווו מ׳האט זיי אריינגעזעצט אין א תפיסה פון נ.ק.וו.ד. ווי פּאליטישע ארעסטירטע.

דער רעזשים אין תפיסה : אין קאמער — צען פרויען (צווישן זיי לודמילא פעלדמאן פון קראקע מיט א דאקטאראט אויף כימיע, היינט אין בראזיל). געווען צווישן אונדז א קראנקע פרוי פון ווארשע (איר נאמען געדענק איך נישט). מיר האבן געפאדערט איר צו געבן מעדיצינישע הילף, אבער ערשט נאך אונדזער א הונגער־שטרייק פון איין טאג — האט מען די פרוי ארויסגענומען. נאך עטלעכע וואכן איז אונדז באוווסט געווארן, אז די ווארשעווער פרוי איז געשטארבן.

דערנאך האבן זיך ווידער אנגעהויבן די אויספארשונגען. גערופן יעדער נאכט, אויפגעוועקט 12 אזייגער, כדי מיר זאלן זיין פארשלאפן און צעחושט. די אויספארשונג איז בעצם געווען א קרייץ־פארהער פון א צען אויספאר־

שערס. איך האב זיי דערקלערט אין א קאטעגארישן טאן, אז איך בין אימשטאנד צו ענטפערן נאר איינעם פון זיי — און נישט עטלעכע. מיין רוסיש איז נישט קיין פולקאמער, כ׳זאל זיין פעיק צו ענטפערן אזוי פיל מענטשן. געווען צווישן זיי א פראקוראר, א ייד, וואס איז דער ערשטער אוועק פון דער גרופע און דערנאך זיך אומגעקערט און מיר געמאלדן, אז פון איצט אן וועט מיין אויספארשערין זיין טאטארניצאווא. פון דאן האט זי מיך שוין גערופן אויף א פארהער, נאר אויך ביינאכט. די ערשטע אויספארשונגען — ביז 4־5 פארטאג.

איר עיקר־פראגע איז געווען: וואס האט אייך באוויגן אדורכצופירן דעם דאזיקן שטרייק און בונט? מיין ענטפער איז געווען: — איך זע, אז איר האט אונדז געברענגט אין א קבר ווו מיר ווערן ממש באגראבן לעבעדיקערהייט. מיר האבן דארט געזען די קברים פון די אומגעקומענע און געשטארבענע — טא ווילט איר אז אויף קברים זאל מען בויען א ניי לעבן? „בויט אייך דארט ווארשע, אויב נישט וועט איר פגרן״ — האט אונדז געזאגט דער נאטשאלניק. אדער: „לובא, די לופט אין וואלד איז דאך אזוי גוט, אז איר וועט אייך דא ערהאלן״...

— דו שטעלסט זיך פאר, וואסער פארברעכן איר זייט באגאנגען קעגן דער ראטנמאכט, קעגן אונדזער פאלק? — פרעגט מיך די אויספארשערין.

— איך האלט נישט, אז מיר זענען באגאנגען א פארברעכן, מיר האבן נישט געוואלט אומקומען, אז די וועלט זאל אפילו נישט וויסן וואס מיט אונדז איז געשען. ביי אונדז, אין פוילן, אז דעם ארבעטער איז עפעס נישט געפעלן געווארן, האט ער געמאכט א שטרייק. דאס איז געווען א נארמאלע דערשיינונג. און נאכן שטרייק האבן מיר טאקע דערגרייכט בעסערע באדינגונגען.

— איר האט געבראכן דאס געזעץ פון ראטנפארבאנד.

— וואס הייסט, מיר האבן געבראכן דאס געזעץ? מיר האבן דען געוווסט אדער געקענט דאס דאזיקע געזעץ? אויב דא קומט אריין א בלינדער מענטש און זעצט זיך אוועק אויף אסעקורירט גלאז און צעברעכט עס — אמת, דער שאדן באטרעפט טאקע טויזנטער רובל — צי קען מען אבער באשטראפן אזא מענטש וואס האט נישט געוווסט וואס ער טוט צוליב זיין בלינדקייט?

— מען מוז זיך איבערצייגן — צי איז דער מענטש טאקע געווען בלינד, אדער ער האט עס געטאן מיט אויסרעכענונג.

— איך קום טאקע פון א דעמאקראטיש לאנד און קיינמאל נישט געווען קיין קאמוניסטין, דעריבער זיך נישט אינטערעסירט מיט די סאוויעטישע געזעצן. דערפאר בין איך נישט באגאנגען קיין שום פארברעכן דערמיט וואס כ׳האב געוואלט אויסבעסערן די באדינגונגען אויפן פאסיאלעק.

נישט האבנדיק קיין ענטפער אויף דעם, האט זי מיר צוגעזאגט מארגן ווייטער צו פירן די אויספארשונג.

צומארגנס ביינאכט, ווידער ארום 12, ווייזט אויס נאך א בארעטונג מיט די אנדערע אויספארשערס, דערקלערט זי מיר:

— הער זיך איין לובא, איך גלייב נישט, אז דו ביסט געווען די הויפט־ארגאניזאטארין פון דעם בונט. דא מיט דיר זיצן דאך עלטערע און אינטעליגענטערע מענטשן, וואס זיי האבן אוודאי מיט אלץ אנגעפירט. ביי דיינע 17 יאר ביסטו נישט געווען פעיק אדורכצופירן א בפירושן בונט קעגן דער סאוויעטישער וולאסט (מאכט). די גראמאטנע מענטשן האבן מיט אלץ אנגעפירט. דו ביסט נאר געווען אן אונטערשטופערין. זאג, ווער איז עס געווען דער פאקטישער אנפירער — און מיר וועלן דיך באפרייען.

— עס האט דען באדארפט זיין א ספעציעלער ארגאניזאטאר? ווער פון אונדז פארשיקטע האט דען נישט געפילט אויף דער אייגענער הויט וואס מיר האבן דארט געהאט אויסצושטיין? אונדזערע ליידן און פיין האט יעדער אדורכגעמאכט אויף דער אייגענער הויט. אגב, די אייגענע סאוויעטישע בירגער, די פארשיקטע דארט, האבן אונדז געזאגט, אז מיר וועלן דא אויסשטארבן מאסנווייז, ווי די פארשיקטע קולאקעס. די ווארענונג אליין איז געווען גענוג אויף אנצווארפן א שרעק אויף אלעמען.

— דו קענסט טאקע נישט קיינעם פון די ארגאניזאטארן?

— איך קען נישט קיינעם.

— ווי קומט דאס? אז מיר פרעגן אלע דרייצן מענער, צי זיי קענען לובאן, זאגן זיי: יא, מיר קענען לובאן. נאר דו איינע קענסט זיי נישט.

— אין פוילן ווענדט זיך איינער צום צווייטן „פראשען פאנא״ — און נישט ביי די נעמען. אזוי ווי איך בין געווען בריגאדירשע, האבן מיך אלע געקענט מיטן נאמען לובא. אבער איך פלעג זיך ווענדן צו זיי נאר מיט „פראשען פאנא״.

— איך וועל דיך איבערצייגן, אז דו קענסט זיי אויך.

— איר קענט נישט אויפווייזן, ווייל איך האב זיי נאר געזען בעתן שטרייק און פאר דעם נישט געהאט מיט זיי קיין שום קאנטאקטן.

— ווי איז דאס מעגלעך, אז דו, צוזאמען מיט זיי, האבן אנגעפירט מיטן שטרייק?

— איך האב מיט זיי נישט געהאט קיין שום געמיינזאמעס, נישט געקענט, הגם מיר זענען אנגעקומען אין איין טראנספארט און געלעבט צוזאמען אין דער טייגע.

— ד״ר שטאק האט מיך אבער פארזיכערט, אז ביי אים אין באראק איז פארגעקומען דער ערשטער צוזאמענטרעף און דו האסט זיך דארט באטייליקט.

— דאס איז א ליגן, ווייל גייענדיק זוכן דעם בריגאדיר שטיין, האב איך פארבלאנדזשעט צו ד״ר שטאק אין באראק.

— אויב דו לייקנסט אזוי אין די אויגן, וועל איך אדורכפירן א קאנפראנטאציע צווישן דיר מיטן ד״ר שטאק.

מיין ענטפער איז געווען, אז דאס האט נישט קיין זין, ווייל איך ווייס נישט ווער ס׳איז ד״ר שטאק. אויף דעם האב איך באקומען פון איר צוויי פעטש מיט א ווארענונג, אז דאס איז נאר אן אנהייב, אויב איך וועל נישט אויפהערן צו לייקענען און זי ווענלן אפנארן.

— איך בין נישט קיין סאוויעטישע בירגערין וואס לעבט מיט ליגנס.

זי האט זיך ווידער אויפגערעגט און דערלאנגט נאך צוויי פעטש.

— איר קענט מיך פאטשן און פייניקן, נאר איך וועל נישט ארויפלייגן אויף אנדערע מענטשן די שולד. וואס שייך מיין אנטייל, האב איך נישט געזאגט ליגן.

פאר א שטראף האט זי מיך געלאזט זיצן נאך א שעה צייט אויפן בענקל, אונטער דער אויפזיכט פון א פאליציאנט. פאר מידקייט בין איך אראפגעפאלן פון בענקל, נאך א פאר שעה אויספארשן מיך.

מ׳האט מיך צוריקגעפירט אין קאמער. צומארגנס אין דער פרי — ווידער אויף אן אויספארשונג, נאר דאסמאל האט זיך דארטן געפונען ד״ר שטאק. איך האב גלייך דערקלערט אין פויליש: „יא פאנא ניע זנאם״. די אויספארשערין האט זיך צעשריגן און געווארנט, אז איך זאל ריידן נאר רוסיש. דאקעגן דער דאקטער, פון גרויס שרעק און איבערראשונג האט דערקלערט, אז ער קען מיך יא און אנגעהויבן דערציילן, אז כ׳בין געווען ביי אים אין באראק אויף דער פארזאמלונג, ווו ס׳איז געפאלן דער באשלוס וועגן בונט. מיין ענטפער איז געווען, אז „איר, ה׳ דאקטער זענט איצט שטארק צעמישט און איר ווייסט נישט וואס איר רעדט. איך בין נאר צופעליק אריין צו אייך און געפרעגט צי דא וווינט דער בריגאדיר שטיין. ביי אייך איז דאך געווען פינצטער, טא ווי האט איר מיך געקאנט זען״?

דער דאָקטער האָט טאַקע באַשטעטיקט, אַז יענעם אָוונט איז ביי אים אין באַראַק געווען פינצטער, ער האָט בלויז געהערט מיין קול. איך האָב זיך געהאַלטן ביי מיינס, אַז דער דאָקטער קאָן מיך נישט און נאָר צוליב אַ טעות בין איך אַריין צו אים אין באַראַק.

— לובאַ, דערציייל אונדז נאָך עפּעס.

— וואָס זאָל איך דערציילן, אַז איר גלייבט מיר במילא נישט. זאָל דער דאָקטער אייך דערציילן.

איינזעענדיק אַז מער וועלן זיי פון מיר נישט אַרויסבאַקומען, האָט מען מיך צוריקגעפירט אין קאַמער.

צומאָרגנס ביינאַכט — ווידער אַן אויספאָרשונג. דאָסמאָל אָנגענומען אַן אַנדערע טאַקטיק, מיט גוטן. דער טיש איז געווען באַשטעלט מיט גוטע מאכלים, פון שענסטן און בעסטן.

— לובאַ, עס וויפל דיין האַרץ גלוסט.

— איך קען נישט עסן, אין דער צייט ווען מיינע חברטעס ליידן דאָ הונגער.

די אויספאָרשערס האָבן מיר געדראָט מיט גוטן און בייזן כ׳זאָל עסן, נאָר מיין געדאַנק איז געווען, אַז זיי זאָלן מיך נישט אָפּקויפן מיטן עסן — און טאַקע גאָרנישט גענומען אין מויל אַריין.

— אָט זע איך אויף דעם טיש, אַז ביי אייך אין לאַנד איז פאַראַן עסן צו דער זעט. פרעגט זיך אַ פראַגע, פאַרוואָס באַקומען די פאַרשיקטע און אַרעסטירטע נישט מער ווי 300 גראַם ברויט אַ טאָג? איז דאָס גענוג פאַר מענטשן? איר קענט באַשטימען די נאָרמע צום לעבן פאַר אַ דערוואַקסענעם מענטש?

ווידער איז מען אַריבערגעגאַנגען אויף אַ גוטן טאָן.

— וואָס דאַרף מען זיך אַרומרייסן? מיר זעען דאָך, אַז ביסט נישט קיין נאַר, אפשר ווילסטו מיט אונדז מיטאַרבעטן, דערציילן וואָס דיינע חברטעס אין קאַמער ריידן און איבערגעבן געניי וואָס ס׳איז פאָרגעקומען אין דער טייגע, ווער זענען דאָרט די שונאים פון דער ראַטנמאַכט? מיר וועלן דיך שיקן קיין מאָסקווע אין אַ ספּעציעלער שול און וועסט האָבן ביי אונדז אַ זאַט און צופרידן לעבן.

— איך וועל אַזאַ שול נישט ענדיקן און אויף יענער שול־באַנק וויל איך נישט זיצן.

זעענדיק אַז מען וועט ביי מיר גאָרנישט פּועלן, האָט מען מיך איינגעזעצט אין אַן איינצל־קאַמער, טאַקע אַ גרויסע, נאָר ריזיקע שטשורעס האָבן דאָרט אַרומשפּאַצירט — און דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרן כדי מיך אָפּצושוואַכן. נאָך 2 טעג זיצן אַליין און קעמפן מיט די מייז, רופט מען מיך ווידער אויף אַן אויספאָרשונג, נאָר איך בין געווען גענוג פאַרביסן און ווייטער געשוויגן. מ׳האָט מיך געפּאַטשט, געשלאָגן, געגאָסן קאַלט וואַסער — נאָר איך האָב דאָס מויל נישט געעפנט. מ׳האָט מיך צוריקגעשיקט אין קאַמער מיט די פרויען, וווּ כ׳בין פריער געזעסן.

*

יום־כיפור 1940, אין דער נאָוואָסיבירסקער תפיסה.

אַ דאַנק דעם וואָס מיר האָבן אין תפיסה זיך אויסגעלערנט דעם מאָרס־אַלפאַבעט, צומערשט מיט קלאַפּן אין דנאָ פון אַ טעפּעלע, דערנאָך — מיט קלעפּ אין די ווענט, האָבן מיר איינמאָל באַקומען אַזאַ „טעלעגראַם”, אַז מאָרגן וועט זיין יום־כיפור. אין דער שכנותדיקער קאַמער איז געווען פאַרשפּאַרט ד״ר באָלעסלאַוו דראַבנער, פון די אָנפירנדיקע פּ.פּ.ס.־חברים אין קראָקע. טאַקע פון זיין קאַמער איז געקומען די ידיעה וועגן יום־כיפור. נישט מחמת פרומקייט, נאָר מיר האָבן פּשוט מיט עטלעכע קלעפּ אין וואַנט זיך „אָנגעפרעגט”, וועלכער טאָג איז היינט, האָט מען געענטפערט די דאַטע און דערביי צוגעגעבן, אַז מאָרגן איז יום־כיפור. איך בין נישט זיכער, צי דאָס האָט ד״ר דראָבנער גופא געגעבן די תשובה, צי ווער אַנדערש פון זיין קאַמער.

דערהערנדיק די נייעס, אַז מאָרגן איז דער הייליקסטער טאָג ביי יידן, האָבן מיר באַשלאָסן צו פאַסטן. ווען מ׳האָט אין דער פרי געעפנט די טיר און אַריינגעגעבן די נאָרמע ברויט מיטן געקאָכטן וואַסער, האָבן מיר אַלע דערקלערט, אַז היינט פאַסטן מיר, מיר ווילן נישט קיין עסן. צווישן אונדזערע צען פרויען איז אויך געווען אַ קריסטין, מאַריאַ האָט זי געהייסן. אויך זי האָט זיך סאָלידאַריזירט מיט אונדזער תענית, הגם מיר האָבן געהאַט אַ פאַרדאַכט, אַז זי טראָגט צו דער תפיסה־מאַכט וועגן אונדז. נאָר אינגאַנצן זיכער אין דעם איז מען נישט געווען. באַלד דערנאָך איז געקומען אַ נאַטשאַלניק און געפרעגט:

— אַ וואָסער שטרייק פירט איר שוין ווידער?

— ס׳איז נישט קיין שום שטרייק, נאָר אַ יידישער יום־טוב, דער סאַמע הייליקסטער, וואָס איז פאַרבונדן מיט אַ תענית. מען מוז דעם טאָג פאַסטן. דעם טאָג ווערן מענטשן געמשפּט אין הימל — ווער עס זאָל לעבן אויף דער פריי, ווער עס זאָל אָפּפינצטערן אין תפיסה.

— פונוואַנען ווייסטו דאָס?

— איך ווייס דאָס פון דער ביבל. גאָט האָט אַזוי געוואָלט און דערפאַר מוז מען דאָס אָדורכפירן.

— קאַקאָי אָו וואָס באָג? אייער גאָט איז פון אַ האָלץ, אַ ליפּע־בוים.

— ווען איר וואָלט געווען אַן אינטעליגענטער מענטש, וואָלט איר נישט געזאָגט אַז גאָט איז פון אַ שטיק האָלץ.

— קטאָ ווידיעל וואַשעוואָ באָגאָ? (ווער האָט געזען אייער גאָט?).

— קטאָ ווידיעל סטאַלינאַ, קטאָ ווידיעל רוזוועלטאַ?

— פאַראַן מענטשן וואָס ריידן מיט סטאַלינען און מיט רוזוועלטן. דאָס קען מען באַווייזן.

— מיר קענען דאָס באַווייזן מיט דער ביבל. אונדזער משה רבינו האָט גערעדט מיט גאָט און דאָס אַלץ איז פאַרשריבן אין דער ביבל.

— אַז ביסט יאָ אַזוי קלוג און חוצפּהדיק, טאָ קום אין קאַרצער...

— אַז וועסט מיר באַווייזן אַ פּאַראַגראַף אין דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע וואָס הייסט שיקן אין קאַרצער פאַר גלייבן אין גאָט — גיי איך מיט דיר. אויב נישט, וועל איך נישט גיין אין קאַרצער.

דער אָפיציר האָט פאַרלאָזט און אַ שעה שפּעטער האָט ער מיך גערופן אין קאַנצעלאַריע: „קום, באַשטעטיק, אַז האָסט נישט געוואָלט עסן צוליב רעליגיעזע מאָטיוון און נישט ווי אַ שטרייק אָדער פּראָטעסט”.

— איך קען מיט אייך מיטגיין, נאָר קיין דערקלערונג וועל איך נישט אונטערשרייבן. כ׳האָב אייך שוין געזאָגט, אַז ס׳איז היינט דער הייליקסטער טאָג ביי יידן. מען טאָר אויך נישט שרייבן. איך וועל מיין דערקלערונג נישט אונטערשרייבן.

ווען ער האָט פאַרלאָזט דעם קאַמער, האָב איך זיך צעזונגען אויפן הויכן קול „הנני עני ממעש”. דער אָפיציר האָט זיך אומגעקערט און מיט כעס געפרעגט:

— וואָס זינגסטו אַזוי הויך?

— איך זינג נישט, נאָר איך בעט צו גאָט. דאָס איז אַ תפילה אין יום־ווּיפּור.

— פאַרוואָס זשע מוזטו אַזוי הויך שרייען?

— איך שריי נישט, נאָר איך בעט.

— ביי אונדז אַז מען בעט, טוט מען דאָס שטיל.

— אייער גאָט העגנט אין שטוב, רעדט איר צו אים שטיל. אונדזער גאָט איז אין הימל — מוז איך שרייען הויך, ער זאָל מיך דערהערן...

(אויפגענומען און פאַרשריבן: **א. זאַמדער**)

teatrnn.pl

רות גולדברג תרמה ליד ושם ערכה לימודית בנושא הגטאות

מסביבנו חומות

חוברת עזר למורה

רות גולדברג מבית האבות "נופי השרון" בנתניה הרימה תרומה בסיוע עמי האוס להפקתה ולהפצתה של ערכת חינוך מסביבנו חומות של בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם. בערכה מונצח זכרו של שמואל אליהו לרמן, אחיה של רות גולדברג, אשר נפל כפרטיזן ביערות באזור לובלין בשנת 1944. הערכה עוסקת בחיי היהודים בגטאות ומנסה להתחקות אחר חיי המשפחה, התמודדותם של הפרט ושל הקהילה עם גזרות הנאצים, חיי הכלכלה והפרנסה בגטאות ועוד.

בטקס שנערך בבית האבות ב־18 בפברואר בנוכחות בני משפחה, קרובים ואורחים, הוצגה הערכה בפעם הראשונה והוענקה לרות גולדברג. בטקס הציג מנהל אגודת נאמני יד ושם בישראל ירון אשכנזי נתונים על אודות יד ושם בתחילת שנות ה־2000, על תוכנית הפיתוח "יד ושם 2001" ועל האגודה. מיכאל פישר, מנהל מגמת הפיתוח בבית הספר המרכזי להוראת השואה, הציג את בית הספר, את משימותיו ואת יעדיו ובפרט את פעילותה של מגמת הפיתוח. עוד הוא הציג את הערכה, את התוכנה, את קהל היעד שלה ופרטים אחרים. בתום הטקס הוגשה לרות גולדברג תעודת נאמנת יד ושם.

א הארציקע באגריסונג אונדזערע פריינט

לובא קארן

צום דערגרייכן דעם בכבודיקן עלטער פון גבורות - 80 יאר
און דעם אקטיוון געזעלשאפטלעכן טוער אין בוענאס-איירעס

קאפל מיזשריצקי

צום דערגיין צו די 85. זייט געזונט און זייט ממשיך.
רבקהלע און דוד שטאקפיש

משה קארין / בוענאס־איירעס

קאָפּל מיזשעריצקי -

א בן שמונים וחמש

ער האט שטענדיק זיך געווידמעט בלב ונפש דער געזעלשאפטלעכער ארבעט לטובת דעם כלל, און אויך היינט איז ער טעטיק מיט יוגנטלעכן ברען...

די עמיגראציע וואס איז געגאנגען פון פוילן, צווישן ביידע וועלט־מלחמות, צו די אמעריקאנער לענדער, האט נישט געטראגן קיין מאסן־כאראקטער וואס איז א פועל־יוצא פון א געלויף אין פאניק, ווי מען לויפט פון א שריפה. צו מיינסטן איז אוועק די יוגנט, וואס האט נישט געזען פאר זיך קיין צוקונפט און קיין תכלית אין זייערע וווין־ערטער. די יידישע יוגנט אין פוילן איז שוין דאן געווען א סאציאל־באוווסטזיניקע, וואס איז געקומען פון די ארבעט־רייען און פון פראלעטארישע ארגאניזאציעס, און האט זיך ארויסגעלאזט אין דער גרויסער וועלט אריין, צו קענען פאנאנדערנעמען די הענט און אויפבויען אן אויסגעחלומטע צוקונפט מיט דער אייגענער פראצע. צווישן אט־די יוגנטלעכע, וואס האט זיך נישט באפרידיקט מיט דעם נעבעכדיקן אויסלעב, האט זיך אויך געפונען דער יונגער קאפל מיזשעריצקי.

עס איז געלאפן דאס יאר 1935, ווען דער 19־יאריקער בחור קאפל מיזשעריצקי איז אנגעקומען קיין בוענאס־איירעס. נישט געקוקט אויף יוגנט, האט ער שוין אבער געבראכט מיט זיך אן אומאפשאצבארן קולטורעלן באגאזש, וואס איז געווען דער סך־הכל פון דער דערציונג וואס ער האט באקומען אין זיין היים, און וואס איז אים אזוי שטארק צונוץ געקומען אין זיין נייעם וווין־ארט - ארגענטינע.

ער איז געבוירן געווארן ט״ו חשון, 1915, אין לובלין, פוילן, - א שטאט וואס האט געהאט 45,000 יידן, אויף א סך־הכל פון 120,000 איינוווינער. לובלין איז בארימט געווען מיט איר ישיבה ״חכמי לובלין״. דארט איז אנגעגאנגען א שפרודלדיק יידישער לעבן, וואס איז געווען א קאך־קעסל פון פארשיידענע טענדענצן: רעליגיעזע, וועלטלעכע, ציוניסטן, קאמוניסטן, בונדיסטן...

קאפלס קינדהייט און יוגנט איז אפגעלאפן אין זיין היים, צוזאמען מיט זיינע צוויי ברידער און א שוועסטער, מיט

זיין פאטער אלקסאנדר זיסל און זיין מוטער יוכבד. זיין פאטער האט געארבעט אין א גארבעריי און זיין מוטער איז געווען א הויז־באלעבאסטע.

ווי די מערהייט יידישע יונגעלייט פון זיין שטאט, האט קאפל נישט געהאט קיין צוטריט צו העכערע בילדונג. זיינע ערשטע אותיות האט ער געלערנט אין חדר, און עטוואס יידיש - ביי א פריוואטן וועלטלעכן לערער. פון זיין פריסטער יוגנט אן, האט ער זיך אנגעשלאסן אין דער לינקער פועלי־ציוניסטישער קינדער און יוגנטלעכער באוועגונג, און שפעטער - אין דער פאליטישער פארטיי.

דא, אין ארגענטינע, האט קאפל פארנומען א פאדער־פלאץ צווישן די אימיגראנטן וואס האבן זיך געווידמעט - מיט קאפאציטעט און אידעאליזם - צו בויען שולעס, הילפספאראיינען, פארבאנדן פאר קעגנזייטיקער שטיצע, לאנדסלייט־פאראיינען, פארלאגן און קולטור־געזעלשאפטן.

פון זיין יוגנט אן האבן אים צוגעצויגן די ביכער און - הויפטזאכלעך - יידישע צייטונגען, וואס ער האט דערהאלטן פון זיין פעטער קאפל דיאמאנט, א ראטמאן אין לובלין (אנפאנג 1939). דא, אין בוענאס־איירעס, האט מיזשעריצקי מיטגעארבעט אין דער ציוניסטיש־סאציאליסטישער פארטיי פועלי־ציון פון לינקער טענדענץ.

אין זיין היים פלעגן זיך פארזאמלען, ספעציעל פאר די וואלן, די אנגעזעענסטע פארטיי-פירער מיט די אנגעשלאסענע מיטגלידער. עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט וואס די יוגנט-ארגאניזאציע אין וועלכער קאפל איז געווען אנגעשלאסן, זאל באצייכנט ווערן ווי "יונגבאר", דאס הייסט - "יונגע באראכאוויסטן". זי איז, אייגנטלעך, געווען דער יוגנט-צווייג פון דער "ציוניסטיש-סאציאליסטישער פארטיי - פועלי ציון", באזירט אויף דער דאקטרינע פון א נאציאנאל-סאציאלער באפרייאונגס-באוועגונג, פונעם אידעאלאג בער באראכאוו.

איינער פון קאפלס מדריכים אין דער יוגנט-באוועגונג, וואס האט געלאזט אומאפמעקבארע שפורן אויף זיין גייסט, איז געווען שלמה מיטעלמאן, וועלכער האט - מיט יארן שפעטער - זיך אויסגעצייכנט אין דעם קאמף קעגן די נאציס בעת דער צווייטער וועלט-מלחמה. מיטעלמאן איז העלדיש געפאלן אין דער שלאכט. אין דעם בוך "בריוו פון פראנט", איז פאראן אן ארטיקל אין וועלכן מיזשעריצקי באשרייבט פרטימדיק דאס לעבן און די העלדישקייט פון שלמה מיטעלמאן, און ער רופט אים אן "חבר שלמה, מיין רבי"...

ווען ער איז אלט געווען בלויז 17 יאר, אין 1932, איז קאפל אויסגעוויילט געווארן אלס דעלעגאט צום טעריטאריעלן קאנגרעס פון דער פועלי ציון-יוגנט, וואס איז פארגעקומען אין ווארשע. דארט האבן געהאלטן רעדעס און געגעבן לעקציעס פירערס פון דער הייך ווי זרובבל, בוקסבוים, לעוו און אנדערע. אבער דער וואס האט געמאכט ז'עם טיפסטן איינדרוק אויף די דעלעגאטן, ריידנדיק אויף דער טעמע "יידישע געשיכטע", איז געווען פראפעסאר עמנואל רינגעלבלום, דער דאזיקער אוסערגעוויינלעכער מאן, וועלכער האט שפעטער, אין פינצטערע טעג פארן יידנטום, צונויפגעזאמלט דעם בארימטן "ארכיוו פונעם ווארשעווער געטא", א פארשטעלטן און פארדעקטן אונטערן טיטל פון "עונג שבת"... רינגעלבלום איז שפעטער אומגעקומען אין געטא.

ווען קאפל האט באשלאסן צו עמיגרירן קיין ארגענטינע, האט ער צוגעזאגט זיין כלה, איטע שענקאר, איר אריבערצונעמען קיין ארגענטינע וואס שנעלער. איטע איז געווען א שיינע, חנודיקע פריילן, וואס האט שוין געארבעט אין דער זעלבער ארגאניזאציע וואס קאפל. אבער כדי צו דערפילן זיין צוזאג, האט קאפל געמוזט ווארטן ביז ער וועט ווערן פוליאריק, לויט די דעמאלטדיקע ארגענטינער געזעצן (22 יאר), און אויך בייקומען פארשיידענע ביוראקראטישע פראצעדורן. לסוף, אין יאנואר 1939, ווען מ'האט שוין געריידט אפן וועגן דעם אנקום פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז איטע אנגעקומען קיין ארגענטינע און זיי האבן חתונה געהאט.

שפעטער זיינען געקומען די קינדער: פייגעלע און מענדעלע. ביידע זיינען דערצויגן געווארן אין דער שלום עליכם-שול פון מאטאדעראס און האבן פארגעזעצט אוניווערסיטעטישע שטודיומס. דערנאך זיינען "אנגעקומען" פינף אייניקלעך - פיר יינגלעך און א מיידל -. ליידער איז אין אייניקל דא נישט לאנג געשטארבן. קאפל האט נאך א מאל ארויסגעוויזן זיין מאראלישן כח און זיין פעסטן כאראקטער, ביים אריבערטראגן דעם אומגליק מיט מוט און אנטשלאסנקייט ווייטער אנצוגיין מיט זיין געזעלשאפטלעכער טעטיקייט.

היינט דערפרייען זיינע טעג די דריי אוראייניקלעך: מיפאלה, פלארענסיא און לאה.

כדאי צו דערמאנען, אז די ערשטע יארן אין ארגענטינע זיינען נישט געווען קיין גרינגע פאר מיזשעריצקין. אבער ווי-נאר ער האט באוויזן זיך "צו שטעלן אויף די פיס", האט ער זיך געווידמעט, בלב ונפש, צו געזעלשאפטלעכער ארבעט. ער איז אריין אין דער פירדניקער קאמיסיע און אין דעם קאמיטעט פאר דער בויאונג פונעם בנין פון דער שלום עליכם-שול אין געגנט פון מאטאדעראס. די אומשטענדן זיינען נישט געווען קיין קרינגע, אבער דער ווילן צו האבן אן אייגענע שול-געביידע פאר די הונדערטער יידישע קינדערלעך פון מאטאדעראס און אומגעגנט, האט מנצח געווען. א סך אקטיוויסטן האבן זיך אנגעשלאסן אין דער ארבעט, און ענדלעך - אין אקטאבער 1951 - איז פארגעקומען דער חנוכת-הבית פון דער שולע, ביי דער פרייד פון דער גאנצער געזעלשאפט.

די שולע איז געוואקסן און, צוזאמען מיט איר - איז אויך אויפגעקומען אן אינסטיטוציע, "סיאאב", וואס האט געדינט ווי אן עקאנאמישער און סאציאלער אנשפאר פאר דער שול. זיי האבן אויך אפגעקויפט א הויז, אויף איינצוארדענען א "קן" - א פיליע פון דער יוגנטלעכער ציוניסטישער באוועגונג "הבונים דרור". א סך פון אירע מיטגלידער זיינען געווען געוועזענע שילערס פון דער שולע, און פון אירע רייען זיינען ארויס חלוצים, וועלכע האבן שפעטער באפעלקערט די קיבוצים פון מדינת ישראל.

קאפל מיזשעריצקי האט געזען אין דער דאזיקער טעטיקייט א באערונג פאר די דערציערס פון "יונגבאר" אין לובלין, וועלכע זיינען דערמארדעט געווארן דורך די נאציס אין דער צווייטער וועלט-מלחמה.

ווען מיזשעריצקי האט זיך אריבערגעצויגן, מיט זיין משפחה, אין דער געגנט "אנסע", אין צענטער פון דער שטאט בוענאס-איירעס, האט ער גלייכצייטיק אריבערגעטראגן זיין געזעלשאפטלעכע טעטיקייט אין דער "עבודה"-פארטיי, אין דעם לובלינער לאנדסלייט-פאראיין, און לסוף - אין דעם "פארבאנד פון פוילישע יידן". אין דעם דאזיקן פארבאנד האט מיזשעריצקי פארנומען - במשך פון עטלעכע יארצענדליק - אמטן אויף פארשיידענע קולטור-געביטן. היינט איז ער דארט פרעזידענט.

אלץ וואס עס האט מיט זיך פארגעשטעלט דער "פוילישער פארבאנד", מיט זיינע קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אקטיוויטעטן, ווי אויך מיטן ארויסגעבן די 175 בענד וועגן דער געשיכטע פונעם פוילישן יידנטום, איז ווערט באזונדער קאמענטירט צו ווערן. מיר וועלן טאקע זיך באציען צו דעם ביי א קומענדיקער געלעגנהייט. מיר ווילן אבער יא אונטערשטרייכן, אז קאפל מיזשעריצקי פירט דורך, יאר נאך יאר, דעם אזכרה - אקט, צווישן ראש-השנה און יום-כיפור, ביים מאנומענט אויפן בית-עולם אין טאבלאדא, אויף צו באערן די קרבנות פון דער שואה.
פאר די לעצטע פער יאר ווערט די דערמאנונג דורכגעפירט צוזאמען מיט דער "האלאקאסט-פונדאציע לזכרון די אומגעבראכטע דורך די נאציס".
כדאי צו אונטערשטרייכן, אז מיזשעריצקי איז געווען איינער פון די שטיצערס פונעם פראיעקט איבערצושרייבן די אייגנטום-פאפירן פון דעם בנין פונעם "פארבאנד", פארן קרן קימת לישראל און פארן מושב זקנים, אין בוענאָס-איירעס.

ביים היינטיקן טאג איז קאפל מיזשעריצקי ווייטער טעטיק, מיט יוגנטלעכן ברען, אין דער "עבודה"-פארטיי. ער פעלט נישט אויף קיין איין פארזאמלונג פונעם צענטראל-קאמיטעט, וואס קומט פאר יעדע 15 טעג. זיינע פארשלאגן און אינטערווענצן, באזאכטע און באלאדענע מיט זיין לאנגער עקספעריענץ, ווערן אויפגענומען מיט דרך-ארץ דורך אלע חברים זיינע. ביי מער ווי איין געלעגנהייט רופן ארויס זינע געדאנקען, קלארע און זאכלעכע, אפלויזן מצד אנוועזנדיקע.

ער נעמט אויך אנטייל אין די כינוסים וואס קומען פאר יעדע צוויי יאר, אויף וועלכע עס ווערן אויסגעוויילט די פארטיי-אויטאריטעטן.

קאפל איז אויך א מיטגליד אינעם ראט פון דער "אמיא", (קהילה פון בוענאס-איירעס) - א מין "פארלאמענט", צוזאמענגעשטעלט פון 90 מיטגלידער, וועלכער פארזאמלט זיך עטלעכע מאל אין יאר אויף צו באהאנדלען וויכטיקע געזעלשאפטלעכע ענינים.
איינע פון מיזשעריצקים מעלות, איז די פולקאמסטע טרייהייט זיינע צו דער פארטיי. ער האט זיך קיין מאל נישט געלאזט באאיינפלוסן דורך די פרעדיקערס פון דיסציפלינערע אפנייגונגען. ער איז שטענדיק געבליבן טריי צו זיינע איבערצייגונגען און צו די באשלוסן פון דער מערהייט. פאר זיין ריינעם מארשרוט האט ער פארדינט דעם רעספעקט פון אלע וואס קענען אים און קומען מיט אים אין קאנטאקט.
צום באדויערן, האט ער - אין יאר 1992 - געליטן דעם שרעקלעכן פארלוסט פון זיין געליבטער לעבנס-באגלייטערין איטע. ער האט אבער אליין זיך געטרייסט, מיט פילבארע ווערטער, אז ער האט נאך א סך מאטיוון ווייטער צו קעמפן: זיין משפחה (קינדער און אייניקלעך), זיינע טרייע חברים פון לאנגע יארן, און די געזעלשאפטלעכע ארבעט לטובת הכלל.
צו דער געלעגנהייט פון זיין 85סטן געבורטסטאג, באגריסן מיר הארציק דעם ליבן פריינד קאפל מיזשעריצקי, - דעם נאבעלן חבר, דעם אמתן מוסטער פון אן עסקן, העוסק בצרכי ציבור שלא על מנת לקבל פרס, און מיר ווינטשן אים נאך א סך יארן פון פרוכטבארער טעטיקייט, אין באגלייטונג פון זיינע קינדער, אייניקלעך, אוראייניקלעך, פריינד און חברים, וואס שאצן און ליבן אים!

לעת-עתה זאגן מיר - עד מאה, כעשרים!...

דיגעזעלשאַפט פאַראייניקטע קינדער פון לובלין און אומגעגנט

ENFANTS UNIFIES DE LUBLIN ET ENVIRONS

באַגריסט מדינת ישראל

צום 53סטן יום-העצמאות

מיר ווינטשן זי זאָל וואָס גיכער דערגרייכן אַ שלום מיט די אַראַבישע מדינות און דער עיקר מיטן פּאַלעסטינער פאָלק, און ס'זאָל הערשן אין לאַנד פון ישראל אַ פּראָספּעריטעט און סאָציאַלע גערעכטיקייט.

דער קאָמיטעט

מדינת ישראל
STATE OF ISRAEL

Ministry of Health
Public Health Laboratories
Central Virology Laboratory

משרד הבריאות
המעבדות לבריאות הציבור
המעבדה המרכזית לנגיפים

10 במאי, 2001

<u>לכל המעוניין</u>

<u>מר חיים שביט – מתנדב מצטיין</u>

מר חיים שביט עובד כמתנדב במעבדה המרכזית לנגיפים מאז שנת 1988.

בעבודתו הוא מסייע לעובדים המקצועיים להשלים משימות שונות הכרוכות ברישומי חולים ותוצאות מעבדה: משימות המכבידות על העובדים המקצועיים וגוזלות זמן יקר מאד.

משימות אלו דורשות אחריות רבה, מסירות ונאמנות – בנוסף לדייקנות הרבה הנדרשת בעבודה.

מר חיים שביט הינו בדיוק אדם כזה: חרוץ, מסור, אחראי, דייקן וקפדן, מעל ומעבר.

מעבר לכך: מר שביט הוא גם אדם נעים-הליכות, והעובדים שמחים לקראתו מאד ואפילו רבים ביניהם מי יזכה בשירותיו הטובים.

אנו, כל צוות מעבדת נגיפים, בטוחים שמר חיים שביט הוא מתנדב מצטיין וראוי לכל הערכה וגמול אפשריים שניתן להעניק למתנדב.

בכבוד רב,

ד"ר אלה מנדלסון
מנהלת המעבדה המרכזית לנגיפים

משרד הבריאות
המעבדה לבריאות הציבור
המעבדה המרכזית לנגיפים
המרכז הרפואי ע"ש חיים שיבא
תל-השומר 52 621

Chaim Sheba Medical Center Tel-Hashomer, 52621, Israel Tel: 972-3-530-2388 Fax: 972-3-530-2457
המרכז הרפואי ע"ש חיים שיבא תל-השומר, 52621, ישראל טל: 03-530-2388 פקס: 03-530-2457

הארציקע צוזאמענטרעפן מיט לובלינער אין קאנאדע

פאָלע און סוכער פאַכטשאַש ראשון לציון

דעם 15טן יוני 1976, זענען מיר אָנגעקומען קיין מאָנ־טרעאל, וווּ עס האָבן אָפּגעוואַרט אונדזערע קינדער, משפּחה ווי אויך נאָענטע פריינד, די לובלינער משפּחות: זימעל־שטערן, מאָסקע בוים, שלמה וואָלבערג און אַנדערע. די באַגעגעניש מיט די קינדער און מיט אַלע פריינד איז געווען זייער אַ האַרציקע און אַנגענעמע.

לײדער, איז פריינד סעם ברייטער נישט געווען אויפן פלי־פלאַץ, ווייל ער האָט אַדורכגעמאַכט אַ שווערע האַרץ־אָפּעראַציע.

דעם צווייטן טאָג זענען מיר געווען אים באַזוכן אין אַ דערהאָלונג־היים. ער האָט זיך זייער געפרייט מיט אונדז. סעם איז נאָך אַ לענגערע צייט געווען אין דעם אָפּרו־היים, ווו מיר האָבן אים אָפּט באַזוכט. ווען ער האָט זיך שוין געפילט בעסער, איז פאַר מיר געווען אַ גרויסע פרייד אים צו נעמען אַהיים. נאָך אַ פּאָר טעג האָט זיין פרוי סאַראַ געמאַכט אַן אויפנאַמע לכבוד סעמס געזונט ווערן. ס'א־ין געקומען אַ גרויסער עולם אים באַגריסן, אויך די גאַנצע משפּחה מיט פריינד. צו אונדזער אַוועקפאָרן, נאָך צוויי מאָנאַטן זיין אין מאָנטרעאל, האָט סעם זיך געפילט גאַנץ גוט. לאָמיר האָפן, אַז ער וועט שוין פון קיין קראַנקייט נישט וויסן מער.

אַ פּאָר טעג נאָך אונדזער אָנקומען קיין מאָנטרעאל, האָט די לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט אַדורכגעפירט דעם יער־לעכן שלוס־מיטינג. עס זענען געווען אַנוועזנד איבער 60 פערזאָן. ס'איז געווען אַ שיינער מיטינג מיט אַ גוטער שטימונג. דעם געלונגענעם אונט־ברויט האָט צוגעגרייט רחלע זימעלשטערן. מען האָט אונדז זייער האַרציק באַ־גריסט. איך האָב אָפּגעגעבן אַ באַריכט וועגן דער טעטיקייט פון אונדזער לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל.

עטלעכע טעג נאָך אונדזער אָנקומען קיין מאָנטרעאל, זענען מיר געווען באַזוכן די פריינד צעשע און סימאָן זיי־דענווערג. אויך סימאָן איז דאַן געווען נאָך אַ שווערער האַרץ־אָפּעראַציע, אָבער ווען מיר האָבן אים געזען, האָט ער זיך געפילט בעסער; שפּעטער זענען די זיידענווערגס אָפּגעפאָרן קיין מיאַמי זיך אָפּרוען. צו זייער אָפּפאָרן און אונדזער אָנקומען, האָבן די משפּחה יאסקע בוים איינגע־אָרדנט אַ שיינע אויפנאַמע ביי זיך אין הויז, פאַר אַ גרויסן עולם.

נאָך אַ פּאָר וואָכן זיין אין מאָנטרעאל און אָנגעפרייט זיך מיט אַלע, זענען מיר געפאָרן קיין טאָראָנטאָ, ווו אונ־דזערע פריינד האָבן שוין אויף אונדז געוואַרט. אין טאָ־ראָנטאָ זענען מיר געווען אין הויז פון פעלע און מאיר פרידמאַן, אונדזערע גוטע פריינד פון אַ סך יאָרן. זיי האָבן אונדז גוט אויפגענומען. מיר האָבן פאַרבראַכט אין טאָ־ראָנטאָ מער ווי אַ וואָך. דאָרט האָט יעדער באַזונדער פון די לובלינער פריינד אונדז גוט און פריינדלעך אויפגענו־מען ביי זיך אין הויז.

פריינד פרידמאַן האָט געשיקט פאַר די לובלינער אין ישראל 100 דאָלאַר, און די פריינד אלספּעקטאָר און ראָ־טענבערג — צו 50 דאָלאַר.

דעם לעצטן אָוונט פון אונדזער זיין אין טאָראָנטאָ, האָט די משפּחה פרידמאַן געמאַכט לכבוד אונדז אַ געזעגענונג־מסיבה. עס זענען געקומען אַ סך פריינד אונדז געזעגענען.

נאָכן צוריק קומען קיין מאָנטרעאל, האָבן זיך ווידער אַלע געפרייט מיט אונדז. די לעצטע וואָך פאַרן אַוועקפאָרן, האָט דער פאָרזיצער פון די לובלינער גערופן אַ קאָמיטעט־זיצונג, און געשיקט פאַר די לובלינער אין ישראל 250 דאָלאַר, — און פאַרן אָפּפאָרן, האָבן אונדזערע פריינד רחלע און נפתלי זימעלשטערן געמאַכט פאַר אונדז אַ געזעגענונגס־אָוונט. עס זענען געווען איינגעלאַדן די גאַנצע משפּחה און פריינד לובלינער, ווי אויך נישט־לובלינער.

מיר דאַנקען זיי גאָר הערצלעך פאַר דער גוט־פאַר־ברענגטער צייט מיט זיי צוזאַמען. זיי האָבן אונדז געשענקט אַ סך אויפמערקזאַמקייט.

ענדלעך איז געקומען דער טאָג וואָס מיר האָבן גע־מוזט צוריקפאָרן. דער טאָג איז געווען פאַר אונדז אַ ווייטאָג־דיקער צו פאַרלאָזן די קינדער, די משפּחה ווי אויך אַלע פריינד. עס האָט זיך שוין אָבער געבענקט נאָך ישראל, ווו מיר האָבן אויך משפּחה און פיל גוטע פריינד.

לזכרם של הורינו

שפרה ומשה גרדל,

ואחותנו **דבורה** הי"ד

שנרצחו בידי הנאצים במחנה השמדה

ליד העיר לובלין שבפולין

האזכרה
לקדושי לובלין

תתקיים השנה בבית ציוני אמריקה

בת"א

רח' אבן גבירול

ביום שלישי 27 בנובמבר 2001

בשעה 6 בערב

בריוו פון לאַנדסלייט

למר שריפט שלום וברכה,

קבלתי את כל החוברות ואין לי מילים איך להודות לך.
הייתי חייבת לשלוח אותן לכמה אנשים ושמחתי שעזרת לי לעשות את זה.
מצטרפת קבלה של התרומה שלי ל״קול לובלין״ דרך בנק הדואר. כל טוב

ורדה אמירה

* * *

מאנטרעאל 14-טן אויגוסט - 2001

טייערער פריינד אלעקסאנדער שריפט.
אייער ליבן בריוו האב איך ערהאלטן, פאר וועלכן איך דאנק אייך זייער, דאס ערשטע פאר די בילדער פון דער שול וואס עס דערמאנט זיך מיר אסאך פארגאנגענהייט.
איך דאנק אייך אויך וואס איר געדענקט מיר צו ווינטשן צו דער חתונה פון מיין אייניקל. עס איז געווען זייער א שיינע חתונה. זיי זאלן זיין גליקלעך. זיי זענען אוועק געפארן קיין וויניפעג.
און איין אייניקל האב איך אין וואנקאווער און איינער אין אין מאנטרעאל. ליבער פריינד, איך בין שוין אויך נישט אזוי יונג אין די אכציג. ווי לאנג איך קען אנגיין מיין אייגענע צייט, גיי איך ווייטער. אלעקסאנדער שריפט איך דאנק אייך נאך אמאל פאר אלע שיינע ווינטשן. גאט זאל אייך געבן מיט אייער פאמיליע א סאך גוטס וואס איר ווינטשט זיך אליין. א דאנק פאר דעם איבערגעבן די גרוסן צו די לובלינער לאנדסלייט און אלע מיינע גוטע פריינד. ביי דער געלעגנהייט לייג איך צו א טשעק פון - 50. דאלער פאר דעם קול לובלין.
איך קען זיך גארנישט אוועקרייסן פון די בילדער פון דער שול. דאס איז אלץ פאר היינט. זייט מיר געזינט פיל הארציקע גריסן פאר אייך און אייער משפחה און פאר די לובלינער לאנדסמאנשאפט און אלע מיינע פריינט.

רושקע צווייקאפט, מאנטרעאל

* * *

ליבער פריינד אלעקסאנדער,

קיין ספעציעלע נייעס איז נישט דא. איך און מיין ל. פרוי בראניע פילן זיך נישט שלעכט. אוודע פילט מען שוין אביסל די עלטער, ווי זאגט מען אבי נישט ערגער. ביי אונזערע קינדער און אייניקלעך איז אלעס אין ארדנונג.
איך האב דערהאלטן דעם קול לובלין פאר וועלכן איך דאנק אייך אלע, דעם גאנצן קאמיטעט. איך ווייס אז עס איז נישט לייכט ארויסגעבן אזא זשורנאל. מען דארף זיך גענוג אנשטרענגען כוח און ארבעט. איך גלייך אז איר האט פארגעסן צו שיקן א קול לובלין צו אבע סלאמא און זיין שוועסטער פעסע פאגעל. זיי זענען געפארן אויף ווינטער וואקאציע זיי קומען שוין באלד צוריק.
דא אין טאראנטא איז נישט דא קיין סאך לובלינער, ווי אין מאנטרעאל.
מען קען גארנישט טוען געגן דער נאטור און דאס לעבן גייט ווייטער אן. איך גלויב אז איר אלע, דער גאנצער קאמיטעט פילט זיך נישט שלעכט איר דארפט זיין געזונט און האבן כוח, ווייטער אנגיין מיט דער געזעל-שאפטליכע ארבעט און ספעציעל פאר די לובלינער פון איבעראל.
איך לייג אריין א געלט איבערווייס פון -.25 אמעריקאנער דאלער. איך ווױן אין קאנאדע אבער איך שיק אמעריקאנער געלט וויל עטליכע מאל האט מען געמאכט א טעות, מען האט געשריבן קאנאדיש געלט.
מיטן אויסוויילן דעם נייעם פרעמיער-מיניסטער אריאל שרון, טא לאמיר האפן אז עס וועט קומען א שנעלער שלום אין ישראל.
איך ענדיק מיין קורצן בריוו, א גרוס פאר שטאקפישן מיט זיין משפחה זאלן אלע זיין געזונט. א ספעציעלן גרוס פאר משה וואסאנג מיט זיין משפחה.
זייט אלע געזונט. א הארציקן גרוס פאר אלע לובלינער. מען זאל הערן איינער פון אנדערן גוטע גרוסן. דיין פריינד יאסקי, ברוניע און פאמיליע.

טאראנטא

* * *

ליבער פריינד דוד,

איך שיק אייך און אייער ליבע פרוי מיינע בעסטע ווונטשן צום נייעם יאר 2000. דאס וויכטיקסטע געזונט און ווי זינגט מען דאס אין אונדזער יידישן ליד ״א ביסעלע מזל״. און דאס וויכטיקסטע - שולם און ישראל.

אייער מענדל וויסמאן, קאפענהאגן

* * *

חשובער פריינד שטאקפיש

נעמט צו אונדזערע בעסטע ווונטשן פאר אייך און אייער פאמיליע צום נייעם יאר-געזונט און ווי ווייט מעגלעך - יארן צום לעבן מיט אייער פרוי און קינדער און אויך בעסערע נייעס פון אייערע און אונדזער מדינות.

אנאטאלי און פערעלע בינשטאק, פאריז

לזכרם • צום אנדענק

בן-ציון ליבנד ז"ל

בן-ציון ליבנד נולד בלובלין ב-6.6.1915, להינדה ומשה והיה הבן הבכור במשפחה לה נולדו עוד שני בנים יעקב ושאול.

משפחת ליבנד שעסקה בייצור ומסחר של בגדי נשים, היתה משפחה ציונית, וההורים דאגו לכך ששלושת הבנים ישלטו כהלכה בשפה העברית.

בן-ציון, שנקרא בפי כולם בן, היה תלמיד מצטיין אשר סיים את לימודיו בגמנסיה בגיל 17. עמדו לפניו שתי אלטרנטיבות להמשך לימודיו, הסורבון בפריס או הטכניון בחיפה. ארץ-ישראל כמובן התאימה יותר לבן דובר העברית השוטפת, אשר הגיע ארצה לחיפה בשנת 1933 ונרשם ללימודי הנדסת בנין בטכניון ההיסטורי שבהדר הכרמל.

ההורים מימנו לבן את שכר הלימוד, אך לכיסוי שאר הוצאותיו עבד באתרי בניה באיזור חיפה כפועל בנין, בתפסנות ויציקות בטון.

בסוף שנות ה-30 הצטרף בן-ציון לצבא הבריטי ושרת בדרגת קצין בגדודי ההנדסה.

לצה"ל גויס בן-ציון בשנת 1948 כקצין הנדסה בדרגת סרן והשתתף במלחמת השחרור ובמבצע סיני. במשך שנים רבות עשה מילואים ביחידות ההנדסה השונות וכן במסגרת יחידות הבינוי של חיל האויר.

באזרחות, כמהנדס אזרחי, שימש בשנות ה-40 בתפקיד מהנדס המועצה האזורית גזר, ומהנדס המועצה המקומית רחובות. בראשית שנות ה-50 הקים משרד לייעוץ ותכנון של כבישים ושדות תעופה, אשר גדל ושגשג במשך השנים, העסיק מהנדסים, טכנאים ושרטטים רבים וביצע עבודות תכנון ופיקוח עבור משרדי ממשלה ושלטונות צה"ל.

בן-ציון היה המתכנן הראשי של נמל התעופה בן-גוריון בשנות השישים והשבעים ובן אחד מבכירי המתכננים של מרבית שדות התעופה של חיל-האויר בשנים הללו.

משרד היעוץ שהקים, וכן הוא עצמו כמהנדס, נחשבו בחוגי המקצוע למעולים ביותר, שאינם מוותרים על האיכות לטובת הכמות. הוא "גידל" דור שלם של מהנדסים ומתכננים שהודות לו המהווים היום את עיקר הממסד ההנדסי הפרטי בשטח הכבישים ושדות התעופה.

בתחילת שנות השמונים, עקב פגיעה חמורה בראייתו, נאלץ לצמצם את פעילותו המקצועית.

כאדם היה בן ציון נעים הליכות, ג'נטלמן אמיתי, איש חכם ונבון שכל ידידיו הוקירוהו, תכונות עליהן שמר עד יומו האחרון.

בן-ציון ליבנד נפטר בגיל 86 ביום 10.10.01.

הבן עודד

*

יעקב ליבנד ז"ל

נולד בפולין בעיר לובלין ב-1.1.1918.

סבתו איטה פרייזינגר היתה עובדת סוציאלית אשר שמשה. בקהילה כקופת צדקה ומגן דוד אדום באחת. היא טיפלה בעניני ציבור של 30,000 יהודי לובלין. היא הִיתה מוצאת תשובה ופתרון לכל הבעיות הכאובות והבוערות. בין היתר טיפלה הסבתא הנערצת בשחרור של בחורים יהודים מצבא הצאר - לעיתים על ידי הטלת מומים קלים בצעירים.

אחד הצעירים שבאו להשתחרר מהצבא היה משה ליבנד. הוא התאהב בבתה הינדה פרייזינגר - הם נישאו ונולדו להם שלושה בנים - בן-ציון, יעקב ושאול.

יעקב גדל בבית ציוני והתחיל ללמוד עברית בגיל 7. כשהיה בן 11 ודבר עברית צחה, נבחר כנציג בית-הספר לברך את המרצה האורח זאב ז'בוטינסקי.

לאחר סיום לימודיו בגימנסיה התכוון יעקב לעלות ארצה ללימודים אקדמיים. אחיו בן-ציון כבר היה בארץ ולמד בטכניון בחיפה. אולם עקב מצב כלכלי,

דחה את תכניותיו ונרשם בינתיים ללימודי טכנאות שיניים וגרפיקה.
בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם והגרמנים כבשו את פולין. יעקב שיצא לביקור קרובים בעיירה קטנה ומרוחקת מלובלין, לא חזר העירה משום שנודע לו שהגסטפו כבש את לובלין.
הוא הצטרף לקבוצת חברים והגיע לעיר לבוב (שהיתה בשליטה רוסית) בה עבד בעבודות מזדמנות עד שנעצר על ידי הרוסים ללא דרכון והוגלה לצפון הרחוק ליער ליד העיר ארכנגלסק שבסיביר.
יעקב שהועסק בעבודה מפרכת שעיקרה היה כריתת יערות והובלת העצים, חלה והיה על סף המות. הוא ניצל הודות לחבר פולני שטיפל בו במסירות.
יעקב שוחרר לאחר 14 חודשי עבודה בעקבות הסכם בין רוסיה לבין ממשלתה הגולה של פולין ונסע דרומה לקוקז.
בתום המלחמה חזר ללובלין, אך לא מצא שריד מבני משפחתו אשר הושמדו במחנה מאידנק.
עם קבוצת צעירים נסע יעקב דרומה לאורך אירופה ועלה על אנית המעפילים כ"ג יורדי הסירה, בדרכו לארץ-ישראל. האניה נתפסה על ידי הבריטים והמעפילים ובהם יעקב הוגלו למחנה מעצר בקפריסין.
לאחר שחרור העצורים מקפריסין ועליתו לארץ בשנת 1947 התגייס לפלמ"ח והשתתף בפריצה לירושלים עם חטיבת הראל.
תעודתו מפולין של לימודי הגרפיקה אפשרה לו להתקבל לעבודה בארץ.
בתחילה עבד בדפוס הותיק לוין-אפשטיין בהכנת פלקטים ובולים וכן בהפרדת צבעים לדפוס ואחר כך עבר לעבוד במחלקת המדידות הממשלתית בתל-אביב במדור למפות, בו עבד עד פרישתו לגמלאות, בשרטוט מפות צבאיות.
לאחר מות אשתו מירי בשנת 1976, התמסר יעקב ביתר שאת לציור ולפיסול, ציוריו מלאו את ביתו ופסלי הקרמיקה שלו היו מתנה מבוקשת בקרב ידידיו, קרוביו ומכריו. יעקב עסק גם באיור ורישום הומוריסטי וחלומו היה להוציא ספרון בנושא.
בשנה האחרונה התגורר יעקב בבית-אבות "משען" ברמת אביב, בו הנחה את החוג לציור, כמו כן ערך תערוכה של ציוריו במקום, וזכה להוקרה רבה בעקבות פעילותו ההתנדבותית.
יעקב היה פעיל ונמרץ עד לתקופה האחרונה, כשלרוע המזל מעד, שבר את רגלו וכתוצאה מכך התדרדר מצבו הבריאותי והוא לא יצא עוד מבית-החולים.
יעקב ליבנד נפטר בגיל 83.5 ב-21.10.01, 11 יום לאחר מות אחיו בן-ציון.

עודד ליבנד (אחיינו)

ליאון שרמן ז"ל

נולד בלובלין ב־1919 וגר בעיר עד 1940. הגיע ארצה ב־1948, התגורר במושבה הגרמנית בירושלים. עבד כחייט. איש צנוע אוהב האדם ולובלינאי מסור.

אברהם שרמן

זאב פלד ז"ל

בן רוזה שבל ז"ל שנספתה בשואה. נולד בלובלין בשנת 1923. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בהיותו נער הצליח לברוח מידי המרצחים ליערות רוסיה ובנדודים קשים שרד את התקופה הנוראה. את אמו רוזה שבל ז"ל לא זכה לראות עוד.

בהיותו בן 24 בשנת 1947 עלה ארצה באוניית מעפילים, נתפס ונפצע בידו בידי האנגלים ונכלא בכלא בית ליד. בת"א הכיר את רעייתו שרה ונולדו להם שני ילדים.

דבר לא מנע ממנו להיות נעים הליכות, מנומס, נדיב ומתחשב בבריות, אוהב אדם וחיים!!!
אדם עם חיוך על שפתיו והעניק חום רב לכל הסובבים אותו ובעיקר שפע חום ואהבה לבני משפחתו.
בשנותיו האחרונות חלה במחלת לב קשה ונלחם בה בכל כוחו!

ביום א' כ"א חשוון תשס"א נדם לבו.
אבדה כבדה לבני משפחתו וידידיו.
אוהבים ומתגעגעים.
יהי זכרו ברוך.

סוכער פאכטשאש ז"ל

פון קאנאדע איז אנגעקומען די טרויעריקע ידיעה, אז דארט איז נפטר געווארן אונדזער לאנדסמאן סוכער פאכטשאש, אין עלטער פון 80 יאר. פאר די 10 יאר פון וועלכע ער איז געווען אין ישראל, האבן מיר געהאט א געלעגנהייט צו דערקענען א טייערן, גוטהארציקן און געזעלשאפטלעבן ייד, וואס איז געווען אינגאנצן אדורכגענומען מיט לובלינער הכנסת־אורחים, חברישקייט, הארציקייט און טריישאפט.
סוכער האט זיך אויסגעצייכנט מיט דער אויפריכטיקער זארג פאר די נויטבאדערפטיקע משפחות אין ישראל און יעדן ערב ראש־השנה און ערב פסח פונאנדערפירן מיט זיין אויטא די באשיידענע שטיצע, וועלכע מיר פלעגן צוטיילן. ער מיט זיין טרייער פרוי פאלע האבן זייער אפט איינגעלאדן צו זיך אהיים, אין ראשון־לציון, אייניקע לאנדסלייט מיט קאמיטעט־מיטגלידער, ווו מ'האט פריילעך פארברענגט אין זייער גאסטפריינטלעכער שטוב.
סוכער האט שטענדיק געהאלפן דעם קאמיטעט ביים צוגרייטן די אזכרה, יום העצמאות פייערונגען און אנדערע אונטערנעמונגען.
זיין בענקשאפט נאך די קינדער האבן אים נישט געגעבן קיין רו און ער איז געווען געצווונגען צוריקפארן קיין קאנאדע.
זיי געטרייסט, ליבע פאלע, צוזאמען מיט די קינדער און אייניקלעך. מיר וועלן סוכערן געדענקען נאר צום גוטן.
כבוד זיין אנדענק.

ד. ש.

The Organization of
Lubliners in Israel and
the Diaspora
Wishes to announce
the passing of our friend
Isak Pachciarz
may he rest in peace
11 June 1917 - 21 March 2001

בלהה ויצנבליט לבית אברמסקי

בת דודה של חנה ווקסמן (טורקלטאוב)

בלהה עלתה ארצה יחד עם הוריה בשנת 1924, בגיל 11. כאשר המשפחה התיישבה בכפר עטה נשלחה בלהה ללמוד בבית הספר החקלאי בנהלל.
כאשר סיימה את לימודיה וחזרה לעבוד במשק החקלאי של המשפחה עם שאר אחיה, פגשה ביהודה ויצנבליט, בוגר בית הספר החקלאי במקווה ישראל, שבה לעבוד במשק כפועל שכיר.
הזוג החליט להינשא בירושלים, בה גדל יהודה. את החופה ערך הרב קוק זצ"ל.
נולדו להם שני בנים - שמואל ויגאל שגדלו לתפארת.

בלהה הייתה תמיד מעורה בכל הנעשה בישוב. לפני קום המדינה הייתה חברה ב"הגנה", עברה קורס חובשים וטיפלה בפצועים, הייתה פעילה בוועד ההורים בבית הספר בו למדו בניה. חבריהם של בניה היו נוהגים לבוא לבקר אותה כאילו הייתה חברתם, בת גילם, שכן תמיד מצאו אצלה אוזן קשבת.

עד קום המדינה ניהלה את משק ביתה ועבדה במשק החקלאי של משפחת אברמסקי. מאחר וכל הגברים גויסו למלחמה נאלצה המשפחה לחסל את משק החי (את הרפת והלול הגדול), אולם בלהה השאירה לעצמה פרה אחת ולול לעוד מספר שנים. לאחר שאף משק קטן זה חוסל, היא הרגישה שחסר לה משהו לכן לקחה על עצמה לטפל בילדים ממשפחות קשות יום, גידלה אותם אצלה בבית כמשפחה אומנת.
בלהה היתה חברה פעילה בלשכת בני ברית "אושה" בקרית אתא, התנדבה לעזור בבסיסי צה"ל, טיפלה בזקנים מוגבלים ועוד. ואם כל זה אינו מספיק, אז עוד בחייה היא תרמה את גופתה למדע.
בלהה הייתה אהובה ומקובלת על כל מקורביה ותמיד מוכנה לעזור לכל נזקק.
בשנת 1983 נפטר יהודה בעלה. לאחר מותו הגבירה בלהה את פעילותה ההתנדבותית.

בלהה נפטרה ממחלה ממארת ב־6 במאי 1994. השאירה אחריה שני בנים, ששה נכדים ושלושה נינים.
בלהה הובאה לקבורה בהר המנוחות בירושלים.
בלהה ויצנבליט היא בת לאסתר (מבית טורקלטאוב) ושמואל אברמסקי.
לבלהה היו 3 אחים: שרגא אברהמי, אהרן אברמסקי ויוסף אברמסקי שהוא הצעיר.
אלה אוטולנוגי היא בת של אהרון אברמסקי.

teatrnn.pl

דורה קריגר ז"ל

דורה קריגר לבית אינשטיין נולדה בלובלין ב-24 לאפריל 1912. ערב מלחמת העולם השניה גרה ברחוב נצאלא בעיר, מול הגימנסיה ההומנית, שם גם סיימה את חוק לימודיה.

בשנת 1935 נישאה למיכאל קריגר, יליד לובלין ובוגר גימנסיה של שפר, ובשנת 1936 נולד בנה יחידה, כותב שורות אלו.

עם פרוץ המלחמה מצאה המשפחה את עצמה נודדת בערבות רוסיה והגיעה עד סיביר. בברית המועצות גוייס בעלה מיכאל לצבא הפולני שהוקם ע"י הרוסים, על שם "קושצ'יושקו" (וונדה ווסילבסקה), בתום המלחמה שבה המשפחה והתאחדה.

בשנת 1945 הורשתה המשפחה לצאת את פולין בדרכה לארץ ישראל, אך רצה הגורל ועלייתם נעכבה עת התבקש מיכאל ע"י הסוכנות היהודית לשמש ראש הועד היהודי בפסאו, גרמניה, שם שהו עד 1949. בתום השרות מטעם הסוכנות עלתה המשפחה של דורה קריגר לארץ ישראל על סיפון האוניה "גלילה" שהפליגה מנמל מרסיי, צרפת.

דורה ומשפחתה החלה את חייה בארץ ביפו, ומשם עברה לתל-אביב, שם עבדה דורה בצרכנייה השיתופית (לימים הקו-אופ).

דורה קריגר מרובת הכשרונות החלה לצייר והגבירה את כשרונה בלימודי ציור בסדנתו של הצייר ברוך אלרון. דורה איבדה את בעלה בגיל צעיר של 54. האירוע הטראגי הביא אותה להרחבת והעמקת הצד האומנותי שבה ובהפקת יצירות שהחלו למלא את ביתה ובית בנה.

עד יומה האחרון חיה דורה בגפה בדירתה בתל־אביב, הייתה פעילה בקהילה והמשיכה למלא תפקידים משמעותיים בחיי בנה, נכדיה ונינה. דורה הייתה אישה גאה ועצמאית ולא הייתה מוכנה לקבל כל סיוע שהוא, שהיה מעמעם את זוהר חיוניותה והעדיפה לתת עזרה מלקבלה עד יום מותה, עת התארחה בחג בבית חברתה וקרובת משפחה אהובה במושב בשרון.

בחייה זכתה לראות נכדים ונינים אשר פיצו אותה על תלאות חייה בחו"ל ובדידות אלמנותה המוקדמת, ואף זכתה לשיבה טובה ומות נשיקה.

יהי זכרה ברוך.

בן ציון קריגר

זקנתי

ציפורה ווייסלפיש

אל נא תפרשי צעיף
בפניי עיניי,
בהירות שתהיינה לראות
מראות נוף מרהיבים,
נהרות זורמים,
הרים מושלגים.

בהתבונני במירקע
לנדוד שאוכל
למרחבי עולם
ביופיו של פרח
להזין עיניי
והמאור – איתן.

זקנתי,
אל נא תאטמי אזני
משמוע צלילים,
פטפוטי ילדים,
מילות שיר
צלילי מוסיקה ערבים

בטעם שארגיש,
בריחות אתבשם
של פריחת התפוז.
חושיי שלא יקהו
לשמחת אדם
לעצב קשובים יהיו.

להישאר עם חושי
הנה אני
זקנתי,
עד בוא
יומי.

קבוץ מרחביה
2.12.1997

תרומות ○ באשטייערונגען

שם התורם	הסכום	מס' הקבלה
הרץ אליהו	150.–	2551
גרטנקראוט מרדכי	$500.–	2552
מילשטיין משה	150.–	2553
אופשלק ישראל	50.–	2554
הרשטיין אהרון וצשה	100.–	2555
ז'יטומירסקי חנה	200.–	2556
פולברמכר צילה	50.–	2557
לדרמן אליעזר	50.–	2558
דקר יוסף	250.–	2559
דקר משה	250.–	2560
גושצ'בסקי ישראל	100.–	2561
פינקר בלה	100.–	2562
הוכברג אנה	200.–	2563
פישר צשה	100.–	2564
פרידמן ברוניה	100.–	2565
גילדמינץ חוה	50.–	2566
גילדמינץ לאה	100.–	2567
מנדלמילך משה	100.–	2568
פנסטרמכר צדוק	70.–	2569
הלברשטאדט אהרון	50.–	2570
בורשטיין אברהם	50.–	2571
רידר בלה	100.–	2572
אייזנר שאול	100.–	2573
ווקסמן חנה	50.–	2574
מנדלסון מרדכי	300.–	2575
קורן משה	$200.–	2576
פלומנקר יוכבד	150.–	2577
שטוקפיש רבקה	50.–	2578
שטרנשוס	50.–	2579
הוכבוים פרידה	100.–	2580
רואר דוד	50.–	2581
זילברשטיין מרדכי	100.–	2582
בר ישראל (אובליגנהרץ)	100.–	2583
גפני ריקי	50.–	2584
הנדלסמן משה	50.–	2585
ווגשול יוסף	100.–	2586
צווייקאפט רושקה	$50.–	351
פריינד יוסף	100.–	352
זיסברג שמואל	100.–	353
וייסברוט מוריס	$200.–	354
זילברג – בואנוס איירעס	$30.–	355
קאסמאן	$15.–	356
מיזריצקי קאפל	$15.–	357
אובליגנהרץ צשה ואריה	100.–	358
רידל רבקה	250.–	359
בוים יוסף	$25.–	360
ליבבמן מאניא	$20.–	361
בוים נח	c$60.–	362
פלדמן איטה	50.–	363
הרץ אליהו	150.–	364
משפ' PACHCAIRZ	c$100.–	365

תרומות שהגיעו דרך בנק הדואר 2000–2001

שפירא רובינשטיין חוה	50.– שקלים
גבירץ אוריש	50.–
ללא שם	50.–
בינשטאק אברהם ופולה	100.–
מונטל יצחק	100.–
קריגר דורה	100.–
אלטר בלה	100.–
מנדלבוים סימה	50.–
מנדלבוים מניה	50.–
ברנר יצחק	100.–
פולברמכר צילה	50.–
WAJSBROT MORRIS	$200.–
לנגר בן א...	100.–
אפלבוים יצחק	100.–
ארמם אברהם	50.–
הורוביץ אריה	50.–
גולדמינץ חוה	100.–

רחמן סופיה	50.-
גרשטיין פסח	50.-
אנגלישר מטלה	100.-
גרדל עמנואל	60.-
בורנשטיין צפורה	50.-
בר דב	25.-
זינגר נתן	200.-
וקסלר רבקה ואריה	50.-
הורביץ אריה	50.-
גולדמינץ חוה	100.-

בלייך אהרון	50.-
טאטאי ינינה	30.-
ליפשיץ מיכאל ורחל	30.-
בן דיאנה	100.-
אוקסנבג מרים	50.-
גלרמן אריה	20.-
ליכטנברג זהבה	100.-
שטרן חנה	18.-
דונר דבורה	100.-

דף זה של תרומות, לא הופיע בגלל טעות, ב"קול לובלין" הקודם

שם התורם	הסכום	מס' קב'
מילשטיין מריאן	100	2251
טרייסטמן אהרון	100	2252
אופשלק ישראל	50	2253
בינשטוק אברהם	100	2254
הרשטיין צשה	100	2255
פנסטרמאכר צדוק	100	2256
ארליכמן שמעון	20	2257
פרידמן ברוניה	100	2258
לדרמן אליעזר	50	2259
דקר משה	250	2260
ליפשיץ מיכאל ורחל	30	2261
דקר יוסף	200	2262
הורן דבורה	50	2263
שוארצברט הלה	70	2264
זילברשטיין מרדכי	100	2265
ווקסמן חנה	50	2266
קורן משה	$100	2267
פלד זאב	50	2268
זיסברג שמואל	20	2269
זיסברג ישראל	50	2270
בהיר רגינה	20	2271

שם התורם	הסכום	מס' קב'
מונטל יצחק	50	2272
שולדינר טובה	50	2273
הלברסברג פלה ודב	50	2274
טאטאי יאנינה	50	2275
בורנשטיין אברהם	30	2276
איזנר שאול	100	2277
שטרנשוס חנה	50	2278
פלומנקר-פריד יוכבד	150	2279
אייזיק וגולדה הוכמן	$100	2280
פלדמן איטה	50	2281
רוהר דוד	50	2282
וקשול יוסף	50	2283
אורנשטיין אליעזר	50	2284
רובינשטיין שמואל	50	2285
מנדלסון מרדכי	500	2286
הלברשטאדט אהרון	50	2287
פישר צשה	50	2288
בורנשטיין ציפורה	50	2289
גושצ'בסקי ישראל	100	2290
פינקר	100	2291
משפ' ארבוס	100	2292
רובינשטיין שמואל	300	2293

Teraz każdy już w swojej tylko sprawie wystąpił z podaniem do Rady Żydowskiej. Mimo, że występowali indywidualnie, ten dom łączył ich nadal. Na ich podaniach urzędnicy umieszczali adnotacje „zanotować na liście Krawiecka 41". Nie prosili teraz o odroczenie zburzenia domu, jak w roku 1939. I tak nie było to możliwe. Każdy starał się przedstawić swoje tragiczne warunki i powody dlaczego to właśnie jego rodzina miała dostać pokój.

Chil Korensztajn do podania dołączył zaświadczenie od władz niemieckich. Potwierdzało jego zatrudnienie w niemieckim Szpitalu Wojennym. Wskazywał także adresy lokali, które ewentualnie mogły zostać przydzielone jego rodzinie. Żadna z rodzin tam mieszkających nie mogła pochwalić się takim dokumentem. Nie byli zatrudnieni w niemieckich instytucjach, na co zwracał uwagę Korensztajn.[30] Majer Kranc w sierpniu 1941 r. był zatrudniony w służbie odkażającej Wydziału Zdrowia przy Radzie Żydowskiej. Miał nadzieję, że pomoże mu to dostać mieszkanie dla jego rodziny, liczącej 7 osób. Gdy pisał podanie mieszkał na podwórzu swojego domu.[31]

Byli to lokatorzy, którzy mieli „dodatkowe" argumenty. Jaką miała szansę na mieszkanie Rajzla Wasąg „obecnie bez mieszkania w Lublinie"? Pisze ona : „zajmowałam do czasu [...] mieszkanie w Lublinie przy ul. Krawieckiej 41. Dom ten jak wiadomo został rozebrany, wskutek tego zostałam bez dachu nad głową. Rodzina moja składa się z czterech osób, które obecnie też są bez dachu nad głową. Wskutek powyższego mam zaszczyt prosić o przydzielenie mieszkania składającego się z jednej izby".[32]

Dom przy ulicy Krawieckiej przestał istnieć. Nie wiadomo jednak kiedy dokładnie to się stało. We wrześniu 1941 r. już go nie było. Ze zniszczeniem kamienicy zniszczono jednocześnie społeczność lokatorską. Rozpoczęła się tułaczka byłych lokatorów z Krawieckiej 41. Gdzie mieszkali, co przeżyli, aż znaleźli swój koniec, możemy się tylko domyślać. Niech zakończeniem będzie fragment podania Benjamina Melzaka do Rady Żydowskiej: „Zajmuję lokal po moim teściu w Lublinie przy ul. Jatecznej nr 3 m. 19, składający się z jednej izby. Rodzina moja składa się z 5 osób, które razem obecnie mieszkają w tym jednym pokoju. Do tej jednej izby otrzymał przydział przed tygodniem niejaki Chaim Lederfarb z rodziną, składającą się z dwóch osób. [...] Niemożliwym dla mnie jest obecnie zamieszkiwanie razem z tym Lederfarbem, gdyż 7 osób w tych warunkach nie może razem mieszkać. [...] Wobec powyższego proszę po przeprowadzeniu dochodzenia na miejscu, o usunięcie Lederfarba Chaima z jego rodziną i wyznaczenie jemu innego mieszkania."[33]

---

[30] APL, RŻL, sygn.120, s.32.
[31] Ibid. , s.304.
[32] Ibid. , s.472.
[33] Ibid. , s.390.

w ostateczności nie chroniła przed tragicznym końcem. Po przeniesieniu getta na Majdan Tatarski brak jest już informacji o Mendlu Wajsbardtcie.[24]

Od początku okupacji do Lublina trafiały transporty Żydów z różnych części okupowanej Polski. Niektórzy z uchodźców zostali umieszczeni w domu Nr 41 przy ulicy Krawieckiej. Transportem z Łodzi przybyło i zamieszkało w tym domu trzech mężczyzn. Wolf Gerszenowicz, miał 22 lata, z zawodu był piekarzem. W momencie przybycia był zdrowy. Abram – Lejb Goldman miał 33 lata, był robotnikiem. Gdy zamieszkał przy Krawieckiej był chory. Leizer Goldman również był robotnikiem. Miał 20 lat. Powiększyli oni społeczność Krawieckiej 41.[25]

Mieszkańców domu łączył ten sam los. Tak samo byli narażeni na niebezpieczeństwa. Tak samo musieli spełniać żądania władz niemieckich. Zażądały one, w grudniu 1941 r. rekwizycji wszystkich futer w getcie. Za posiadanie futra groziła kara śmierci.[26] Mieszkańcy z ulicy Krawieckiej nie posiadali futer. Nie groziła więc im śmierć z tego powodu. Byli za to w posiadaniu różnego rodzaju metali. Władze niemieckie poleciły Radzie Żydowskiej przeprowadzenie zbiórki metali wśród ludności żydowskiej. Każda rodzina powinna dostarczyć co najmniej 4 kg metalu. Powołano specjalną Komisję Zbierania Metali, która funkcjonowała w okresie od 5 do 30 czerwca 1940 r. W tym okresie zarekwirowano 20 406 kg różnych metali (mosiądz, miedź, cynk, nowe srebro, brąz, nikiel, cyna). Tak to wygląda gdy powołujemy się na oficjalne sprawozdanie.[27] Zobaczmy jak to wyglądało od strony poszczególnych lokatorów. Rodzinie Nadelsztajnów zabrano 4 kg metali (3 kg mosiądzu i 1 kg cynku), Frymom 3,40 kg mosiądzu, Korensztajnom 3 kg (1,90 kg mosiądzu i 1,10 kg cynku), Cytrynom 2,50 kg (2 kg mosiądzu i 0,5 kg cynku), Lederfarbom 4 kg (2 kg mosiądzu i 2 kg cynku).[28]

Dom przy ulicy Krawieckiej 41, w którym znaleźli schronienie oprócz „starych lokatorów", uchodźcy, przesiedleńcy, wyrzuceni z innych dzielnic ludzie, stał nadal. To jego lokatorzy odchodzili do wieczności. 17 maja 1941 r. urzędnik Rady Żydowskiej powiadomił Bertę Fajersztajn, że jej mąż, Lejb Izrael Fajersztajn, zmarł 13 maja 1941 r. w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu.[29] Fajersztajn w momencie śmierci miał 59 lat. Jak wynika ze „Spisu lokatorów..." utrzymywał się w okresie międzywojennym z dobroczynności publicznej. Osierocił czworo dzieci.

Dom, skazany już w 1939 r., przeżył swojego lokatora, ale tylko o kilka miesięcy. Jego los został przesądzony w sierpniu 1941 r. Niemcy zadecydowali: lokatorów wyrzucić, a dom zburzyć. Rozpoczął się ostatni akt. Lokatorzy zjednoczyli się po raz ostatni.

---

[24] APL, RŻL, sygn. 41 s.50 –51.
[25] APL, RŻL, sygn. 132, s.139.
[26] APL, RŻL, sygn. 56, s.3.
[27] APL, RŻL, sygn.54, s.406.
[28] Ibid. , s. 224 – 229.
[29] APL, RŻL, sygn. 48, s.133.

Lublinie.[20] Nie zawsze tak względnie dobrze mu się powodziło. W 1926 r. w ramach robót publicznych był czasowo zatrudniony w młynie.[21] Miał na utrzymaniu żonę i dzieci. Zaiste był to duży dom. Było w nim miejsce i dla komunisty i dla Legionisty. Cóż, różnili się być może poglądami politycznymi, ale problemy życiowe ich rodziny miały te same.

Dom nie został zburzony. Lokatorzy wygrali. Może ubłagali urzędników, może przeciągali rozbiórkę w czasie, z miesiąca na miesiąc. W sierpniu 1939 r. nikogo nie interesowała już rozbiórka domu w żydowskich slumsach. Wybuchła wojna. Wykonanie wyroku na domu przesunęło się tylko w czasie. Tym razem wyrok został wydany także i na jego mieszkańców.

Dla Żydów koszmar rozpoczął się od pierwszego dnia okupacji hitlerowskiej. Nie mogli wtedy wiedzieć, że czeka ich „ostateczne rozwiązanie". Z dnia na dzień było jednak coraz gorzej. Rabunki mienia, przymusowa praca, pobicia - to mogło spotkać każdego Żyda na każdej lubelskiej ulicy.

Śledząc losy mieszkańców z Krawieckiej 41 możemy obserwować kolejne etapy eksterminacyjnej polityki władz niemieckich. We wrześniu 1939 r. w Lublinie zaczęła się „wędrówka ludów". Wyrzucani z mieszkań na Krakowskim Przedmieściu Żydzi znajdowali schronienie w Dzielnicy Żydowskiej. W kamienicy przy Krawieckiej pojawili się nowi lokatorzy. Nie posiadamy o nich takich informacji jak o lokatorach ze „Spisu lokatorów...", ale mamy inne. Oto wiadomo, że 14 września 1940 r. zmarł w Obozie w Bełżcu Hersz Betman, urodzony w 1896 r. Mieszkał w Lublinie, przy ulicy Krawieckiej 41. Został pochowany na cmentarzu w Tomaszowie Lubelskim.[22] Nie miałem pojęcia o istnieniu Hersza Betmana. Nie wiedziałem, że mieszkał w tym domu i pewnie bym się nie dowiedział, gdyby nie istniała biurokracja. Gdzie mieszkał w 1939 r.? Czy miał rodzinę? Jaki miał zawód? Jesteśmy bezradny wobec tych pytań. Wiemy tylko, że należał do wspólnoty mieszkańców z Krawieckiej 41.

Nowym sąsiadem mieszkańców z Krawieckiej stał się Mendel Wajsbardt. Choć był człowiekiem młodym, liczącym w 1941 roku 22 lata, to osiągnął znaczną pozycję zawodową. Nieporównywalnie większą od pozostałych lokatorów z Krawieckiej. Był pracownikiem Rady Żydowskiej w Lublinie na stanowisku gońca.[23] Można powiedzieć, że wygrał los na loterii. Nie groziła mu, przynajmniej przez jakiś czas wysyłka do obozu pracy, ani przymusowe wysiedlenie. Praca jego wiązała się z dodatkowymi korzyściami, jak możliwość kupna macy na święto Pesach po obniżonej o połowę cenie. Jednak żadna funkcja w Radzie Żydowskiej

---

[20] Spis lokatorów...

[21] APL, Urząd Wojewódzki Lubelski. Wydział Społeczno – Polityczny, sygn.2431, s.123 –124.

[22] APL, Rada Żydowska w Lublinie 1939 – 1942 [dalej RŻL], sygn. 48, s.14.

[23] APL, RŻL, sygn. 53, s. 4.

Pozwolę sobie zwrócić łaskawą uwagę Pana Prezydenta na to, że po długoletniej chorobie, powstałej skutkiem głodu, żona moja w kwietniu r.b. życie zakończyła, pozostawiwszy mnie z ośmiorgiem sierot bez żadnych środków do życia i bez możności dalszej egzystencji, tak, że obecnie rodzinie mojej grozi zagłada, ponieważ przymusowe opróżnienie mieszkania w swoim czasie z litości mi oddanego przez Gminę Żydowską – zostało wyznaczone na 3 lipca b.r.[...]".[16] Korensztajn nie prosi o nowe mieszkanie, czy miejsce noclegowe. Wie, że nie miałby na to większych szans. Trzyma się tego mieszkania, które ma ponieważ ,,[...] w wypadku przymusowego opróżnienia mego mieszkania pozostanę z rodziną pod gołym niebem, gdyż pozbawiony jestem funduszy na wynajęcie sobie jakiegokolwiek schroniska.[...]" Pomimo, jak wiadomo, fatalnego stanu całego domu, jego mieszkanie jest ,,[...] w dobrym stanie i niebezpieczeństwo zawalenia się absolutnie nie grozi, co może być ustalone za pomocą dokonania oględzin na miejscu [...]".Cóż, komisji i oględzin w tym domu było dużo, ale tym argumentem widocznie stara się ostatecznie skłonić Prezydenta ,,[...] o łaskawe zarządzenie odroczenia terminu przymusowego opuszczenia mieszkań do końca roku 1939 [...]"[17]

Czy inni lokatorzy pisali podobne podania? Być może. Nie udało mi się, jak dotychczas, na nie trafić w zbiorach Archiwum Państwowego w Lublinie. Na pewno nie napisał podania do ,,Ojca naszego miasta" Majer Śliwka. Dlaczego? Otóż przebywał w tym czasie w więzieniu. Zostawił w domu przy ulicy Krawieckiej rodzinę: żonę i 3 dzieci. Nie tylko on spośród lokatorów był skazany na więzienie. Przebywali w nim także: mąż Szajndli - Łaji Glazer, mąż Chaji-Liby Aspis. Wychowując 4 dzieci, utrzymywała się ona z pomocy Opieki Społecznej. Kolejnym skazanym był Jeremiasz Szklarz. Jego rodzina, składająca się z żony i 2 dzieci również utrzymywała się z pomocy Opieki Społecznej.[18] Nie wiem jakie przestępstwa popełnili Szklarz, Glazer, Aspis. Można je natomiast w przybliżeniu określić wobec Śliwki. Był on zaangażowany w jakimś stopniu w działalność komunistyczną. Wywnioskować to można ze wspomnień Róży Fiszman - Sznajdman [19]. Sama działająca w organizacji rewolucyjnej, wspomniała o pomocy udzielonej rodzinie uwięzionego Śliwki. Wątpię, by komuniści udzielali takiej pomocy rodzinie skazanego na przykład za morderstwo . Nie natrafiłem również na podanie Hersza-Jakoba Harsztajna. W przeciwieństwie do Śliwki, wobec władz mógł się on pochwalić patriotyczną kartą ze swojego życia. Był żołnierzem 4 p. p. Legionów Polskich. Wyjaśnia to zapewne fakt, że jako jeden z niewielu lokatorów miał pracę. W 1939 r. był zatrudniony w Składnicy Intendentury w

---

[15] Ibid.
[16] Ibid. , s.28 – 29.
[17] Ibid.
[18] Spis lokatorów...
[19] R. Fiszman - Sznajdman , Mój Lublin, Lublin 1989, s.188-189.

Ten krótki artykuł przynosi bardzo ważne informacje. Lokatorzy potrafili się zorganizować. Udali się do Gminy i bezpośrednio chcieli wyegzekwować swoje prawa. Zastosowali zarówno środki nielegalne jak i legalne. Celu swojego nie osiągnęli, bo zamiast specjalnego zebrania w sprawie budynku odbyło się specjalne zebranie w sprawie najścia Rady. Nie mogli go osiągnąć, bo Gmina nie mogła czy nie chciała wydać 50 tys. zł. na remont jednego tylko domu. Sprawdzili się jednak jako członkowie społeczności lokatorskiej.

Jak pisałem, oba Zarządy: Miejski i Gminny obarczały się odpowiedzialnością za stan budynku i los jego lokatorów. Wymieniali między sobą korespondencję dotyczącą ludzi ponad ich głowami. Lokatorzy także nie zadowolili się żądaniami wobec jednej tylko strony. 16 czerwca 1939 r. wystosowali pismo do Prezydenta Miasta, w którym czytamy m.in.: „Otrzymaliśmy nakazy opróżnienia mieszkań, zajmowanych przez nas w domu Nr 41 przy ulicy Krawieckiej [...]"[14] Wystosowali pismo... To jednak było dużo bardziej skomplikowane. Żaden z podpisanych w imieniu 57-miu lokatorów osób nie umiał napisać takiego pisma. Wobec tego delegacja lokatorów udała się do firmy pod nazwą: „Biuro pisania podań do Władz Administracyjnych i Sądowych Josef Pinches Szrojt" w Lublinie przy ulicy Krakowskie Przedmieście 24. Przedstawili tam sprawę pracownikowi firmy, który sformułował treść pisma. Zapłacili za tę usługę 1 złotówkę. Tak powstało „Podanie 57-miu lokatorów domu w Lublinie przy ulicy Krawieckiej Nr 41 do Pana Prezydenta miasta Lublina". Są tu wszelkie potrzebne elementy by mówić o zorganizowanej społeczności lokatorskiej. Czytamy: „Przymusowe usunięcie nas z mieszkań spowoduje zamieszkiwanie przez blisko 300 osób pod gołym niebem, gdyż jak powszechnie wiadomem żyjemy wszyscy w najskrajniejszej nędzy i nie posiadamy najmniejszych nawet funduszów na wynajęcie mieszkań [...]. Zwracamy się więc z pokorną prośbą do Pana Prezydenta jako OJCA naszego miasta i ze łzami w oczach prosimy o branie pod uwagę faktu naszego zupełnego ubóstwa i przedłużenie terminu opróżnienia przez nas mieszkań [...]".[15] Podpisali się m.in.: Bencjan Korenblit, Hersz Frym, Moszek Garfinkiel, Abram Kranc, Lejb Cytryn, Moszek Fenstermacher. Charakterystycznym jest to, że oni nie prosili o inne mieszkania - wiedzieli pewnie, że i tak by ich nie dostali, ale o opóźnienie przeprowadzki. Grali na czas.

Lokatorzy działali nie tylko wspólnie, w sposób zorganizowany, ale i indywidualnie. Próbowali walczyć na wszystkie możliwe sposoby. W ich przypadku było to najczęściej pisanie podań. Chil Korensztajn w „Prośbie do Pana Prezydenta Miasta Lublina" z 16 czerwca 1939 r. przedstawia swoją sytuację. Czytamy: „Jako bezrobotny i zupełnie biedny, pozostający bez pracy i bez środków do życia, korzystam z bezpłatnego mieszkania [...]

---

[13] Ibid. , s.13.
[14] Ibid. , s.26.

z ramienia Gminy Chaim Szulim Mecherowski zwolnił się od ponoszenia odpowiedzialności za możliwe wypadki. Jak stwierdził w piśmie do Wydziału Budownictwa z 16 sierpnia 1935 r. ,,dom znajduje się w stanie bardzo zrujnowanym, grożącym zawaleniem z powodu pękniętych ścian".[11] O ciągle pogarszającym się stanie nieruchomości świadczą kolejne raporty, protokoły, zarządzenia wykonania robót budowlanych. Wstrząsającym w swej formie - suchego protokołu - jest dokument z września 1937 r. Komisja złożona ze specjalistów z Inspekcji Budowlanej, Wydziału Spraw Społecznych, policji stwierdziła znaczne pęknięcia we wszystkich ścianach zewnętrznych budynku frontowego, świadczące o osadzaniu budynku. Schody drewniane zagrażały bezpieczeństwu pożarowemu. Balkony posiadały przegniłe pomosty drewniane, a balustrady przerdzewiałe. Konstrukcja dachu była zmurszała i przegniła. Komisja postawiła wniosek o całkowite opróżnienie z mieszkańców i rozbiórkę budynku. Stwierdzono także antysanitarny stan podwórza sieni i ustępów zagrażających zdrowiu.[12]

Można się teraz pokusić o odpowiedź na pytanie – dlaczego powstał ,,Spis lokatorów..." Otóż jak widać, dom pod koniec lat 30-tych był przeznaczony do rozbiórki. Może władze chciały dokładnie wiedzieć jacy ludzie tam mieszkają I komu powinny zapewnić dach nad głową. Powtarzam: może, bo w tej historii znaków zapytania jest dużo więcej.

Ilu dokładnie ludzi mieszkało w tak strasznych warunkach? Może wydać się to nieprawdopodobne, ale mieszkało w tym domu około 300 lokatorów. Jaka to społeczność lokatorska - ktoś może spytać - licząca 300 osób? Mają oni co prawda wspólny interes - przetrwać w tym domu. Dla nich to sprawa życia lub śmierci. Co jest lepsze: zginąć pod gruzami czy tułać się z dziećmi po ulicy? Oprócz wspólnej sprawy potrzebna jest jednak jeszcze organizacja. Tylko razem działając można coś osiągnąć. Lokatorzy z Krawieckiej znali tę zasadę solidarności i korzystali z niej. 22 sierpnia 1935 r. w ,,Lubliner Tugblat" ukazał się artykuł pod wielce znaczącym tytułem: ,,Zagrożeni lokatorzy z ulicy Krawieckiej udają się do Gminy Żydowskiej".[13] Jak wynika z artykułu, lokatorzy na własną rękę usiłowali postawić słup w zagrożonym miejscu. Gdy dotknęli ściany, ta natychmiast zawaliła się. Zdeterminowani lokatorzy udali się wraz z żonami i dziećmi do Gminy, żądając by uratowano ich dach nad głową. Remont miałby kosztować 50 tys. zł. Lokatorzy zatrzymali w Gminie kilku radnych i Członków Zarządu z prezesem Halbersztadtem na czele, nie wypuszczając ich z lokalu. Mieszkańcy domu zbierali również podpisy wśród radnych Gminy w sprawie zwołania specjalnego posiedzenia Rady Gminy. Uważali, że Gmina może otrzymać pożyczkę w Miejskim Komitecie Rozbudowy na remont ich domu.

---

[11] Ibid. , s. 12.
[12] Ibid. , s. 21 – 22.

się z pomocy Opieki Społecznej, chory, przebywa w więzieniu, pracuje przy robotach publicznych. O Zyskindzie Finkielsztajnie w rubryce „ Zawód " napisano bardzo wymownie: „ żebrak". Dom zamieszkiwali najbiedniejsi z biednych. Rodziny te łączyła także duża liczba dzieci. Większość miała ich troje i więcej. Chil Korensztajn z parteru miał ich ośmioro.

Zaś nade wszystko łączyły tych ludzi tragiczne warunki mieszkaniowe. Nieruchomość prawdopodobnie już w momencie zakupu była w złym stanie. Dom przy ulicy Krawieckiej 41 - jak twierdził Zarząd Gminy Żydowskiej w piśmie do Starostwa Grodzkiego z 14 lipca 1937 r.[4] – nie był kupiony z przeznaczeniem na zamieszkanie. Był przeznaczony na szkołę rzemieślniczą. Wyjaśniałoby to zakup urządzeń po byłej Fabryce.

Jak to było możliwe, że w budynkach pofabrycznych zamieszkali ludzie? W Dzielnicy Żydowskiej panowały bardzo trudne warunki mieszkaniowe. Wolnostojący dom, praktycznie bez nadzoru musiał wzbudzić zainteresowanie ludzi gnieżdżących się w komórkach, suterenach, na poddaszach. Wprowadzali się tam, gdy waliły się ich domy. Następnie sprowadzali innych.

Druga połowa lat 20-tych i lata 30-te to okres intensywnej wymiany korespondencji między Zarządem Miasta a Zarządem Gminy Żydowskiej. Oba Zarządy starały się zrzucić z siebie odpowiedzialność za dom i ludzi w nim mieszkających. Zarząd Gminy argumentował, że odpowiedzialność ponosi Zarząd Miasta, gdyż nie pytając o zgodę właściciela umieszczał tam ludzi.[5] Zarząd Miasta zaś twierdził, że to właściciel nieruchomości odpowiada za jej stan.[6]

W kamienicy pojawiały się często kontrole. 27 maja 1933 r. kontrola sanitarno - policyjna wykazała możliwość zawalenia ustępów, „będących w stanie dużego zaniedbania".[7] Jak wynika z raportu przodownika Policji Państwowej, zawaliły się one we wrześniu tego roku. Wskazywał on ponadto na możliwość zawalenia się sklepienia nad drzwiami prowadzącymi na klatkę schodową we frontowym budynku, a także sklepienia u wejścia do mieszkań Zyskinda Finkielsztajna i Mordki Golberga.[8] W czerwcu 1935 r. rzeczoznawcy Gminy dokonali oględzin domu. Stwierdzili, że jego stan wymaga bezzwłocznego, bardzo gruntownego i kosztownego remontu. Bezpośrednio zagraża bezpieczeństwu zamieszkałych tam ludzi. Zarząd Gminy nie mógł pozwolić sobie na remont tego domu.[9] Zarząd Miasta nie przyjmował jednak tej argumentacji do wiadomości. Nakładał zaś na Gminę kolejne kary pieniężne celem zmuszenia do wykonania robót zabezpieczających budynek przed zawaleniem.[10] Także administrator domu

---

[4] APL, IBL, sygn.2235, s.18 – 19.
[5] Ibid. , s. 18.
[6] Ibid. , s. 23.
[7] Ibid. , s.7.
[8] Ibid. , s.8.
[9] Ibid. , s.10.
[10] Ibid. , s. 16.

teatrnn.pl

Auschwitz i na cmentarz żydowski w Tomaszowie Lubelskim. Takich tajemnic na pewno jest więcej. Trzeba je tylko odkryć. To jest zadanie badacza - detektywa historii. Śledzi on losy ludzi. Mozolnie zdobywa tropy, bada je, podąża dalej.

Historia nieruchomości jest bardzo ciekawa, ale i skomplikowana. Dość wspomnieć, że pierwsza wzmianka o niej pochodzi z roku 1801. W XIX w. była własnością kolejno rodzin Szwalbe, Zysermanów, Herszenhornów i Krasuckich. Ci ostatni umieścili w niej Fabrykę Wyrobów Tytoniowych, która funkcjonowała do 1914 r. Po wojnie nie wznowiła już produkcji. W 1925 r. Krasuccy sprzedali nieruchomość Gminie Wyznaniowej Żydowskiej za 9 tysięcy dolarów. Gmina oprócz budynków: murowanego domu od ulicy Krawieckiej, 4 składów, 3 komórek i ustępu zakupiła również część urządzeń pofabrycznych. [1]

Aby w pełni zrozumieć tę historię, musimy teraz przenieść się do roku 1939. W tym bowiem roku powstał niezwykły dokument. Był to ,,Spis lokatorów domu przy ulicy Krawieckiej 41 w Lublinie należącego do Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Lublinie".[2] Jest to prawdopodobnie jedyny zachowany tego rodzaju dokument w zasobach Archiwum Państwowego w Lublinie z lat 30 - tych. Zawiera on następujące rubryki: ,,Imię i nazwisko", ,,Stan rodzinny", ,,Zawód" i ,,Uwagi". Posłużę się przykładem Icka Nadelsztajna. Z ,,Uwag" dowiadujemy się, że był chorym bezrobotnym. Utrzymywał się z pomocy Opieki Społecznej. Wiadomo też, że z zawodu był tragarzem. Miał żonę i 6 dzieci. W ,,Spisie lokatorów..." umieszczono nazwiska 54 głównych lokatorów. W domu miało siedzibę również ,,Ognisko" Związku Kobiet Żydowskich, liczące 70 dzieci (przebywały tam tylko w dzień), Towarzystwo Dobroczynne ,,Pas Leorchim" i organizacja ,,Kibuc" licząca 50 osób. Dlaczego powstał ten jedyny w swoim rodzaju, a dla historii bezcenny dokument? Nie można tego stwierdzić jednoznacznie. Posiadam pewną hipotezę, którą przedstawię później. W tej chwili ważne jest co innego. Należy to sobie uświadomić: 54 rodziny łączyło coś wspólnego. Powstała wspólnota 54 rodzin. Powstała społeczność lokatorska. Oczywiście nie powstała ona w 1939 r., ale od momentu zasiedlenia tego domu. Prawdopodobnie nastąpiło to w 1931 r.[3] Co łączyło tych ludzi? Zamieszkiwanie w jednym domu, pod jednym dachem. To oczywiste. Wiadomo jednak, że ludzie mogą żyć nie tyle razem co obok siebie. Mieszkańców domu z Krawieckiej łączyła także bieda. Wynika to jasno ze ,,Spisu lokatorów..." Powtarzają się uwagi typu: bezrobotny, utrzymuje

---

[1] Archiwum Wydziału Ksiąg Wieczystych Sądu Rejonowego w Lublinie, Księga Hipoteczna – Lublin 375.

[2] Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Inspekcja Budowlana miasta Lublina [dalej: IBL], sygn.2235, Spis lokatorów domu przy ulicy Krawieckiej 41 w Lublinie należącego do Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Lublinie z 1939 r.[dalej: Spis lokatorów...]

[3] APL, IBL, sygn. 2235, s.23.

Tomasz Czajkowski

„MIESZKAŃCY DOMU NR 41 PRZY ULICY KRAWIECKIEJ W LUBLINIE ".

Ulicy Krawieckiej nie znajdziemy już na planie miasta Lublina. Pod numerem 41 istniał dom... Mieszkali tam ludzie...

W 1939 r. w Lublinie mieszkało 40 tysięcy Żydów. Miasto liczyło wówczas 130 tysięcy mieszkańców. Co trzeci obywatel tego miasta był Żydem. W czasie okupacji większość z nich została zamordowana.

Co to tak naprawdę oznacza? Czy można wyobrazić sobie śmierć 40 tysięcy ludzi? Czy można wyobrazić sobie śmierć milionów? Nie. Gdzie kończy się płacz a zaczyna statystyka? Przeżywamy śmierć jednego człowieka: brata, córki, matki, ojca, ale nie 40 tysięcy. Tymczasem w szkolnych podręcznikach i nie tylko wciąż czytamy: w tym kraju zginęło w czasie II wojny światowej tylu, w innym tylu a w tym najwięcej. Przestańmy wreszcie pisać o tysiącach i milionach. Zacznijmy pisać o konkretnych ludziach, mieszkających w konkretnych domach. Ludzie ci mieli jakieś zawody, gdzieś pracowali lub nie, mieli rodziny, dzieci. Byli biedni lub bogaci, zdrowi lub chorzy. Byli uczciwi, ale trafiali się też złodzieje i prostytutki. Kochali, byli kochani, nienawidzili się, przyjaźnili, rodzili i umierali. Po prostu byli ludzmi. Żyli.

Przyjrzyjmy się więc tym ludziom. Spróbujmy poobserwować ich w codziennym życiu. Wyobraźmy sobie, że uzbrojeni w potężną lupę udajemy się do Ośrodka „Brama Grodzka - Teatr NN" w Lublinie. Stajemy przy makiecie Miasta Żydowskiego. Pochylamy się na przykład nad makietą domu przy ulicy Krawieckiej 41. Uważnie obserwujemy, pamiętając jednocześnie, że jest to tylko jeden dom, tylko na jednej ulicy nieistniejącego Miasta Żydowskiego.

Co nas w tych obserwacjach szczególnie interesuje? Zwykli, szarzy ludzie, tacy jak z naszych czasów, tylko 60 lat wcześniej. Każda informacja o tych ludziach jest bezcenna. Kto tam mieszkał? Dysponujemy pewnym zasobem nazwisk i imion. Jak jednak zidentyfikować innych? Można to zrobić tylko za pomocą adresu. Kim byli ci ludzie? Gdzie pracowali? Odpowiedzi na takie pytania spełniają podwójną funkcję. Dostarczają wiedzy, ale i nowych pytań. Pokazują jak mało wiemy o ludziach sprzed ponad pół wieku. Oni żyli w konkretnym miejscu i czasie. Nie można ich wyizolować. Interesują nas wszystkie aspekty ich egzystencji. A efekty tych poszukiwań są zaskakujące. Choć przecież nie powinno to dziwić – pełne tajemnic jest samo życie. Szukając śladów tych ludzi można trafić do byłego obozu koncentracyjnego

and precious merchandise. He also describes Lublin Jewry's thriving trade in the export of raw materials and the import of finished goods.

The renown of the Yeshiva of Lublin reached far and wide. It stood on a par with those of Prague, Frankfurt, Cracow, Poznan (Posen), and Lwow (Lemberg), and students flocked to it from all over Poland and even from Germany and Italy, although Yeshivoth had also been founded in other Polish cities during the 16th century thanks to the autonomy then enjoyed by the Jews in Poland. The Lublin Yeshiva received its royal charter in 1567.

Lublin Jewry was famous for its learning. The chronicler quoted above[3] describes it as, "one of the four large communities in Poland, second to none in scholarship, greatness, and charity". And in truth even Jews from Bohemia and Moravia came to study there. Among Lublin's most renowned scholdars we will mention only Rabbi Shalom Shachna and Rabbi Moses Isserles, who was also chief Rabbi of the city.

From the days of the Jagiellan dynasty, Lublin was not behind Cracow, Lwow and Poznan as a centre for the publication of Jewish books. In 1559 King Sigismund Augustus granted Hayyim ben Yitschak and Hanna bat Yoseph the privilege of printing and selling Hebrew books in the city. Shortly thereafter, a royal permit was also granted Kalonymus Jafe to set up a second printing press. This latter press remained a family concern till 1682. The vast number of books printed is attested to by the statement of the contemporary anti-semite Sebastian Miczinski who complained that, "the Jews of Lublin have two printing houses, which fact alone is contrary to precedent... and the amount of paper they use is so enormous that Christian printers are sometimes unable to obtain enough for their own needs". The first edition of the Talmud printed in Lublin appeared in 1559 and the first edition of the Mishna in 1569. At first books in Polish were also printed by these Jewish printing houses, but this was later forbidden by the authorities.

During the 16th and 17th centuries the Jews, including those of Lublin, did not have the right of *incolatum* (i.e. residence), in the cities of Poland, and hence were not numbered among the city burghers. They were forced to reside on the outskirts of the cities and were placed under the jurisdiction of the *Starostas* (local landed magnates). The expulsion of the Jews from Lublin occurred in 1535 from which time dates the beginning of the "Jewish City" outside the town walls as against the "Christian City" within the walls. However, the Jews did not remove themselves from the town all at once. By means of bribes and special payments they managed again and again to defer the enforcement of the royal decree. Sometimes too individuals, by interceding with those close to the king, obtained for themselves the right of temporary residence within the city. In such cases they were allotted a special street within the city walls in which they were permitted to dwell, srictly separated from the Christian burghers.

Nevertheless, the "Jewish City" outside the walls grew rapidly and in a very few decades a flourishing community arose composed largely of Jewish merchants and artisans. In 1570 there already were 69 houses, a hospital, lots, synagogues, etc. Cloth was sold in six shops and there were twenty whisky stills. One of the synagogues is to be numbered among the earliest founded in Poland.

3) op. cit. note 1).

דער נײַער לובלינער און אומגעגנט
ברענטש 360, אַרבעטער רינג

רופֿט אַלע לובלינער לאַנדסלײַט אין ניו־יאָרק און אומגעגנט צו דער

יזכּור־אַקאַדעמיע

לאָמיר אײביק געדענקען און קײנמאָל נישט פֿאַרגעסן אונדזער
חרובֿ־געוואָרענע לובלין.

צום יאָרצײַט נאָך די טויזנטער לובלינער קדושים – מענער, פֿרויען און קינדער – וועלכע זײַנען אומגעבראַכט געוואָרן פֿון די דײַטשע מערדער – ליגט אויף אונדז דער הייליקער חובֿ צו קומען צו דער יזכּור־פֿאַרזאַמלונג, וועלכע קומט פֿאָר

זונטיק, דעם 4טן נאָוועמבער 2001, 1:00 נאָכמיטאָג

אין

The Workmen's Circle Building
45 East 33rd Street, New York, N.Y.

שערמאַן בוים
וועט אָנפֿירן מיט דער הזכּרה

מיר בעטן אַלע לאַנדסלײַט פֿון לובלין און אומגעגנט מיט זײערע משפּחות צו קומען צום יאָרצײַט און אָפּגעבן כּבֿוד אונדזערע קדושים.

דער קאָמיטעט פֿון די נײַע לובלינער

טומש צ'ייקובסקי, פולני צעיר, מעיר פולווי, עשה עבודת מחקר על דיירי הבית ברחוב קרבייצקה 41 בלובלין לפני המלחמה. הוא סיים את עבודתו כאן, בארץ.
צ'ייקובסקי גם הופיע באזכרה לקדושי לובלין.
בתמונה: יושבים, מימין: טומש צ'ייקובסקי, אלכסנדר שריפט.
עומדים: יוסף פריינד, משה ווסונג.

KOL
VOICE OF **LUBLIN**
ANNUAL OF LUBLINERS IN ISRAEL AND DIASPORA

"LUBLINER SHTIME" • TEL-AVIV • NOVEMBER 2001 • No. 37

THE HISTORY OF THE JEWS IN LUBLIN IN THE FIRST HALF OF THE 17th CENTURY

— Their Socio-Economic and Legal Status under Wladislaw IV (1632—1648) *

INTRODUCTION

At the beginning of the 17th century Lublin was already one of the largest and most prosperous cities in Poland. It was a centre of legal jurisdiction, and political activity, as well as a famous and thriving commercial emporium. The Tribunal of the Crown, the courts of the aristocracy, and its fairs, which were famous far and wide, were a major factor in its prosperity throughout the 16th and the beginning of the 17th centuries. Thanks to its favoured geographical position, Lublin rapidly became a centre of trade between the Christian and Mohammedan world. French, German, Hungarian, Lithuanian, Greek, Muscovite, Armenian, Tartar, and even English, Italian, Arab and Turkish merchants all found their way to the Lublin fairs where the products of Western Europe were exchanged for those of the East.

However, the ever increasing competition of the city of Jaroslaw soon undermined Lublin's prosperity. In 1553, in the wake of a quarrel which had arisen between the Cracow and Lublin merchants, King Sigismund Augustus forbad the merchants of Silesia, Moravia and Bohemia to attend the Lublin fairs, and ordered them to go to Jaroslaw instead. Although this edict was eventually rescinded, it nevertheless provided the initial impetus to Jaroslaw's commercial competition.

Jewish merchants also took an active part in the fairs at Lublin and in view of the large number of Jews who gathered there from all over the country the meetings of the *Va'ad Arba Ha'aratsoth* (i.e. Council of the Four Lands), were held there at the same time. This body served as the official representative of Polish Jewry before the government. The Court of the *Va'ad Arba Ha'aratsoth* which was the Supreme Court of the Jewish Community also held its sessions here. These two institutions --the *Va'ad Arba Ha'aratsoth* and the Court—were the highest expression of the virtual autonomy enjoyed by the Jews in Poland at this time. In addition, there were also special courts for the speedy adjudication of differences arising at the fairs themselves, whose judges were chosen from the most important Jewish communities throughout Poland.

A contemporary chronicler writes[1]: "At the fairs one saw hundreds of *Rashei Yeshivoth* (heads of Talmudical Academies)... and innumerable Jewish and non-Jewish merchants, since they attracted people from the far corners of the world. And parents who had a son or daughter

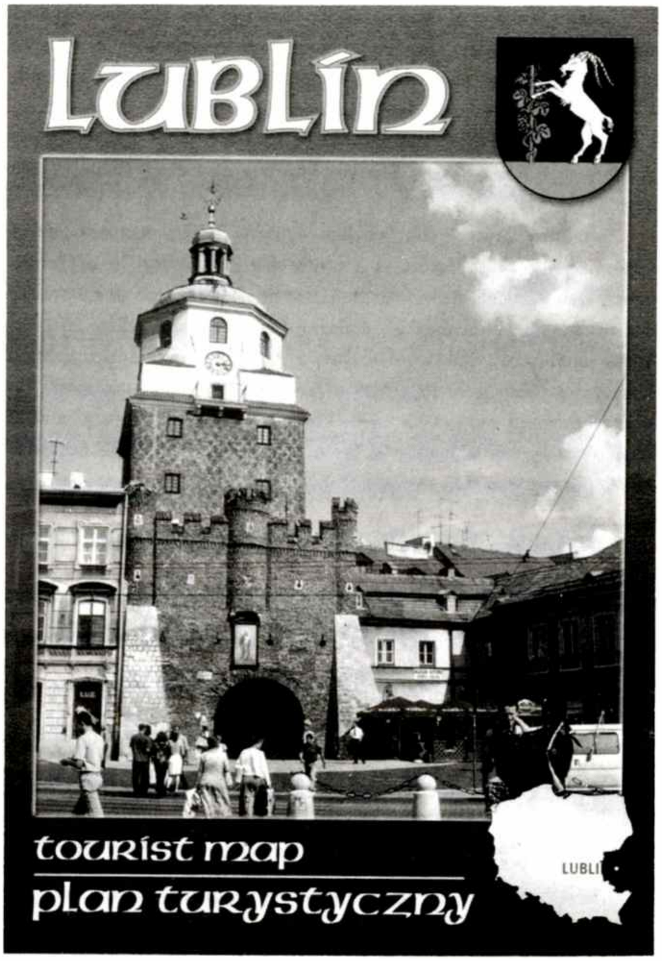

whom they wished to marry off came here to contract a marriage for them... Hundreds, sometimes even thousands, of matches were made at each fair. And the Jews, men and women alike, would come adorned in regal attire because they enjoyed the respect of both the king and the people".

Another contemporary writer[2] relates that the Jews of the various cities of Poland including Lublin had stores filled with all sorts of rare

* This is a synopsis of a thesis written for the Historical Faculty of Warsaw University. The thesis was written in Polish in 1926—1928 and has so far not been published in full. The manuscript has been preserved and is kept at present by the Jewish Historical Institute in Warsaw which was kind enough to present us with a microfilm of it.

1) Nathan ben Moses Hannover, **Yeven Metzulah**, Venice, 1653, page 70 (Polish translation, 1923, page 59). This chronicle is an invaluable source of information for the history and internal organization of Polish Jewry in the 17th century. Hannover was an eye-witness to the pogroms of 1648—1652. His entire family was massacred by the Cossacks. Except for the use of David ben Solomon Gans' **Tsemach David**, Prague, 1592, his work is based entirely on the evidence of eye-witness accounts (his own and those of fellow refugees). **Yeven Metzulah** has been translated into various Europan languages.

2) S. Miczinski, an anti-semitic Polish lay author.

teatrnn.pl